

פרק ב'

הלכה א-ב

א. המזבח מקומו מכון ביותר. ואין משנין אותו ממקומו לעולם. שְׁנַאֲמַר (דברי הימים א כב א) "זֶה מִזְבַּח לעולה לישראל". ובמקדש נַעֲקֵד יִצְחָק אָבִינוּ שְׁנַאֲמַר (בראשית כב ב) "וְלָךְ לָךְ אֶל אֶרֶץ הַמִּרְיָה". וְנַאֲמַר בְּדַבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים ב ג א) "וַיִּחַל וְשָׁלְמָה לְבָנוֹת אֶת בֵּית ה' בִּירוּשָׁלַיִם בְּהַר הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר נִרְאָה לְדָוִד אָבִיהוּ אֲשֶׁר הָכִין בְּמָקוֹם דָּוִד בְּגֵרֶן אֲרָנָן הַיְבוּסִי".

ב. ומסורת ביד הכל שהמקום שִׁבְנָה בו דוד וְשָׁלְמָה הַמִּזְבַּח בְּגֵרֶן אֲרָנָה הוּא הַמָּקוֹם שִׁבְנָה בו אֲבָרָהָם הַמִּזְבַּח וְעָקֵד עָלָיו יִצְחָק. והוא המקום שִׁבְנָה בו נח כְּשִׁיפָא מִן הַתְּבֵה. והוא המזבח שִׁהֲקָרִיב עָלָיו קִוֵּן וְהָקֵל. ובו הֲקָרִיב אָדָם הָרֵאשׁוֹן קָרְבָן כְּשֶׁנִּבְרָא וּמִשָּׁם נִבְרָא. אָמְרוּ חֲכָמִים אָדָם מִמָּקוֹם פָּפְרָתוֹ נִבְרָא:

המזבח, הוא המקום שבנה אברהם מזבח ועקד עליו את יצחק בנו, והוא המקום שבנה עליו נח מזבח, ועליו הקריבו קין והבל קרבנות, ועליו הקריב אדם הראשון קרבן. עכ"ל.

ומקור הדברים הוא מפרקי דר"א, ועיין בכ"מ, וצריך עיון, דבפרקי דר"א מסיים דמה שנאמר אצל יעקב "ויקח את האבן אשר שם מראשותיו וישם אותה מצבה ויצוק שמן על ראשה היה אותו המזבח שנעקד עליו יצחק, ונעקר הר המוריה ובא לאותו המקום נמצא שעל המקום שהקריבו הנ"ל נסך גם יעקב נסכים, ומדוע השמיט הרמב"ם את זה? (דברי פרקי דר"א הנ"ל הובאו גם ברמב"ן בפרשת ויצא).

ונראה דהנה הרמב"ם בפ"ב דמעילה כתב וז"ל, פרה אדומה מועלים בה, עד שתצא לבית הדשן ותעשה אפר, ואעפ"י שהיא קדשי בדק הבית, חטאת קרייה רחמנא, עכ"ל, ותמה הכ"מ הלא גם בקדשי בדק הבית מועלים? ונראה לתרץ דהנה בעל המאור (ע"ז נ"ב) כתב דמזבח, יש עליו דין קדושת דמים לענין מעילה. ובמלחמות הקשה עליו מתוספתא דאבני ההיכל והעזרות שנפסלו אין להם פדיון, אלמא יש להם קדושת הגוף, ולפי זה צריך

כסף משנה

המזבח מכוון ביותר ואין משנין אותו ממקומו לעולם. בפרק קדשי קדשים (דף ס"ב) ג' נביאים עלו עמהם מן הגולה אחד שהעיד להם על מקום המזבח וכו':

ומסורת ביד הכל וכו' עד כשנברא. בפרקי רבי אליעזר ובמדרשות. ומה שכתב ומשם נברא. בב"ר בפסוק וייצר ובירושלמי דנזיר פרק כה"ג:

אור הישר

ומסורת ביד הכל שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזבח בגורן ארונה הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק וכו'. עיין כפתור ופרח פ"י.

בנין הלכה

הרמב"ם פ"ב מהלכות בית הבחירה הל"א כתב, המזבח מכוון מקומו ואין משנין אותו ממקומו לעולם וכו'. , ובהל"ב כתב, ומסורת בידינו שהמקום שבנה בו דוד ושלמה בגורן ארונה את

עליהם שם היכל או עזרה. ואף דבונים בחול ואח"כ מקדישים, וא"כ לא שייך מעילה קודם שקבעום בבנין, עיין בתוס' מעילה ט"ז שכתבו דבמעות הלשכה לכולי עלמא מקדישין מתחילה, ובירושלמי דלעיל אמר דאבני ההיכל והעזרות באים משירי הלשכה. ועיין בירושלמי בפ"ק דסנהדרין הל"ג, דבמחלוקת נשנה הדין דבונים בחול.

נחזור לדברי הרמב"ם שהבאנו לעיל, דהנה דין קדושת הגוף דפרה, דאין לה פדיון אם נשחטה, אינו מדין חטאת אלא מקדושת בדק הבית, וראיה לדברינו, עיין רמב"ם פ"א מהל' פרה אדומה הל' א', ובראב"ד ובכ"מ שם, שכתבו שיש דין חטאת על הפרה אפילו מחיים, ובדין שאין לה פדיון פסק שם הרמב"ם בהל' ט', שאינו אלא לאחר שחיטה. ואם קדושת הגוף שלה היא מדין חטאת א"כ גם מחיים לא יהיה לה פדיון. ולפי זה ניחא דברי הרמב"ם שכתב שמועלין בפרה אעפ"י שהיא קדשי בדק הבית. דהוא סובר כבעל המאור דקדושת הגוף דקדשי בד"ה אין בהם מעילה ועוד ראייה דהרמב"ם סובר כבעל המאור מהא דהביא (פ"א בית הבחירה) התוספ' דלעיל דאבני ההיכל והעזרות אין להם פדיון ולא הזכיר אבני מזבח.

והנה החתם סופר הקשה על הפרקי דר"א הנ"ל, דאיך נסך יעקב נסכים על המזבח שהיה בנוי מהאבן שהניח למראשותיו, הרי דברים שנשתמשו בהם הדיוט אסור להשתמש בהם לגבוה. ואין לומר דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, והמצבה היתה כבר קדושה מאברהם, זה אינו, דהא נהנה יעקב ממנה, ולשיטת בעל המאור דיש למזבח קדושת דמים, א"כ יצא לחולין והוה שלו ויכול לאסרה להקדש משום שמוש חולין, (עיין חת"ס או"ח סימן מ"א) ואמרתי לתרץ זה, דבמשנה סוף חגיגה איתא דמזבח אינו מקבל טומאה, ר"א אומר מפני שהוא כקרקע. ולכאורה קשה איך משכחת לדברי ר"א מעילה במזבח, הא אין מעילה בקרקעות? וצריך לומר דמשכחת לה היכא דיהיה חתיכת מזבח

להיות גם במזבח קדושת הגוף, והנה בנתיבות סימן ר"א ועוד כמה אחרונים כתבו, דהא דיש מעילה בקדשי בדק הבית, הוא מפני גזל הקדש, אבל בקדשי מזבח, איסור המעילה הוא, ממה שמועלים בעצם דבר הקדוש, והוכיחו גם ממה שהש"ס מביא במעילה ט"ו דקדשי בדק הבית ועולה ילפינן דין מעילתם "מנפש כי תמעול מעל בקדשי ה'" היינו קדשים המיוחדים לה', דהן ממון הקדש, אבל חטאת ושאר קרבנות, דיש לכהנים ולבעלים חלק בהן, ילפינן מ"איש כי יאכל קודש", דשם האיסור הוא מפני שנהנים מעצם הקדושה, ולפי זה ב"עולה" יש שני דיני מעילה, (א) דין מעילה מצד גזל הקדש, כמו קדשי בדק הבית דילפינן מ"תמעול מעל", (ב) דין מעילה מצד עצם הקדושה דלא גרע משאר קדשי מזבח. ונראה לי דהאיסור הכפול הוא רק בעולה, מפני שאם נפל בה מום, נפדית, א"כ קדושת הגוף שלה לא מפקעת את קדושת הדמים שלה, אבל בקדושת הגוף דקדשי בדק הבית (כגון אבני ההיכל והעזרות) נפקע מהן דין דמים, דהרי אי אפשר לפדותם, ואין עומדים לדמים מפני קדושת הגוף דרביעה עליהו, א"כ לא שייך אצלם מעילה, משום דדין מעילתם, אינו אלא מפני גזל הקדש. (ועיין בנתיבות סימן קמ"ח שכתב דממון שאינו ראוי רק לבעליו אין עליו דין ממון והמזיקו פטור. ועיין ברמב"ם סוף פ"ד מתמורה). ולפי זה יש ליישב את קושית המלחמות שהבאנו לעיל דאדרבא מהתוספתא גופא ראייה לדבריו של בעל המאור שיש במזבח רק קדושת דמים לענין מעילה. דאם לא כן לא היה שייך אצלו דין מעילה.

ולכאורה קשה מהירושלמי פ"ד דשקלים, דאיתא התם דאבני ההיכל והעזרות מועלים בהם, ולפי מה שביארנו בשיטת המאור. - הרי אין בהם מעילה לפי התוספתא הנ"ל. אבל זה אינו, דשם מיירו קודם שקבעום בבנין, דבודאי קדושתם אינה אלא קדושת דמים, דמסתבר שקדושת הגוף שלהם הוא בקיום מצותם ולא בקדושת פה שמיוחד למצותם ונעשים קדושת הגוף לאחר קביעתם בבנין שחל

וי"ב כ' כ"ג ל"א יעו"ש היטיב בכל המקומות
ובירושלמי נזיר פ"ז ה"ב וע"ע ב"ר פי"ד ופל"ג
ופנ"ה ובפתיחתא דאיכה רבתי בד"ה ר' יוחנן פתח
משא גיא חזיון וכו' יעו"ש היטיב וע"ע בתנא דבי
אליהו זוטא פ"ב. יעו"ש שם תמצא כל מש"כ
רבינו כאן וע"ע בס' שבט יהודא ותמצא כן מעדות
שר אחד יעו"ש. וע"ע בזוה"ק ח"ב רי"ד א'.

ויקח אברהם

ומסורת ביד הכל שהמקום שבנה בו דוד וכו'.
נ"ב תולדות יעקב דל"ז ע"ג.

לחם שמים

ובמקדש נעקד יצחק אבינו. המגיה הגיה שצ"ל
ובמקום המזבח נעקד יצחק, ולא הבין כלל לשון
הר"מ ז"ל, שלשונו מדוקדק מאד שתחלה ביאר
שהכתוב מוכיח שבמקדש היתה עקידה, ואח"כ
הוסיף לבאר שדבר זה מסורת הוא שבמקום
המזבח בנה אברהם מזבח ועקד וכו', אמנם הוא
דבר מקובל בלי הכרח מהכתובים והוא דבר פשוט
לתינוקות, ואני מצטער שאטפל להשיב על כל
שיבושי המגיה הנ"ל, שמילא כל הספר טעויות,
ושלח ידו בלשון הטהור של רבינו בדברי הבאי
ושטות, וכמו שעשה עוד בסמוך:

מעשה רב

בכ"מ בב"ר בפסוק ויצר. נ"ב פרשה י"ד:

מעשה רקח

שנאמר ולך לך אל ארץ המוריה. בנוסח אחר
כתב יד ונאמר ויבן שלמה את הבית בהר המוריה
ומסורת וכו' וכל השאר נמחק:

תלוש, דלא גרע מתלש מקרקע גופה ונהנה (מעילה
י"ג), ולפי זה מתורצת קושית הח"ס דיעקב הרי
נהנה מהמזבח ולא תלש ממנו כלום ואין מעילה
בקרקעות וממילא אינו יוצא לחולין. ומוכרח לומר
שלא תלש כלום מהמזבח, דאם תלש היה המזבח
פגום ופסול, ואפילו אם נאמר דהמזבח כולו היה
תלוש ג"כ יש לו דין קרקע, דהא הגמרא אמרה
"מזבח אדמה תעשה ל"י" הכתוב קראו קרקע, ולא
מפני שהוא מחובר, והוא כמו עבדים שהכתוב
הקישן לקרקע אף שאינם מחוברים ומועלים בהם,
וכל זה הוא לר"א שהכתוב הקיש מזבח לקרקע,
אבל חכמים פליגי עליה ואמר מזבח אינו כקרקע,
וא"כ לדידהו לא היה על מצבת יעקב דין מזבח
וכקושית החת"ס, ובזה ניחא מה שהקשינו מפרקי
דר"א על הרמב"ם. דהרמב"ם לשיטתו, דסובר
כבעל המאור דמזבח יש עליו קדושת דמים, ופסק
(פ"ד כלים) כחכמים דמזבח אינו כקרקע, וא"כ
קשה קושית החת"ס, וצריך לומר דלא היה על
מצבת יעקב דין מזבח משום דנהנה ויצאה לחולין
ואסור להשתמש בה. ולכן ניחא מה שהשמיט
הרמב"ם הפדר"א הנ"ל. אבל הפרקי דר' אליעזר
דכתב דמצבת יעקב היתה המזבח של אברהם,
הולך לשיטתו דמשנה בסוף חגיגה דאמר שם ר"א
דמזבח הרי הוא כקרקע, א"כ לא יצא לחולין מזה
שנהנה ממנו יעקב, ולפיכך נשאר עליו דין מזבח.

הר המוריה

מכוון ביותר וכו'. מדהוצרך סימנים להכיר מקומו
כמבואר בזבחים ס"ב א' יעו"ש.

דוד ושלמה וכו'. לא שבנו שניהם ביחד רק דוד
בנה עליה במה להקריב בשעתה ושלמה בנה עליה
בנין עולמים. ופשוט.

אברהם המזבח וכו'. כן מוכח מההיא דזבחים
דאיתא שם שראו את אפרו של יצחק יעו"ש וע"ע
בתענית ט"ז א' (ובחי' שם) וע"ע בפדר"א פי"א

קריית ספר

המזבח מכוון ביותר ואין משנין אותו ממקומו
שבנה אותו שלמה שהוא מקום העקידה ושבנה נח
ושהקריבו עליו אדם ובניו ומשם נברא דכתיב
וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה אדם

מכפרתו נברא דכתיב הכא מן האדמה וכתוב התם
מזבח אדמה תעשה לי.

הלכה ג-ד

ג. מדות המזבח מכוונות הרבה וצורתו ידועה איש מאיש. ומזבח שפנו בני הגולה פעין מזבח שעתידי להבנות עשוהו ואין להוסיף על מדתו ולא לגרע ממנה.

ד. ושלשה נביאים עלו עמם מן הגולה. אחד העיד להן על מקום המזבח. ואחד העיד להן על מדותיו. ואחד העיד להן שמקריבין על המזבח הזה כל הקרבנות אף על פי שאין שם בית:

כסף משנה

והנה גם במש"כ הרמב"ם דאין להוסיף על מדתו קשה דבדף ס"ב פריך במה דתנן וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ד' אמות מן הדרום וד"א מן המערב, דהא כתיב הכל בכתב מיד ד' עלי השכיל, ומשני קרא אשכח ודרש ויאמר דוד זה הוא בית וגו' וזה מזבח לעולה כי בית מה בית ששים אמה אף מזבח ששים אמה, ופירש"י ולששים אמה לא הוצרכו, ומבואר דאפשר להוסיף על מדת המזבח.

מדות המזבח מכוונות הרבה וכו' ואין להוסיף על מדתו וכו'. בר"פ ק"ק (דף נ"ח:). ומ"ש וג' נביאים עלו עמם מן הגולה וכו'. בפרק קדשי קדשים (דף ס"ב):

אבן האזל

אבל באמת הדברים מבוארים דמה דאמרינן דמדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו אין מעכבין ובלבד שלא יפחתנו ממזבח שעשה משה זהו לענין דין הכשר ופסול, דדין זה שלא יפחתנו ממזבח שעשה משה זה מעכב בדיעבד, אבל מה דכתיב הכל בכתב מיד ד' זה אינו אלא לכתחלה כיצד לעשות המזבח, אבל אינו מעכב בדיעבד כיון דאינו מפורש בתורה, ומה שכתב הרמב"ם דאין להוסיף על מדתו אינו מהך קרא דהכל בכתב, דהא מהך קרא יש רשות להוסיף אלא מקרא דיחזקאל דמפרש בגמ' בעירובין דף ד' ובמנחות דף צ"ז פירושא דקרא דזהו על המזבח שעתידי להבנות, ולכן שפיר כתב הרמב"ם דאין להוסיף על מדתו ולא לגרוע דזהו שלא לעבור על נבואת יחזקאל, ומיושב מה דאמר בגמ' לא צריכא דבצורי בצורי, וכן מה שכ' הרמב"ם דאינו מעכב אלא שלא יפחתנו ממזבח שעשה משה.

מדות המזבח מכוונות הרבה וצורתו ידועה איש מאיש ומזבח שבנו בני הגולה כעין מזבח שעתידי להבנות עשוהו ואין להוסיף על מדתו ולא לגרוע ממנה.

ואין להוסיף על מדתו, הכ"מ כתב ע"ז בר"פ ק"ק דף נ"ח, והוא תימה דשם איתא להיפוך דאמר שם לא צריכא דבצורי בצורי ופירש"י אם נמלכו לקצר את המזבח, וכפי הנראה דחסר בכ"מ וצ"ל עיין בר"פ ק"ק, ובדף ס"ב תניא מדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו אין מעכבין ואמר בגמ' ובלבד שלא יפחתנו ממזבח שעשה משה שהוא אמה על אמה מקום המערכה, וכן כתב הרמב"ם בהל' י"ז וז"ל אבל מדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו אין מעכבין והוא שלא יפחות אמה על אמה ברום שלש אמות כשיעור מקום המערכה של מזבח מדבר, ולכאורה סותרות ההלכות.

מלואים והשמטות

לידידי הרב הג' הנעלה מו"ה אברהם שפירא
שי' ממצוייני ישיבת חברון

בפ"ב הל' ג' בד"ה אבל, במש"כ דהכל בכתב אינו מעכב בדיעבד, כתב ע"ז דמפורש בחולין דף פ"ג ובזבחים דף ל"ב דמעכב בדיעבד, הנה לא מצאתי שיהי' מוכח משם דמעכב בדיעבד, בזבחים דף ל"ג ודאי לא נזכר שיהי' מעכב דהגמ' משני שם רק במה דפריך וליעבד פשפש, וע"ז אמר הכל בכתב וא"כ לא מוכח אלא דמשום זה א"א לעשות פשפש, אבל מנלן דאם היו עוברין ע"ז היתה העבודה פסולה, ומחולין דף פ"ג יש לכאורה לדייק שהוא גם בדיעבד מדאמר דבשביל זה א"א כיסוי הדם במוקדשין, אבל באמת גם זה לא קשה דכיון דמצות המזבח הוא ע"פ ד' בגובה זה, אין מצוה פרטית של כיסוי הדם יכולה לדחות עיקר מצות המזבח, ומצינו רק דעשה דוחה ל"ת אבל לא מצינו דעשה ידחה עשה של ציווי ד' ע"פ נביא שבגובה זה יהי' המזבח, ועוד דכיון דנאמר ע"פ נביא שבגובה זה יהי' המזבח ולא לשנותו, א"כ הוי כמו שנאמר בפ"י שלא יוסיפו אפי' לכיסוי הדם וע"פ נביא הא אפשר לדחות מצוה פרטית לפי שעה, וזה הוא ג"כ כמו לפי שעה דהא אין הנביא מדחה עיקר המצוה אלא שלצורך דליקה לא יכסו על המזבח בשביל צורך גובה המזבח.

ונראה דבזה מיושב מה שהקשו בתוס' בזבחים דף ל"ג במה שכתבו והא דמוסיפים על העיר ועל העזרות היינו היכי דאיכא למימר קרא אשכחו ודרוש כי ההיא דסוכה דף נ"א ומיהו קשה דהכא נמי אין לך קרא גדול מזה דנעביד פשפש לקיים מצות סמיכה, ע"ש מה שכתבו בזה, אבל נראה דמעיקרא לא קשה דאף דאמרינן קרא אשכחו ודרוש ומביאים מהא דסוכה וכן איתא לקמן דף ס"ב לגבי מזבח קרא אשכח ודרוש אין הכונה דלא הי' מעיקרא הכל בכתב במדה שעשו העזרה

והמזבח, אלא דקרא אשכח ודרוש דאפשר להרחיב אותם כשימצאו שצריך להרחיבם, אבל עכ"פ באותה שעה נאמר לדוד הכל בכתב מיד ד' לעשות העזרות והמזבח כמו שעשה שלמה, וא"צ למש"כ רש"י ששלמה לא הבין, וממילא לא שייך להקשות אין לך קרא גדול מזה לקיים מצות סמיכה, דהא ע"כ כן נאמר עפ"י נביא שלא לעשות פשפש אף שלא יתקיים באשם מצורע מצות סמיכה, ומה שכתבו שם התוס' והא דאמר בריש כיסוי הדם דכיסוי הדם אינו נוהג במוקדשין משום דלא אפשר דהיכי ליעבד ליבטליה קמוסיף אבניו וכתוב הכל בכתב אין זה חשיב כמו קרא כיון דלא כתיב בהדיא בקרא שינהוג כיסוי הדם במוקדשין, אינו מבואר דכיון דבתורה כתיב מצות כיסוי הדם בסתם, מנלן לומר דבמוקדשין אינו נוהג, אבל לפימש"כ ע"ז קרא אשכח ודרוש דהא עכ"פ נאמר באותה שעה עפ"י נביא הכל בכתב אף שלא יתקיים מצות כיסוי במוקדשין, ומה דאמר בסוכה דף נ"ב קרא אשכח ודרוש דהוא מקרא דזכרי' דנלמד דצריך לעשות מחיצה בין אנשים לנשים יש לומר דמקודם היתה קדושה יתירה ולא היו צריכין לכך, וכשראו שבאו לידי קלות ראש התקינו תיקון זה כיון שבעת הצורך מותר להוסיף.

ומה שכתבתי שם דקרא דיחזקאל הוא על המזבח שעתיד להבנות יש בזה קיצור לשון וכונתי על המזבח בבית שני שהי' עתיד להבנות, דהא הבאתי מד' הגמ' מנחות דף צ"ז דמפרש קרא על בית שני וכן במנחות דף מ"ה מלואים הקריבו בימי עזרא ע"ש ועיין בפ"י רד"ק ובמלבי"ם דמ"מ קאי קרא גם על הבית השלישי, וזהו שכתב הרמב"ם דמזבח שבנו בני הגולה כעין מזבח שעתיד להבנות עשוהו. [עד כאן].

אכן צריך לבאר עוד מה דאמרינן ובלבד שלא יפחתנו ממזבח שעשה משה דלכאורה הטעם משום שכן מפורש בתורה מעכב גם בדיעבד, וכדאמר שם דכל שנאמר המזבח הוא לעכב, וצ"ל לפי"ז דמ"מ

הסובב ופירש"י דלרבי כיור מעכב, והרמב"ם לא כתב לא כיור ולא סובב, ומצאתי שגם בזה עמד בזבח תודה, וכתב דלפ"מ דאמר בגמ' תרי כרכוב הוי, חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו מסתבר דזה אינו אלא לכתחלה, ודבריו תמוהים דמה שייך קרא דכרכוב המזבח דפליגי בי' רבי ור"י בר"י לכרכוב דתניא בבב"ב דהוא במקום הלוח רגלי הכהנים, ולא שייך כלל לומר דכרכוב דקרא הוא בין על זה בין על זה דהא מקרא מפורש הוא בפ' תרומה ועשית לו מכבר מעשה רשת וגו' ונתת את הרשת תחת כרכוב המזבח מלמטה, אלא דבבב"ב תניא דגם במקום רגלי הכהנים על המזבח נעשה עמוק קצת ונקרא כרכוב, אבל מה שייך זה לזה וכיון דכתיב כרכוב המזבח למה אינו מעכב כיון דכל מקום דכתיב המזבח הוא לעכב.

לכּן נראה דמב' הלכות אלו ממה שפסק הרמב"ם דרק מקום המערכה מעכב, וממה שלא הזכיר לא כיור ולא סובב מוכח דהרמב"ם אינו פוסק כרב הונא דאמר דטעמא דקרבן וכבש ויסוד ורבוה מעכבין הוא משום דכל מקום דכתיב המזבח הוא לעכב, וטעמו משום דע"כ רב יוסף דאמר דאינו אלא אמה על אמה מקום המערכה חולק על רב הונא, וכיון דאביי קאי כותי' אידחי הא דרב הונא, וטעמא דקרבן וכבש ויסוד ורבוה, נראה דרב יוסף סבר דמה דצריך המזבח לעיקר הכשרו ועבודתו ודאי מעכב ולא צריך קרא לעכב, ולכּן קרבן דכתיב על קרנות המזבח וכבש דכתיב אל פני המזבח ויסוד דכתיב על יסוד המזבח זה ודאי מעכב, ורבוה כיון דכתיב רבוה יהי' המזבח הוא ג"כ לעכב כדאיתא במנחות דף כ"ז ודף מ"ה דכל הויה לעכב, ורק דר' מני הוסיף שלא יפחות ממזבח שעשה משה, ואמר רב יוסף על זה דזהו מקום המערכה, והיינו דכיון דזהו עיקר עבודת המזבח ולא אשכחן דסגי לעבודת המזבח בפחות מאמה על אמה, אמרינן דבפחות מזה לא מיקרי מזבח דאינו מקום עבודה.

להוסיף אינו מעכב דיש בכלל מזבח הגדול שיעור מזבח קטן, אבל באמת א"א לומר כן דבגמ' שם איתא ובלבד שלא יפחתנו ממזבח שעשה משה, וכמה אמר רב יוסף אמה מחכו עלי' חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב רבוה יהי' המזבח, א"ל אביי דילמא מקום מערכה קאמר מר ולפ"ז יהי' צ"ל דעיקר מדת המזבח הוא חמש אמות אלא דממילא מקום המערכה אמה וכפירש"י דאמה מקום הקרנות ואמה מקום הלוח רגלי הכהנים, אבל הרמב"ם בפ"ב כתב ובלבד שלא יפחות מאמה על אמה ברום ג' אמות כשיעור מקום המערכה של מזבח מדבר, וקשה למה לא הזכיר חמש אמות של כל המזבח, וביותר קשה שהוסיף הרמב"ם ג' אמות של הגובה שלא הוזכר בגמ', ומצאתי שכבר עמד בזה הק"א וכן בזבח תודה, וכתב הז"ת דהרמב"ם גורס ודילמא מקום מערכה קאמר, וקאי על ר' מני דאמר ובלבד שלא יפחות ממזבח שעשה משה, ודבריו אינם מובנים דמה הועיל בזה דעכ"פ כיון דאמר רב הונא דכל מקום שנאמר המזבח הוא לעכב א"כ ממ"נ קרא דכתב חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב רבוה יהי' המזבח אם המזבח קאי גם על אורך ורוחב א"כ ליעכב, ואי קאי רק על רבוה יהי' א"כ מנ"ל דמקום מערכה מעכב, ועוד דרישא דקרא נמי כתיב המזבח דכתיב ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות וגו', וקשה לומר דגם המזבח דרישא דקרא לא קאי אלא על עצי שטים דעצי שטים באמת אינם מעכבין, דעיקר דינו מזבח אדמה כמו שהי' במקדש, אלא דבזה יש לומר כמו דאמרינן בעלמא אין דורשין תחלות, וה"נ המזבח דרישא דקרא לא שייך לומר שבא לעכב כיון דע"כ צריך לכתוב אבל עכ"פ קשה כנ"ל.

והנה עוד קשה טובא דבהא דאמר רב הונא על מה דתניא דקרבן ויסוד וכבש ורבוה מעכבין, דזהו משום דכל מקום שנאמר המזבח הוא לעכב פריך בגמ' אלא מעתה כיור לרבי וסובב לר"י בר"י ה"נ דמעכב דכתיב ונתת אותו תחת כרכוב המזבח מלמטה וכו', אין דתניא וכו' דר"י בר"י אומר אף

ולפי"ז מיושב דסובר הרמב"ם דכן הוא גם ג' אמות קומתו שבזה הוא שם מזבח שיהי' ראוי לעבוד עליו, אבל שאר הפרטים כמו הסובב וכן שיהי' אמה למקום הלוך רגלי הכהנים זה אינו מעכב ומשמע דגם הקרנות שיהיו אמה על אמה אינו מעכב דאינו מעכב אלא קרנות, וסובר דמה דאמר אביי דילמא מקום מערכה קאמר מר זהו פי' על מה דאמר ר' מני ובלבד שלא יפחתו ממזבח שעשה משה, דאינו מעכב אלא בשיעור זה בין על ארכו ורחבו בין על גבהו, ורב יוסף דאמר אמה אמר זה על ארכו ורחבו דא"צ חמש אמות ולא סיים דבריו ובשביל דמחכו עלי' דכתיב חמש אמות ביאר אביי דבריו דכונתו שלא יפחות משיעור מקום המערכה, וממילא דהוא בין על ארכו ורחבו בין על גבהו, וצ"ל דמה דאמר בגמ' וכמה הוא מימרא דרב יוסף בעצמו, וכמו שכתבו התוס' בריש אלו מציאות במה דאמר שם וכמה אמר ר' יצחק.

והנה במה שכתב הרמב"ם דמזבח שעשו בני הגולה כעין מזבח שעתיד להבנות עשוהו, לא כתב הכ"מ מקור לדבריו, וגם קשה דבקרא ד'יחזקאל מ"ג בתר קרא דואלה מדות המזבח דמייתי בגמ' במנחות דף צ"ז כתיב ומחיק הארץ עד העזרה התחתונה שתים אמות ופירש"י דזהו גובה היסוד שיהי' ב' אמות והוא במזבח שלעתיד ולא כמזבח בית שני שלא הי' גובה היסוד אלא אמה אחת וזהו שלא כדברי הרמב"ם, אך באמת פירש"י קשה דהא במנחות דף צ"ז יליף מהך קרא דואלה מדות המזבח שהי' בבית שני, ומנלן כיון דקרא ד'יחזקאל קאי על בהמ"ק שלעתיד, ועיינתי בפ"י רד"ק וראיתי שאינו מפרש כפירש"י דהעזרה התחתונה קאי על גג היסוד, אלא דהוא עזרה ממש ומחיק הארץ הוא מקום העזרה השוה אשר שם המזבח, ואף דלפי פירושו הוא ג"כ דלא כמש"כ הרמב"ם בפ' ו' בשיעור גובה העזרות, אבל זה לא איכפת לן דהא לא כתב דהעזרות צריכות להיות שוות דרך המזבחות יהיו שוים.

ונראה דמכאן הוציא הרמב"ם דבריו דהמזבחות יהיו שוים דכיון דקרא ד'יחזקאל ע"כ קאי על בהמ"ק שלעתיד משום שמדות העזרות אינן שוות לבית שני, וע"כ דקאי על בית שלעתיד, וא"כ מנ"ל להגמ' והוא מתוספתא דכלים ללמוד מקרא ד'יחזקאל מדות המזבח, וע"כ שיהיו שוים, והנה בזבחים דף ס"ב איתא שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד העיד על המזבח, ואחד העיד על מקום המזבח וכו', ופירש"י אחד העיד על המזבח שיש לו מקום להוסיף עד ששים אמה, והרמב"ם בהל' ד' כתב אחד העיד על מקום המזבח, ואחד העיד על מדותיו, ומדבריו מוכח דאינו על רשות להוסיף עד ששים אמה שלא הי' כן אלא על מדותיו כמו שנבנה, וקשה דהא מדות המזבח למד בגמ' מקרא ד'יחזקאל, אכן כבר הקשו כן בתוס' שם ומשמע דגם לפירש"י קשה להו דעכ"פ מקרא ד'יחזקאל שמעינן דאפשר להוסיף, ותירצו דאי לאו עדות היינו מפרשים בקרא ד'יחזקאל שהשיעור עם מקום הקרנות, ולדעת הרמב"ם יש לומר דזה גופא הי' העדות, דבאמת קרא ד'יחזקאל הא הוי על בית שלעתיד, והעדות היתה על זה שיעשו המזבח כמדות המזבח של הבית שלעתיד, וזהו דלמדו חז"ל מדות המזבח מקרא ד'יחזקאל משום דכעין המזבח שעתיד להבנות עשוהו, וכדברי הרמב"ם.

אור הישר

ושלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה אחד העיד להם על מקום המזבח ואחד העיד להן על מדותיו וכו'. עיין זבחים ס"ב ע"א וברש"י ותוד"ה אחד העיד ובמה שהארכתי בחידושי שם.

הר המוריה

כעין מזבח וכו'. עיין מדות פ"ג מ"א ובמנחות צ"ז א' ב' ועי' תוס' זבחים ס"ב אחד בד"ה א' שהעיד וכו'.

על מזבח וכו'. בש"ס איתא בסתמא שמקריבין אע"פ שאין בית. והוסיף רבינו לבאר דדווקא על המזבח מקריבין אבל כל שאין מזבח א"נ שלא במקום המזבח אין מקריבין דברצפה אין מקריבין דלית הלכתא כר' יהודה דס"ל דרצפה נתקדשה בקדושת המזבח ועוד דהא מודה ר"י בדמים דאין זורקין על הרצפה כדאיתא בזבחים ס' א' (ועיי"ש בתוס' ד"ה מודה ר"י וכו' שכתבו וז"ל תימה מאי קס"ד מעיקרא הא יסוד וקרן ורצוע מעכבין עכ"ל והנה לעיל נ"א ב' בד"ה תן וכו' כתב וז"ל דהא דמעכבין היינו דווקא במזבח וקודם דקדיש דוד הרצפה או אם נעקרה הרצפה סמוך למזבח או לא קדיש עד ארעית תהומא עכ"ל והנה מש"כ קודם דקדיש דוד הרצפה וכו' כבר העירוני בזה לעיל פ"א ה"י יעו"ש דשלא בדקדוק היא דהא דוד לא קדשה [אלא] בקדושת עזרה אבל מש"כ או לא קדיש וכו' לכאורה ט"ס וצ"ל אי לא קדיש וכו' דלעיל כ"ד א' מספקא ליה בזה אבל באמת זה אינו דהא אסיקנא שם דקדיש עד ארעית תהומא יעו"ש לכן עיקר כמש"כ לפנינו די"ל דמה דפשוט לן דקדיש עד לארעית תהומא היינו לענין קדושת עזרה אבל לענין נתקדשה בקדושת המזבח שפיר מסתפק להו להתוס' בזה וק"ל ועי' תוס' פסחים ס"ז ב' ד"ה מחילות וכו') ובאין מזבח אין מקריבין קרבנות עי' זבחים נ"ט א' ס' א' יעו"ש היטיב וכמש"כ רבינו לקמן פ"ג מהל' פסולי המוקדשין יעו"ש מהלכה כ"ב ואילך. וזה שהוסיף רבינו תיבת מזבח ומש"כ הוזה בא לאפוקי מזבח שהיה בימי שלמה דדווקא בימי עזרא אמרינן מקריבין אע"פ שאין בית לפי שקדושה ראשונה קדשה לע"ל אבל לא מקודם לכן וכמש"כ לקמן פרק ו' הלכה י"ד יעו"ש היטיב.

ידיו של משה

ומזבח שבנו בני הגולה וכו' ואין להוסיף על מדתו ולא לגרוע וכו'. יש לדקדק מהיכן הוציא הרמב"ם שאסור להוסיף על שיעור מזבח ל"ב על

ואין להוסיף וכו'. יש לעיין הא מסקינן שם בזבחים דיש להרחיבו עד ששים אמה אם היו נצרכין לזה ועוד הא איתא התם מדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו אין מעכבין ובלבד שלא יפחתנו ממזבח שעשה משה יעו"ש היטיב והובא לקמן הלכה י"ז וצריך לומר דס"ל אמת שאינו מעכב לפסול הקרבן בשביל זה אמנם מדהוצרך נביא ע"ז להעיד על מדתו של מזבח וכמש"כ בהלכה ד' אלמא דיש קפידא על מדתו כמה יהיה ומפרש דלא כרש"י שהעיד שיש להם רשות להוסיף עד ששים אמה וכן פ'י במשניות בפ"ג דמדות מ"א יעו"ש בפ'י רבינו רק שהעיד על מדתו שיהיה ל"ב על ל"ב וכ"מ מתוס' דזבחים שם ד"ה אחד שהעיד וכו' וס"ל דאין הלכה כרב יוסף ורק כמו שאמר מתחלה הטעם דלכן הוסיפו משום דלא ספקא משום שאין אש מן השמים מסייעו או הלכה כרבין אר"ש בן פזי משום בר קפרא דשיתין הוסיפו ומדחזינן דהוצרך נביא להעיד על מדתו כמה יהא אלמא דאין הרשות להרחיבו כמה שירצה ורק על פי הדבור נעשה ועי' פסקי תוס' מדות ס' ט"ז.

על מקום וכו'. והיינו כר' יוחנן דס"ל כן בזבחים שם. ושם איתא וז"ל במתניתא תנא ר' אליעזר בן יעקב אומר שלשה נביאים עלו עמהן מן הגולה אחד שהעיד להם על המזבח ועל מקום המזבח ואחד שהעיד להן שמקריבין אע"פ שאין בית ואחד שהעיד להם על התורה שתכתב אשורית עכ"ל ורבינו לא פסק כוותיה דהך ברייתא משום דס"ל לראב"י דמתחלה ניתנה להם בכתב עברי וכמש"כ רש"י שם אבל רבינו ס"ל כרשב"א בסנהדרין כ"ב א' דהכתב לא נשתנה כל עיקר והראיה דשקלו וטרו אמוראי אליביה יעו"ש ודריש משנה תורה היינו שצריך לכתוב שני ס"ת כדאיתא שם כ"א ב' וכמש"כ בהל' ס"ת פ"ז ה"ב ג' ובפ"ג מהל' מלכים ה"א וכבר האריכו הרבה מהראשונים והאחרונים להוכיח כן דאותו כתב לא נשתנה כל עיקר כידוע להמעיינים הלא בספרתם.

מעכבין לזה חידשו התוס' דלפי האמת אסור להוסיף והתם דוקא משום דקרא אשכח ודרוש והא דאמרינן בברייתא דאין מעכבין היינו דוקא דייעבד אבל לכתחילה אסור להוסיף א"נ היינו דוקא לפחות מהם אבל להוסיף אסור ושפיר אמרינן הכא דאסור להוסיף דהיינו ביותר מששים.

ועיין בדבריהם ז"ל בפ' קדשי קדשים ד"ה מידת ארכו וכו' עיי"ש וכן צריך לתרץ לדבריהם ז"ל שם בזבחים לחד תירוצא שתירצו דהכא בחולין מגובה פריך וכו' די"ל הרי אמרינן דמידת קומתו אינו מעכב וכו' אלא ודאי צ"ל דהיינו דוקא בדיעבד א"נ דהיינו דוקא לפחות מהשיעור אבל להוסיף אסור הן אמת די"ל לפי זה התירוץ דמיירי הכא בחולין לענין גובה וכן משמע מדברי רש"י ז"ל במס' חולין עיי"ש דהתם בחולין מיירינן לענין דם מליקה דהיה בקיר המזבח וחסאת העוף היתה דמה בקיר המזבח למטה מאמצעו ודם העולה למעלה מן החוט שבאמצע המזבח כמ"ש הרמב"ם פ"ו ופ"ז מהלכות מעשה הקרבנות וא"כ כדאמרינן שם בחולין וליבטליה וכו' היינו ודאי שהיה נותן העפר על קיר המזבח בצידו וא"כ מאי גובה שייך דקא מוסיף אגובה ודוחק לומר דכיון דצריך ליתן עפר מלמטה עד מקום מליקת העוף קא מוסיף קצת בגובה היסוד שהוא אמה איך שיהיה דברי הרמב"ם שכתב שיותר מל"ב על ל"ב אסור להוסיף צ"ע מנין ליה ועיין בצאן קדשים שם בזבחים.

מעשה רקח

שלשה נביאים וכו'. פסק כרבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן ולא ידעתי למה לא פסק כמתניתא דר' אליעזר בן יעקב דמשנתו קב ונקי ואולי דלא נאמר כלל זה אלא במשנה ולא בברייתא וכמ"ש מרן ז"ל בסוף פרקין:

ל"ב או לגרוע הרי בזבחים פ' קדשי קדשים דף ס"ב ע"א אמרינן ששיעור המזבח הוי עד ששים אמה שדרשו התם כי בית מה בית ששים אף מזבח ששים ועוד אמרינן שם קרן וכבש ויסוד וריבוע מעכבין מדת ארכו ומדת רחבו ומידת קומתו אין מעכבין ופסקו הרמב"ם ז"ל לקמן בסוף הפרק הי"ז ואף אי נימא דאין מעכבין אמרינן אבל לכתחילה לא מ"מ מנלן דלכתחילה בעינן זה השיעור דל"ב על ל"ב הרי עיקר השיעור של המזבח הוי כי בית דהיינו ששים על ששים ובימי שלמה נמי עשאו כ"ח על כ"ח. ובדברי מרן כתוב על זה הדין בר"פ קדשי קדשים וכו' וחיפשתי שם בריש פ' ק"ק ואין ענין מזה כלום ובדפוס ויניציא ראיתי שרשום בדברי מרן בריש פ' כסוי הדם וכו' והן אמת שכן אמרינן שם בריש הפ' ליבטליה קא מוסיף אבנין וכתב הכל בכתב וכו' הרי התוס' שם בזבחים ובחולין תירצו ב' תירוצים האחד דהיינו דאסור להוסיף יותר מששים א"נ דאריבוע קאי ואף שדברי התוס' שם בחולין צריכין ביאור שכתבו וז"ל קא מוסיף אבנין והא דאמרינן בפ' ק"ק ששעלו בני הגולה הוסיפו על המזבח ד' אמות מן הדרום התם קרא אשכח ודריש וכו' ע"כ ולכאורה יש לעיין מה היתה קושיא ומה תירצו הרי שם בהדיא בפ' קדשי קדשים אמרינן דמה שהוסיפו יותר קרא אשכח ודריש וכו' ומה הוסיפו הם על דברי הגמ' ואי כונתם למ"ש שם בזבחים דהכא בחולין מיירי ליותר מששים לא נכנס זה בדברי התוס' כלל. ונראה לומר דאפשר דכונתם להקשות דאין אמרינן הכא דאסור להוסיף על הבנין הרי אמרינן דשעלו בני הגולה וכו' ולטעמא קמא דרב יוסף התם דהיינו משום דלא ספק ולא סליק אדעתיה עדיין האי דרשה דמה בית וכו' אלמא דיותר להוסיף אבנין לאיזה צורך וטעמא כדאמרינן בברייתא דמידת ארכו וכו' אין מעכבין ואף דלפי האמת אמרינן קרא אשכח וכו' היינו לומר דאין צריך לטעמא דאש השמים מסייעתן וכו' אבל אה"נ דיותר להוסיף מטעמא דברייתא דאין

קרית ספר

שם בפ' ק"ק כתבו כמה תירוצים והעולה מכלם שיש להוסיף עד ששים יע"ש גם מ"ש שאין לגרוע קשה דבבריתא קתני דאורך ורוחב וקומה אין מעכבין וכן כתבה הר"ש ז"ל בסוף הפרק יע"ש וצ"ע אמר אברהם נראה לע"ד כי על דבר כזה אמרו המושלים תעצומות מלחמה מכריחין השלום כי דברי הר"ם במז"ל הם כראי מוצק ואין בהם דבר וחצי דבר מכל האמור בפרשה ודין גרמא לו להרב כ"מ ז"ל מאיר עיני ישראל שלא הרהר בדבר לא מינה ולא מקצתה דהא סוף סוף מידה ניתן למזבח דלא להוסיף ביותר מששים אמות באורך וברוחב ולא לגרוע ממנה מאמה אורך ורוחב במקום המערכה זהו גבולה אשר גבלו לה ראשונים דיותר מששים לא דכי בית כתיב מה בית ששים ולא יותר מזבח נמי עד ששים ולא יותר ופחות מאמה על אמה במקום המערכה לא דלפחות צריך שיהיה כמזבח מרע"ה אלא שהרשות נתונה אם ירצו לעשותה מאמה על אמה במקום המערכה או מעשרים על עשרים או מששים על ששים שפיר דמי ברם פחות מאמה או יותר על ששים לא ואם כן אמור מעתה שז"ש הר"ם במז"ל מידות המזבח ידוע איש מפי איש והיינו כמו שהעיד הנביא וכמ"ש הר"ם ז"ל שם לקמן והיינו שמידתו מאמה על אמה במקום המערכה עד ששים על ס' ועל זה כתב דאין להוסיף ולא לגרוע ומ"ש לקמן דאורך ורוחב אין מעכבין היינו מאמה על אמה עד ששים דבר זה אינו לעיכוב ולומר דכיון דכי בית כתיב הוה אמינא דוקא המזבח מששים על זה אמר דאין זה לעכובא דאם ירצו לעשותה בפחות מששים יעשו ובתנאי שלא יפחות מאמה על אמה כמזבח מדבר ומ"ש הרב הגדול מרן דלמד זה מההיא דפ' כ"ה דאין להוסיף על המזבח היינו ע"ד האמור ביותר ממידתו שהוא ששים על ששים.

האמנם אי קשיא הא קשיא מ"ש התוס' בפ' קדשי קדשים בחד תירוץא שמה שהק' בפרק כיוסי הדם הא קא מוסיף היינו מגובה כנראה דגובה הוא לעיכוב וליתא דשם באותו פ' אמר דקומה אין

מדות המזבח מכוונות ביותר דקפיד קרא אמדת ארכו ורחבו וקומתו וצורתו ידועה איש מאיש עד משה רבינו דבתורה לא נתפרשה ואין להוסיף על מה שבנו ועל מה שעתידי להבנות ולא לגרוע ממנו.

שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה אחד העיד להם על מקום המזבח שיהא בנוי במקום שנברא ממנו אדם הראשון ואחד העיד על מדותיו שיש לו מקום להוסיף עד ששים אמה דכתיב ויאמר דוד זה בית אלהים וזה מזבח לעולה בישראל כי בית מה בית ששים אמה ארכו כדכתיב והבית וגו' ששים אמה ארכו אף מזבח עד ששים אמה ראוי לו ומקודש המקום אם ירצו והם הוסיפו עליו כפי הצורך ל"ב על ל"ב ולא הוצרכו לששים והכי גמירי לה איש מפי איש עד משה כדאמר' עד דאתא דוד ואסמכיה אקרא ונביא שלישי העיד להם שמקריבים על המזבח הזה כל הקרבנות אף על פי שאין שם בית דקדושת הבית קדשה לשעתה ולעתיד לבא דקדושת ירושלם ומקדש מפי השכינה ושכינה אינה בטלה משם דכתיב והשמותי את מקדשכם אף על פי ששוממין בקדושתן הם עומדים.

צורך הכסף

מצאתי כתוב משם החכם השלם סיני ועוקר הרים כמהר"ר חיים יאודה זצוק"ל.

על מ"ש הרמב"ם ז"ל פ"ב מבית הבחירה דין ג' וזה לשונו **מידות המזבח כו' ואין להוסיף ואין לגרוע ממנה כו'.** יע"ש. ודבריו קשים דהרי בפרק קדשי קדשים אמרינן דמה בית ששים אף מזבח ששים הרי שיש להוסיף על מידת המזבח עד ששים אלא שאנשי בית הבחירה לא הוצרכו אלא עד ל"ב אמות ואם כן איך כתב הר"ם במז"ל דאין להוסיף ויותר קשה על הרב כ"מ ז"ל שכתב שראית הר"ם ז"ל מההיא דפ' כ"ה דהרי התוס' ז"ל

מעכב יע"ש וקרוב לשמוע דאף דקומה אין בה עיכוב היינו כשבאים לבנות מזבח יעשו כמו שירצו ואפילו עד כפלים מאורך ורוחב כמ"ש במזבח מרע"ה ממזבח הזהב דכתיב בה אמה אורך ואמה רוחב ואמתים קומתו יע"ש ברם אחר שנעשה המזבח אין להוסיף בגובה דממעט אורך הקרנות דהקרנות הם לעיכו' ואם יתנו עפר על גבי המזבח מוסיף בגובה המזבח וממעט מאמת הקרנות כן נראה אמיתות הענין לע"ד.

הן עוד שם ראיתי כתוב וז"ל גם מ"ש הרמב"ם בסמוך וכך היתה מידתו וצורתו עלה אמה וכנס ה' ט' יע"ש דבריו קשים לשמוע דהרי בפרק שתי הלחם עלה צ"ז מסיק תלמודא דחיק האמה בגובהו אבל כניסה באמת בת ה' ודאי דזה ט"ס וצ"ל מסיק תלמודא כניסה באמת בת שש וכצ"ל כו' וכמ"ש רש"י ז"ל ומרן כ"מ ז"ל תירץ לזה ודבריו תמוהים דמלבד דפירושו דחוק בדברי הגמ' עוד זאת קשה דלא יתכן ממה שהתלמוד קאמר דגבולה אל שפתה ל"ש הכי ולא שנא הכי דאי בעי עביד לה באמה בת ה' או בבת שש ולפי פי' הרב ז"ל לא יתכן לעשותו בבת ה' דאם כן פש גבן אמה יתירה שני טפחים של יסוד ושנים מסובב ושנים של קרנות והוי המערכה כ"ה על כ"ה ורש"י ז"ל להכי פי' דכניסה של יסוד באמה בת ו' דאז בקרנות אי בעי עביד הכי ואי בעי עביד הכי כמבואר בדבריו עכ"ל ואני בער אחרי מחילה רבה מהאי גברא רבה בעל קושיא זו לע"ד הרמב"ם ז"ל דייק לה מדסתם בגמ' וקאמר דאמר רוחב שהיא באמת בת ה"ט דבהכי משתעי קרא מדכתיב אמה וטופח ואמרו התם אמה רוחב כניסה נראה דבכל כנסיות הכי הוי באמת בת ה"ט בין כניסת יסוד בין כניסת סובב תרווייהו כניסתם באמה זו שהיא מה"ט ומ"ש לא שנא הכי כו' דפי' שאם ירצו לעשות כניסת הקרנות מה"ט יעשו ואם ירצו מה"ט יעשו הכי פי' לדעת הרמב"ם ז"ל דהפסוק הודיענו דגבולה אל שפתה דהיינו כניסת הקרנות אינו לעיכוב דיכניסו אותם בכניסת יסוד וסובב דוקא באמת בת ה"ט אלא התורה נתנה

רשות שיעשו כמו שירצו דלא שנא הכי בבת ה"ט ולא שנא הכי בבת ו"ט כלה חדא מילתא הוי ונפקא מינה דאם יכניסום בבת ה"ט ודאי דאז הוי כ"ה על כ"ה מקום המערכה ושפיר דמי ואם ירצו לכנסם באמת בת ו"ט אז ודאי מקום המערכה כ"ד אמות וד"ט על כ"ד אמות וד"ט ולפי זה מ"ש הכתוב והעיד שהאריאל היה י"ב והיינו כ"ד אמות על כ"ד אמות ולא חשש למנות גם ד"ט על ד"ט כמ"ש שם היינו משום דאותו מזבח לא כנסו הקרנות אלא בבת ו"ט דהא הרשות נתונה דגבולה אל שפתה דהוא כניסת הקרנות אם ירצו יכניסום ו"ט ולפי זה אותו מזבח הכי עבוד שכנסו הקרנות באמת בת ו"ט וע"ז מעיד שמקום המערכה לא הוי אלא כ"ד על כ"ד מלבד ד"ט על ד"ט ואין הכי נמי דאם היו מכניסים הקרנות ה"ט ודאי דהיה מעיד הנביא והאריאל י"ב וחצי דהיינו כ"ה על כ"ה אלא דמשום דהכי הוה מעשה שכנסום בבת ו"ט משום דכתוב גבולה אל שפתה פי' כמו שירצו יעשו לא שנא הכי בבת ה' ולא שנא בבת ו' על זה העיד שמקום המערכה היו כ"ד על כ"ד ולעולם שכניסת יסוד וסובב דין אחד להם שיהיו בבת ה"ט כדסתם בגמ' וכאמור.

האמנם לדידי חזי לי ופליאה דעת ממני מ"ש שם בגמ' וכ"ת שית מנייהו מעיק' באמת בת ה"ט מייתי להו אם כן רוחא לה עזרה אמה א' ותנן עזרה היתה קפ"ז י"ש ובשביל ק' זו חזר בו ואמר דחיק האמה הוא בגובה י"ש דק' מאי ק' היא זו לעולם דכניסה הכתוב מדבר ומ"ש הכתוב שכ"ד על כ"ד היה מקום המערכה ומן הראוי היה לפי זה שיאמר כ"ה על כ"ה י"ל דשית מינייהו מעיקרא הווי באמה בת ה"ט והשתא החשבון דכ"ד על כ"ד הוא מדויק בהדק הטיב ואי משום ק' שהתנא טעה ואמר שי"א אמות הוי העזרה וכפי זה הם י"ב מה בכך די"ל התנא לא דק וזה אינו כ"כ תימה דהא לעיל הק' ג"כ כעין זו ואמר דאם נאמר דהתנא לא דק בפ' ודאי אין לומר הכי ובשביל קו' דקרא הוצרכו לחזור בהם כנראה דאין תמיה אם התנא לא דק

באמה א' ואם כן ה"נ נימא דכניסת יסוד וסובב וקרנות בבת ה"ט ואי משום שכ"ה על כ"ה הוי מקום המערכה והיאך כתיב כ"ד על כ"ד י"ל ששית מינייהו מעיקרא הוי בבת ה"ט ותנא דמנה אמות העזרה לא דק ולעד"ן דיותר נראה לומר דשית מינייהו הוו בבת ה"ט והתנא לא דק באמה א' מלומר שהפסוק לא דק ולא מנה ד"ט על ד"ט ודוק.

ואם יאמר האומר דיותר נאה לומר שהת' לא חש למנות ד' ט' כיון שאינן אמה מלומר שהתנא לאו דוקנא הוא וטעה בחשבונו אמה אחד מ"מ עדין נעלם ממני ולא זכיתי להבין אמאי חזר בו התנא ממאי דקאמר בתחי' דחיק האמה דזהו יסוד ורוחב אמה דזהו סובב דכניסתה באמה בת ה' טפחים אי משום דפש ליה אמה יתירה במקום המערכה הוה ליה למי' דד' אמות מעיקרא היו מבת ה' ט' דבשלמא שית אמות א"א לומר משום ק' תנא דקפ"ז אמות היה כ"ה ואם כן רוחא העזרה אמה וכמ"ש לעיל ברם הול"ל כגון של"ב אמות המזבח כ"ח אמות היו מששה ששה ט' וד' מהם היו מה' טפחים ולפי"ז היה המזבח למטה ביסוד ל"א אמה וב' טפחים ובוזה צא וחשוב בדיוק והכל מתוקן דכיון דהמזבח היה ל"א אמות וב' ט' כשעלה ה' וכנס אמה מה' ט' נמצא למעלה בסובב הוא ל' אמות על ל' אמות בזה האופן כ"ח אמות מו' ט' וב' מה' טפחים דהא למטה מה' אמות מה' טפחים וכשנכנס ב' אמות אמה מכאן ואמה מכאן והם מה"ט נמצא היסוד כ"ח אמות מו"ט וב"ט כו' ז"ש נמצא אמות סובב שלשים עלה ג' וכנס ה' ט' מן הל' שהיו בא' מו"ט ושנים מה"ט שהיו בסובב אם כן כשעלה ג' אמות וכנס ה' ט' זהו הסובב נמצא כ"ח אמות מו"ט דהא מן כו' שהיו ביסוד היו שני' מה' ט' וכשעלה ה' ט' מכאן וה' ט' מכאן כ"ח אמות לסובב ומקום כניסת הקרנות אם ירצה לומר שהם כו' יסוד וסובב אם כן יהיה מקום המערכה כ"ד אמות וב' ט' על כ"ד אמות וב' ט' ואינו כ"כ תימה שהפ' לא חש למנות ב' ט' ואם יר' לומר שכניסת הקרנות הם באמה בת ו' טפחים ואז הוי מקום המערכה כ"ד

אמות שלמות על כ"ד אמות ומדוייק הפ' והתנא שאמר שמקום המערכה הוי כ"ד אמות ותו לא אם כן צ"ע למה לא אמ' כן ואף שלדרך זה צ"ל שרוחב העזרה היא יותר ד' ט' כיון דד' אמות מהמזבח היו מד' ט' עכ"ז יותר ראוי לומר על תנא דמנה אורך העזרה דלא חש למנות ד' ט' כיון דלא הוי אמה מלמאי דאסיקנא בגמרא בין לפי' רש"י בין לפי' הרמב"ם ז"ל דהפ' לא חש למנות ד' ט' יתרים שבמקום מערכה דאם התנא לא חש אינו כ"כ תימה מעתה אליכם אישים אקרא אלופי ומיודעי בבקשה מכם תנו דעתכם ולבכם על הדבר בהדק ותודיעוני קושט דברי האמת אתכם.

ה"ה המעיין יתקן הלשון שהיה חסר בכתיבה קצת תיבות.

ראיתי את הרשום בכתב אמת מה שכתב מ"ו פריו קדש הלולים דבריו נופת צופים עץ פרי עושה פרי מגדים ער בח' ועונה בתלמדי' מסיק אליבא דהלכתא משיב כענין וכהלכה מרבה המשרה אלוף התורה בור סיד שאינו מאבד טיפה את הכל יפה עשה יעבץ שיעץ ורביץ פועלי' לתורה הח' השלם ואברהם היו יהיה על מה ששאל החכם השלם אלוף התורה את הכל יפה עשה בצל החכמה נכנס לפרדס החכמה ואל גינת הביתן תורה חתומה נתנה לו במתנה מחזיר העטרה ליושנה כמוהר"ר חיים יאודה זצוק"ל על מ"ש הרמב"ם ז"ל פ"ב מב"ה דין ג' וז"ל מדות המזבח מכוונות הרבה וצורתו ידועה איש מאיש ומזבח שבנו בני הגולה כעין מזבח שעתידי להבנות ואין להוסיף על מדתו ולא לגרוע ממנה ע"כ ודבריו קשים דבפ' קה"ק אמרינן דמה בית שישים אף מזבח שישים הרי שיש להוסיף ואם כן איך כתב הרמב"ם ז"ל דאין להוסיף ויותר ק' על הרב כ"מ שכתב שראית הרמב"ם ז"ל מההיא דפ' כ"ה דהרי התוס' ז"ל שם בפ' ק"ק כתבו כמה תי' והעולה מכם שיש להוסיף ע"כ.

גם מה שכתב ואין לגרוע ק' דבברייטא קתני דאורך ורוחב וקומה אין מעכבין וכ"כ הרמב"ם ז"ל בסוף הפ' וצ"ע ותי' מר דסו"ס מדה ניתן למזבח דלא להוסיף ביותר מששים אמות באורך וברוחב ולא לגרוע ממנה מאמה וזהו שכתב הרמב"ם ואין להוסיף על מדתו היינו יותר מששים ולא לגרוע ממנה מאמה על אמה במקום המערכה כו' ע"כ.

אבל לע"ד נראה שאינו משמע מדברי הרמב"ם שזהו כונתו לפי שכתב מזבח שבנו בני הגולה כעין מזבח שעתיד להבנות עשוהו ואין להוסיף על מדתו משמע מדבריו שאין להוסיף על מדתו של מזבח שבנו בני הגולה ולא להוסיף על אותה המידה במזבח שעתיד להבנות גם אין לגרוע ממנה ממזבח שבנו בני הגולה אלא דוקא אותה המידה לא פחות ממנה והמזבח שבנו בני הגולה היה ל"ב אמה על ל"ב אמה זאת ועוד אחרת אם כונתו של הרמב"ם ז"ל כמו שכתב מר איך כתב הרב כ"מ ז"ל לראית הרמב"ם מההיא דפרק כיסוי הדם דמשם אין ראייה היה לו להביא מפ' קדשי קדשים ואפילו שנאמר שכונת הרב כ"מ ז"ל כמו שתירצו בעלי התוספות בפרק קדשי קדשים שמה שאמרו בגמרא קמוסיף הבנין היינו אם היה המזבח ששים יש משם ראייה שאינו יכול להוסיף הבנין אבל לגרוע מאמה מפרק כיסוי הדם אין משם ראייה לכך נראה לע"ד שאינו משמע כן מדברי הרמב"ם אבל אם יראה למורי ורבי נראה שמה שכתב הרמב"ם ז"ל ואין להוסיף על מדתו ואין לגרוע ממנה הוא מה שפירש בס' ז' וכך היתה מידתו וצורתו עלה ה' טפחים וכנס ה"ט זהו יסוד כו' נמצא דגבהו דיסוד וכניסה דיסוד באמה בת ה'. וכן כנסה דסובב באמה בת ה' וכן גובה דקרנות באמה בת ה', זהו שכתב הרמב"ם ז"ל מדות המזבח מכוונות הרבה וצורתו ידועה לפי שיש מהם באמה בת ה' ויש מהם באמה בת ו' לכך אין להוסיף על מדתו ולא לגרוע ממנה אין להוסיף במקום שהם באמה בת ה' אינו יכול להוסיף ולעשות באמה בת ו' וכן במקום שהם באמה בת ו'

אינו יכול לגרוע ולעשות באמה בת ה' לכך כתב הרב כ"מ ז"ל בר"פ כיסוי הדם דאמר הא קמוסיף הבנין ואמרו בתוספות היינו מגובה דאם יתנו עפר על גבי המזבח ממעט הקרנות וכן ביסוד אינו יכול להוסיף כו' שכל אלו מעכבין אבל בקרקע העזרה אם רוצים ליפות מזבח מששים עד ששים יכולים ובלבד שלא יוסיף במקום שהוא באמה בת ה' ולא יגרעו במקום אמה בת ו' זהו הנראה לע"ד ועל מה שתירץ עוד על הקושיא שניה נראה לע"ד אמיתות הענין והאמת יורה דרכו.

אמנם על הקושיא שהקשה מורי בגמרא על לשון וכי תימא שית מיניהו מעיקרא באמה בת ה' מייתי להו אם כן רוחא לה עזרה דהוה ליה למימר דד' אמות מעיקרא באמה בת ה"ט כו' ולפי זה היה המזבח למטה ביסוד ל"א אמה ושני טפחים ובזה הכל מתוקן דכיון שהמזבח היה ל"א אמה וב"ט כשעלה חמש וכנס אמה מה"ט כו'. עד ואף לדרך זה צ"ל שרוחב העזרה היא יותר ד' טפחים כיון דארבע אמות שבמזבח היו מה"ט עם כל זה יותר ראוי לומר על תנא דמנה אורך העזרה דלא חש למנות ד"ט כיון דלא הוי אמה כו' הנה לע"ד נראה שגם זה אינו יוכל לומר התנא לפי שאם היה אומר כן עדין הקושיא במקומה אם כן רוחא לה עזרה דתנן כל עזרה היתה אורך מאה ושמונים ושבע כו' מקום דריסת רגל ישראל אחת עשרה אמה ומקום דריסת רגלי הכהנים אחת עשרה אמה המזבח ל"ב בין אולם כ"פ ההיכל מאה אמה אחת עשרה אמה אחורי בית הכפורת נמצא שזה החשבון דוקא מאה ושמונים ושבע ד' טפחים הנאן היו שהרי לפי החשבון בדיוק מאה ושמונים ושבע וא"ת שארבע טפחים היו במקום אחד מהמקומות או בדריסת רגלי ישראל או רגלי הכהנים או בין אולם כו' אם היה כן היה ראוי לתנא דמתני' שיאמר ד' טפחים הללו אם היו בדריסת רגלי ישראל או רגלי כהנים או בין אולם כו' שלא דמה למזבח שאף על פי שהיו ד"ט יותר לא חש למנות לפי שכשאנו מונין מדות המזבח כמו שהוא בנוי ידענו ששני טפחים

בסובב לפי שהוא באמה בת ה' וב' בקרנות כו' אבל
בעזרה לא ידענו ד"ט באיזה מקום ודבר כזה צריך
ברור ע"כ זהו נראה לע"ד.

הלכה ה

מִזְבַּח שְׁעֵשָׂה מִשֶּׁה וְשְׁעֵשָׂה שְׁלֵמָה וְשְׁעֵשׂוּ בְּנֵי הַגּוֹלָה וְשְׁעֵתִיד לְהַעֲשׂוֹת כְּלָן עֲשָׂר אַמּוֹת גְּבֵה כָּל אֶחָד מֵהֶן. וְזֶה הַפְּתוּב בְּתוֹרָה (שְׁמוֹת כז א) "וְשֵׁלֶשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ" מְקוֹם הַמַּעֲרָכָה בְּלִבָּד. וּמִזְבַּח שְׁעֵשׂוּ בְּנֵי הַגּוֹלָה וְכֵן הַעֲתִיד לְהַבְּנוֹת מֵדַת אֲרָכּוֹ וְרַחְבּוֹ ל"ב אַמּוֹת עַל ל"ב אַמּוֹת:

כסף משנה

לדינא אין נפק"מ דבין נגד ר"מ ובין נגד ר' יהודה הלכה כר' יוסי כידוע ועי' מרן ומש"כ מרן דסתם גמרא במנחות צ"ז ב' כוותיה דר' יוסי יעו"ש הנה המעיין שם יראה כי לא נמצא שם משמעות דמיירי במזבח דמשה וי"ל דמיירי במזבח דשלמה דכתיב בהדיא דעשר אמות קומתו בדברי הימים ב' ד' פסוק א' או י"ל דמיירי במזבח דיחזקאל או דבית שני דבזה לא פליג ר' יהודה (הן אמת דמרש"י שם משמע דקאי אמזבח דמשה יעו"ש אבל אין לזה הכרח ואולי י"ל דדחקו לרש"י משום דקא מיירי התם בבנין יחזקאל וקאמר דגובה המזבח כמה הוי כעשר אמות ומנין פשוט לו כ"כ דבנין יחזקאל הכי הוה דהא לא נזכר התם כמה גובהה אלא ודאי היה פשוט לו כיון דגם מזבח של משה היה כן והא דכתיב שלש אמות היינו מסובב ולמעלה וכן ע"כ ביחזקאל היה גובהו שלש משפת הסובב ולמעלה. אמנם שוב ראיתי כי רש"י ז"ל בעצמו פי' ביחזקאל מ"ג בפסוק י"ד. ומחיק הארץ עד העזרה התחתונה שתיים אמות ורחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות ורוחב האמה. וההאראל ארבע אמות ומהאראל ולמעלה הקרנות ארבע. ופירש"י וז"ל ומחיק הארץ מן היסוד מקרקע הארץ. עד העזרה התחתונה עד גג מלבן הראשון. שתיים אמות ולא היה כן בבית עולמים שם שנינו מביא מלבן של ל"ב על ל"ב וגובהו אמה וכאן שתיים. ורוחב אמה אחת. כשהניח מלבן השני עליו היה מלבן השני שלשים על שלשים נמצא כניסה לו סביב סביב אמה והוא היסוד הרי עלה שתיים וכנס אמה זה היסוד. ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות מגג מלבן התחתון עד גג מלבן שעלי' ארבע אמות גובה. ורחב האמה היא

מזבח שעשה משה וכו'. בפרק קדשי קדשים (דף נ"ט:) תניא ושלוש אמות קומתו דברים ככתבן דברי רבי יהודה ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר להלן רבוע מה להלן גובהו פי שנים בארכו אף כאן גבהו פי שנים בארכו וכו' א"ל רבי יוסי והלא כבר נאמר ואת קלעי החצר ואת מסך שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח מה משכן י' אמות אף מזבח י' אמות וכו' ומה ת"ל וג' אמות קומתו משפת סובב ולמעלה ופירש"י משפת סובב ולמעלה עד מקום הקרנות ולמטה הימנו ו' אמות וגובה הקרנות אמה הרי עשר וידוע דהלכה כרבי יוסי לגבי רבי יהודה ועוד דסתם גמרא בפרק שתי הלחם (מנחות דף צ"ו) כרבי יוסי ופירש"י וג' אמות קומתו במזבח הנחשת כתיב ונאמר להלן רבוע במזבח הזהב אמה ארכו ואמה רחבו רבוע ואמתים קומתו אף כאן גבהו פי שנים כארכו הרי י' אמות וכו' משפת סובב ולמעלה עד מקום הקרנות ולמטה הימנו ו' אמות וגובה הקרן אמה ועיין במה שאכתוב לקמן בפרק זה:

ומזבח שעשו בני הגולה וכו'. משנה בפ"ג דמדות (משנה א').

הר המוריה

משה ושעשה וכו'. עי' בברייתא דמלאכת המשכן פי"א דאיתא שם כן רק במזבח שעשה משה איתא שם פלוגתא דר"מ ור' יוסי ס"ל דהיה גובהו עשר אמות ור"מ ס"ל דהיה גובהו שלש אמות יעו"ש ובזבחים נ"ט ב' איתא ר' יהודה במקום ר"מ. והנה

וכי כתיב וקומה ברוחב חמש אמות משפת קלעים ולמעלה יעו"ש היטיב והיינו כר' יוסי יעו"ש היטיב. הן אמת דללישנא קמא דרש"י בעירובין דגרס ההוא משפת קלעים ולמטה יעו"ש לא אתי רק אליבא דר' יהודה יעו"ש היטיב אבל כבר השיג רש"י ע"ז ומחי לה במאה עוכלי ואף דהתוס' בזבחים תירצו קושיא דרש"י ז"ל ופי' דמגובה נמי פריך יעו"ש היטיב מ"מ גירסת ופירוש התוס' אינו אלא אליבא דר' יוסי והבן.

(ובדרך אגב באתי להעיר על מש"כ בגליון הש"ס בעירובין התם וז"ל ובין לר"י לילפו מפתח שער החצר ולא ידעתי לפרש דמה קושיא על ר"י דמה נוכל ללמוד מפתח החצר יותר מהלימוד האולם הא גם מהאולם היה רחב יותר מעשרה ומזה פרכינן באמת אח"כ ומוכחי מזה דר"י פליג על הרוחב עכ"פ איך שייך למינקט לר"י ליליף מפתח החצר מה עדיפות בזה מהילפותא מהאולם והלימוד מהאולם הא צריך לענין גבוה יותר מעשרים וצ"ע עכ"ל וצ"ע עליו הלא כבר קדמוהו התוס' בזבחים שם בקושיא זו על רש"י ז"ל ומטעם זה השיגו על רש"י ז"ל יעו"ש ופי' דהקושיא היא רק מגובה דלית לן למילף לא מאולם ולא מהיכל רק מפתח החצר יעו"ש ועי' בריטב"א בעירובין שם שתירץ קושיית התוס' וכתב דמשמע ליה להש"ס דר"י לא יליף מאולם רק לענין הגובה אבל לענין הרוחב יליף ג"כ מפתחו של היכל מדלא פליג ארחב יותר מעשר ולכן פריך שפיר אדילפי מפתח ההיכל לילפו מפתח שער החצר יעו"ש היטיב) והנה לפי מאי דמסקינן דכולם היו גובהן עשרה לכאורה יש ראייה למש"כ התוס' בזבחים ס"ב א' ד"ה מדת ארכו וכו' דמדת קומתו מעכב עיי"ש בצאן קדשים ואם כי פי' הצ"ק לכאורה אינו מוכרח כ"כ די"ל דכל שלא נעשה בשעת בנין מיקרי זה מוסיף אבנין ומקשה מקרא דהכל בכתב עי' עירובין ק"ד א' וסוכה נ"א ב' יעו"ש וע"ע בתוס' חולין פ"ג ב' ד"ה קא מוסיף וכו' ויש לפרש התוס' דחולין ע"ד שכתב הצ"ק כאן יעו"ש היטיב והבן וע"ע בתוס' זבחים

כניסת הסובב עלה ארבע וכנס אמה זהו סובב והתחתון קורא קטנה לפי שאין גובהו אלא שתיים והעליון ארבע גובה. וההראל הוא גובה גג המזבח מן הסובב ולמעלה ובבית העולמים לא היה אלא גובהו שלש עכ"ל ולפ"ז היה גובהו של מזבח בנין יחזקאל עשרה אמות לבד הקרנות היינו היסוד ב' ועד הסובב ד' הרי ששה ומשמם ד' עד הקרנות ולא עד בכלל.

ובאמת צ"ע קצת כי לכאורה מבואר בש"ס דקאי על מזבח דיחזקאל דביה מיירי קראי ומבואר שם דהיה עשר עם הקרנות וראיתי בפ' הגר"א שם דהוא פי' נמי כרש"י ביסוד ובסובב רק דפי' דמה דכתיב וההראל ארבע אמות היינו עם גובה הקרנות דסוף פסוק פי' לרישיה דכתיב ומהאראל ולמעלה הקרנות ארבע היינו ר"ל עם הקרנות היה גובהו ארבע והיינו כמש"כ רבינו כאן דכלם היה גובהן בשוה וכ"מ מהש"ס דזבחים נ"ג א' דמסיק אליבא דרבי דהלכתא כוותיה כדאיתא לקמן סי' ל"ט סעי' כ"ו דהאי וההראל ארבע אמות ה"ק תופס תחת הקרנות ד' אמות דהיינו ה' אמות עם גובה הקרנות דשם חוט המפסיק דהוי חצי המזבח. אך יש לעיין לפי' הגר"א א"כ מנ"ל להש"ס זה דכל עיקר הוכחתו אינו אלא משום קושייתו וכי ההראל ארבע אמות ולפי' הגר"א לא קשה ולא מידי. אמנם זה יש ליישב בנקל דלמה ליה להפסוק לסתום והדר לפרש אלא ודאי מיתור לשון נשמע תרתי וק"ל. אולם לרש"י ז"ל לכאורה וודאי קשה דקושיית הש"ס לק"מ. ואולי מטעם זה בחרו להם רבינו והגר"א פי' אחר בכתוב ונמצא בנין עולי גולה שוה ממש לבנין יחזקאל ודו"ק) וע"ע בשבת צ"ב א' שם מבואר כר' יוסי דמזבח של משה היה עשר אמות יעו"ש וע"ע בעירובין ב' ב' דקאמר ואב"א כי כתיב קלעים חמש עשרה אמה אל הכתף בגובהה הוא דכתיב גובהה והא כתיב וקומה חמש אמות ההוא משפת מזבח ולמעלה וכו' והיינו כר' יוסי יעו"ש ברש"י והתוס' בזבחים נ"ט ב' בד"ה ואומר קלעים וכו' גרסי כך אב"א קלעים ט"ו אמה

קריית ספר

המזבחות שנעשו ושעתיד לעשות כולן עשר אמות וזה שכתוב בתורה ושלוש אמות קומתו מקום המערכה בלבד דנאמר כאן רבוע ונאמר להלן רבוע במזבח הזהב אמה ארכו ואמה רחבו רבוע ואמתים קומתו מה להלן גובהו פי שנים בארכו אף כאן גובהו פי שנים בארכו דכתיב חמש אמות אורך וגו' הרי עשר אמות גובה ולא תימא איפשר כהן עומד על גבי המזבח ועבודה בידו וכל העם רואים אותו מבחוץ דאין גובה היקף הקלעים של חצר אלא חמש אמות כדכתיב וקומה חמש אמות דכתיב ואת קלעי החצר ואת מסך שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח מה משכן עשר אמות גובה הוא שצריך שיהיו הקלעים של חצר סביביו דהכי הוה גובה המשכן דכתיב עשר אמות אורך הקרש אף מזבח צריך הקף לבד עשר אמות דקלעים חמש עשרה אמות היו גבוהין שלא יראה כהן ועבודה בידו ומה תלמוד לומר וקומה חמש אמות למעלה מן המזבח היה גובהן חמש אמות ושלוש אמות קומתו דכתיב במזבח היינו משפת סובב ולמעלה עד מקום הקרנות ולמטה הימנו ששה אמות וגובה הקרן אמה הרי עשרה כדאמר' ומזבח שעשו בני הגולה וכן העתיד ליבנות מדת ארכן ורחבן ל"ב על ל"ב דעד ששים היו יכולין להוסיף כדילפי' לעיל אלא דלא הוצרכו.

שם ד"ה אף מזבח וכו' מבואר כהצ"ק ועי' לקמן הלכה י"ז ועי' לקמן שם ד"ה מאמה עוד ראיות דהלכה כר' יוסי.

מקום המערכה וכו'. היינו משפת סובב ולמעלה וכמו דאיתא בש"ס ועי' לקמן הלכות ז' ח' ושם יבואר אי"ה.

מדת ארכו וכו'. זה וודאי מבואר בכתוב (יחזקאל מ"ג ט"ו) והאריאל שתים עשרה אורך בשתים עשרה רוחב רבוע אל ארבעת רבעיו ועי' זבחים נ"ט ב' מנחות צ"ז ב' ומדות פ"ג מ"א יעו"ש היטיב.

כרוב ממשח

מזבח שעשה משה וכו' י' אמות גובה כל אחד מהם. פסק כר' יוסי בפ' קדשי קדשים דף נ"ט ב' דהלכה כר"י לגבי ר' יהודה כמ"ש מרן כ"מ וכן משמע שם דף ס"ב דעת ר' יוסף דאמר מקום המערכה דמזבח של משה אמה על אמה וכן נראה שם דעת ר' חמא בר גוריא והיינו ודאי כר' יוסי דלר' יהודה מקום המערכה דמשה היה ו' על ו' כדאיתא התם בגמ' דף נ"ט ב' עיי"ש:

מקורי הרמב"ם לרש"ש

כ"מ, מזבח שעשה משה, ועוד דסתם גמרא בפ' שתי הלחם כר' יוסי. עי' מה שכתבתי עליו בס"ד בזבחים (ס"ב ב').

הלכה ו

עֶשֶׂר אֲמוֹת וְשֵׁל גְבוּהַ הַמְזֻבַּח מֵהֶן בְּאֵמָה בֵּת חֲמִשָּׁה טְפָחִים וּמֵהֶן בְּאֵמָה בֵּת שְׁשָׁה טְפָחִים. וְשָׁאֵר כָּל אֲמוֹת הַבְּנֵי בְּאֵמָה בֵּת שְׁשָׁה טְפָחִים. וְגָבַהּ כָּל הַמְזֻבַּח נ"ח טְפָחִים.

כסף משנה

עשר אמות של גובה המזבח וכו'. בפ"ז דכלים (משנה י') תנן רבי יהודה אומר אמה של בנין בת ששה טפחים ושל כלים ה' ומייתי לה בפ' שתי הלחם במנחות (דף צ"ז) ומייתי עלה קרא דכתיב ואלה מדות המזבח באמות אמה אמה וטפח וחק האמה ואמה רוחב וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד וכו' חיק האמה זה יסוד אמה רוחב זה סובב וגבולה אל שפתה סביב וכו' אלו הקרנות ופירש"י מדות המזבח מזבח העולה. באמות אמה אמה וטפח באמות בינוניות יהא מאמותיו אמה וטפח דאמותיו והן בשל חמשה דהוה ליה של ששה אמה וטפח באלו. וחיק האמה כלומר באלו אמות אני אומר שיהו בנות חמשה וחיק האמה דהיינו יסוד. אלו הקרנות זרת אמה האחד דמאמצעית האבן מודד והוא זרת לכל רוח דהיינו אמה כל זרת חצי אמה ומסיק התם חיק האמה בגובהה אמה רוחב כניסה ופירש"י חיק האמה בגובהה אותה אמה שמן הרצפה ועד היסוד באמה בת ה'. ואמה רוחב כניסה דסובב באמה בת ה' אבל כניסה דיסוד באמה בינונית. וגבולה על שפתה סביב דגבהו דקרן באמה בת ה' עכ"ל. אבל רבינו מפרש דכי אמרינן ואמה רוחב כניסה אשתי כניסות קאי בין דיסוד בין דסובב דתרווייהו באמה בת ה' טפחים ולפ"ז כי קתני חיק האמה זה יסוד אמה רוחב זה סובב ואסיקנא חיק האמה בגובהה לאו לאפוקי כניסה היא דכניסה נמי הוי באמה בת ה' אלא לאשמועינן דגובהה באמה בת ה' הוא דאתא וכי קאמר במסקנא ואמה רוחב כניסה היינו בין כניסה דיסוד בין כניסה דסובב:

ומ"ש וגובה כל המזבח נ"ח טפחים. הכי אמרינן התם בגמרא ע"פ מה שנתבאר שגובה המזבח ל' אמות וכל אמה בת ו' טפחים זולת אמות היסוד ואמות הקרנות שהם בנות ה' טפחים. ומ"ש וכך היתה מדתו וצורתו עלה ה' טפחים וכנס ה' טפחים זה יסוד וכו'. בפ"ג דמדות (משנה א') תנן המזבח היה ל"ב על ל"ב עלה אמה וכנס אמה זה יסוד נמצא ל' על ל' עלה ה' וכנס אמה זה הסובב נמצא כ"ח על כ"ח מקום הקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ו על כ"ו מקום הילוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ד על כ"ד מקום המערכה ואמרינן עלה בפ' שתי הלחם (דף צ"ז:) עלה אמה וכנס אמה זה יסוד נמצא ל' על ל' שלשים ושני טפחים הויין כלומר כיון דכניסה דיסוד לא הוי אלא באמה בת ה' פשו טפח מכאן וטפח מכאן ותו עלה ה' וכנס אמה זהו סובב נמצא כ"ח על כ"ח כ"ח וד' טפחים הוי אלא דכיון דלא הוי אמה לא חשיב ליה ואע"ג דהא דאמרינן כיון דלא הוי אמה לא חשיב ליה אתמר למאי דס"ד דחיק האמה כנסה ובתר הכי אסיקנא דחיק האמה כגבהה כבר נתבאר שרבינו סובר דלמסקנא נמי כנסה דיסוד באמה בת ה' טפחים וזהו שכתב רבינו בפ"ה המשנה פ"ג דמדות מה שאמר נמצא ל' על ל' הוא ל' ושני טפחים על ל' ושני טפחים לפי שלא כנס אלא ה' טפחים כמו שביארנו וכן אמר נמצא כ"ח על כ"ח היינו כ"ח וד' טפחים אלא שהוא לא מנה הטפחים שהוא פחות מאמה כיון דלא הוי אמה לא חשיב ליה וזה המאמר קיים עכ"ל. כלומר אע"ג דהא דכיון דלא הוי אמה לא חשיב ליה אתמר למאי דס"ד הוא מאמר קיים דגם למאי דאסיקנא אמרינן הכי. ודע דאפי' לפירוש רש"י אנו צריכין לומר דמתניתין לאו דוקא דהא גם למסקנא כניסה דסובב

האבנים וכשיבש הוציאם ונשארו מקומות בנקבים חלולים ולא הוצרך לפגום פגימות לנקבים.

משנה למלך

(שייך גם להלכה ז) **עשר אמות של גובה המזבח וכו'.** הראב"ד לקמן פ"ב מהלכות תמידין ומוספין דין ז' ודו"ק. מ"ש הראב"ד אולי אינו כן כי הד' טפחים הם כניסת הקרנות מדפני המזבח עיין בפרק לולב וערבה (דף מ"ה) שכתבו רש"י והתוספות כדברי רבינו שהקרנות לא היו משוכים לפנים כלום:

הר המוריה

ומהן באמה וכו'. זה יבואר לקמן בסעיפים הבאים לפנינו כל שרש דבר אי"ה.

ישועות מלכו

י' אמות וכו'. דעת רבינו לפסוק כר' מאיר בפ"ז דכלים דאפ"י אמות דכלים באמות בת ששה והא דפסק כר"מ לגבי דר' יהודה נ"ל שסמך עצמו על מימרא דרב יהודה יומא ע"ב: דארוך גבהו עשרה ומשהו בהדי כפורת והיינו כר"מ דלר' יהודה היה גובהו ח' ופלגא כדאמרן בפ"ק דסוכה ועיין בתשובות נודע ביהודה מהדו"ק שגם הוא עמד ע"ז מדוע פסק רבינו כר"מ ולפענ"ד נכון כמ"ש.

ועיין בר"ש כלים שהעתיק לתוספתא דלר"מ אמות כל כלאים באמת בת ה', ותימה דבהדיא תנן בפ"ק דעירובין דאמות כלאים באמת בת ששה. ועוד תניא התם בתוספתא דאמות דמזבח הזהב וקרן וסובב היו באמות בת ששה וגם זה תימה דהרי איפכא תנינא דכלאים באמות בת ששה ושל מזבח הזהב בשל חמשה ועל כרחק ט"ס בתוספתא:

באמה בת ה' טפחים ואם כן ע"כ כי קתני נמצא כ"ח על כ"ח היינו כ"ח ושני טפחים על כ"ח ושני טפחים אלא דכיון דהוי בציר מאמה לא חשיב ליה ולדעת רבינו דכניסה דיסוד נמי הוי באמה בת ה' טפחים הוה ליה ד' טפחים דלא חשיב להו. ובהשגות רחבו כ"ד אמה וד' טפחים על כ"ד אמה וד' טפחים. א"א אולי אינו כן כי הד' טפחים הם כניסת הקרנות מדפני המזבח עכ"ל. ודבר פשוט הוא שטענת אולי אינה טענה וכל שכן למה שכתבתי דלפירש"י נמי כ"ח על כ"ח לאו דוקא. וכתוב בפירוש ה"ר שמעיה על מתניתין דבסמוך עלה אמה וכנס אמה עלה ה' וכנס אמה הכניסות שנה במשנה אבל עלה שלש זה מקום הקרנות שלא היה שם כניסה לא קא חשיב ואותן ג' כתובות במקרא וג' אמות קומתו משפת סובב ולמעלה עכ"ל. כלומר דאמרינן בפרק קדשי קדשים לרבי יוסי דנקטינן כוותיה דמאי דכתיב וג' אמות קומתו היינו משפת סובב ולמעלה וכמו שכתבתי לעיל והיינו מקום הקרנות ובסמ"ג מצאתי שהיה כתוב כן במשנה עצמה שהוא גורס במשנה עלה ה' אמות וכנס אמה זהו סובב עלה ג' וכנס אמה זהו מקום הקרנות כלומר וגובה כל קרן אמה הרי עשר אמות גובה המזבח וכיון שכן יש להגיה בדברי רבינו אצל מ"ש ונמצא רחבו כ"ח אמה וד' טפחים על כ"ח אמה וד' טפחים עלה י"ח טפחים וכונס לקרן זוית של הי"ח בנין חלול מרובע לכל ד' קרנות וכך מצאתי בספר מוגה. ומ"ש רבינו גובה כל קרן ה' טפחים וריבוע כל קרן אמה על אמה נתבאר בסמוך. ומ"ש וד' הקרנות חלולות היו מתוכן שם (זבחים דף נ"ד:) א"ר כהנא אבנים של קרנות חלולות היו שנאמר ומלאו כמזרק כזויות מזבח הכא נמי אבנים שלמות אמר רחמנא אלא דמחית מידי מתותיה ושקיל ליה ופירש"י קרנות של מזבח חלולות היו נקובים נקבים עמוקים בארבעתן שיפול דם החטאת ויבלע לתוכו. כמזרק כזויות מזבח אלמא בית קיבול יש במזרקים. דמחית מידי מתותיה מקלות וקסמים דקים נתן בין חלוקי

קריית ספר

עשר אמות של גובה המזבח באמה בת ששה חוץ מאמת יסוד ואמת קרן דהוו באמת בת חמש דעלה חמשה טפחים וכנס חמשה זהו יסוד עלה חמשה אמות שהם שלשה טפחים וכנס חמשה טפחים זהו סובב דכתיב ונתת אותה תחת כרכוב המזבח מלמטה כרכוב הוא הסובב שמקיף את כל המזבח וגובה מקום המערכה מן הסובב שלש אמות שהם י"ח טפחים נמצא רוחב מקום המערכה כ"ד אמות וד' טפחים על כ"ד וד' טפחים אחר שחסרנו אמה סביב ממקום הקרנות ואמה סביב ממקום רגלי הכהנים וצורת ותבנית זה הוא שהיא ידוע איש מאיש עד משה רבינו והיא הצורה והתבנית שנתפרשה בבנין העתיד דכתיב ואלה מדות המזבח באמות אמה אמה וטופח וחיק האמה ואמה רוחב וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד וזה גב המזבח מדות המזבח מזבח העולה באמות אמה אמה וטפח

מדת המזבח יהיה באותן אמה שהאמה בינונית תחזיק מהן אמה וטפח הרי שעלה אמה בת חמשה טפחים שהוא יסוד כדכתיב וחיק האמה כלומר באלו האמות אני אומר שיהו בנות חמש האמה דהיינו יסוד דעלה אמה כדאמר' וחיק על שם שהוא חיקוי ותיקונו של מזבח מלמטה ואמה רוחב כניסה דיסוד ודסובב בת חמש וגבולה אל שפתה סביב גובהו דקרן באמה בת חמש וכל שאר מדות המזבח באמה בת שש ורש"י ז"ל פירש פרק שתי הלחם ובריש ערובין דאמה רוחב לא קאי אלא אכניסה דסובב לא אכניסה דיסוד דהוא בת שש ולדבריו יתישב גרסא ל"ש הכי ול"ש הכי מה שאינה מתישבת לדברי הרב ז"ל דקאמר דכניסה דיסוד נמי באמה בת חמש ורבע כל קרן אמה על אמה דומיא דמזבח הזהב דהוה רבוע אמה על אמה וחלול דכתיב ומלאו במזרק בזויות המזבח אלמא קיבול יש במזרקים בזויות המזבח.

הלכה ז

וְכַף הַיְתָה מְדָתוֹ וְצוּרְתוֹ: עֲלָה חֲמִשָּׁה טַפְחִים וְכַנֵּס חֲמִשָּׁה טַפְחִים זֶהוּ יְסוּד. נִמְצָא רַחֲב שְׁלֹשִׁים אַמָּה וּשְׁנַיִ טַפְחִים עַל רַחֲב שְׁלֹשִׁים אַמָּה וּשְׁנַיִ טַפְחִים. עֲלָה שְׁלֹשִׁים טַפְחִים וְכַנֵּס חֲמִשָּׁה טַפְחִים זֶהוּ סוּבָב [עֲלָה י"ח טַפְחִים זֶהוּ מְקוֹם הַמְעַרְכָּה] נִמְצָא רַחֲבֹו שְׁמוֹנֶה וְעֶשְׂרִים אַמָּה וְאַרְבַּעַה טַפְחִים עַל שְׁמוֹנֶה וְעֶשְׂרִים אַמָּה וְאַרְבַּעַה טַפְחִים [עֲלָה י"ח טַפְחִים וְכַנֵּס לְקֶרֶן זְוִית שֶׁל הַי"ח בְּנֵי חֲלוּל מְרַבֵּעַ לְכָל אַרְבַּע קְרָנוֹת] וּמְקוֹם הַקְרָנוֹת אַמָּה מֵזָה וְאַמָּה מֵזָה סְבִיב. וְכֵן מְקוֹם רִגְלֵי הַפְּתִיחִים אַמָּה סְבִיב. נִמְצָא מְקוֹם הַמְעַרְכָּה רַחֲבֹו עֶשְׂרִים וְאַרְבַּעַה אַמָּה וְאַרְבַּעַה טַפְחִים עַל עֶשְׂרִים וְאַרְבַּעַה אַמָּה וְאַרְבַּעַה טַפְחִים:

השגות הראב"ד רחבו עשרים וארבע אמות וכו'. א"א אולי אינו כן כי הארבעה טפחים הם כניסת הקרנות מדפני המזבח:

משנה למלך

דלרבינו לא דק בארבעה משום כניסה דיסוד וסובב ע"כ. וקשה דאמאי לא הביא מאי דאמרינן נמצא כ"ו על כ"ו דאף לרש"י לא דק בארבעה טפחים שהרי לרש"י רוחב הקרנות היו באמה בת חמשה וכן כתב רש"י בפרק שתי הלחם דלפי המסקנא לא דק התנא בארבעה טפחים ועל רבינו קשה לי ממאי דאמרינן בגמרא גבולה על שפתה סביב לא שנא הכי ולא שנא הכי דבשלמא לרש"י ניהא דכיון דכניסה דיסוד היה באמה בינונית א"כ מצינו למימר דאף רוחב הקרנות היו באמה בת חמשה דאין חילוק בין אי אמרינן דהתנא לא דק בשני טפחים כמו בארבעה טפחים כיון דלא הוה אמה שלמה אבל לרבינו דס"ל דכניסה דיסוד וסובב היה באמה בת חמשה ע"כ אית לן למימר דרוחב הקרנות היו באמה בינונית דאם לא כן נמצא שהתנא לא דק באמה אחת וקרא כתיב וההראל שתיים עשרה אורך בשתיים עשרה רוחב כו'. עוד כתב רבינו נמצא מקום המערכה כ"ד אמה וד' טפחים על כ"ד אמה וד' טפחים ע"כ והא דכתיב וההראל י"ב אורך בי"ב רוחב רבוע דמשמע דהוי כ"ד על כ"ד יש לומר דקרא נמי טפחים לא קא חשיב וקושיית הגמרא מהאי קרא לא היתה אלא לפי הס"ד דכל הכניסות היו באמה בת חמשה ונמצא דמקום המערכה היה כ"ה על כ"ה ובשלמא במשנה דקא חשיב יסוד וסובב כמה היה וטפחים

וכך היתה מדתו וצורתו כו'. הנראה מדבריו הוא דס"ל דמאי דאמרינן בפרק שתי הלחם אלא חיק האמה בגובהה לאו למעוטי כניסה אלא למעט גובה דסובב שהיה באמה בינונית והקרנות גובהן היה חמשה טפחים ורוחבן אמה בינונית אבל רש"י ס"ל דכניסה דיסוד באמה בינונית והקרנות בין רוחבן בין גובהן היא אמה בת חמשה וכן פירש בפרק שתי הלחם ובפ"ק דעירובין (דף ד') ולפי זה מאי דאמרינן בגמרא נמצא עשרים ושש על עשרים ושש אליבא דכ"ע הוי עשרים ושש וארבעה טפחים על עשרים ושש וארבעה טפחים אלא שלרש"י הארבעה טפחים הם מכניסה דסובב ורוחב הקרנות ולרבינו הם מכניסה דיסוד וסובב ומאי דאמרינן נמצא שלשים על שלשים לרש"י הוי כמשמעו ולרבינו הוי ל' ושני טפחים על ל' וב"ט ומאי דאמרינן נמצא כ"ח על כ"ח לרש"י לא דק בב"ט ולרבינו לא דק בארבעה טפחים וקשה לי על מרן שכתב דלא תיקשי לרבינו יתור הטפחים שכתב שלא נזכרו במשנה דמדות משום דכיון דלא הוי אמה לא חשיב ליה וכתב שאף לפירוש רש"י צריכים אנו לומר כן שהרי כניסה דסובב לכ"ע הוי באמה בת חמשה וא"כ מאי דקתני נמצא כ"ח על כ"ח לאו דוקא דהא אייתר ליה שני טפחים אלא

חמשה טפחים זהו סובב, עלה י"ח טפחים זהו מקום המערכה נמצא רחבו שמנה ועשרים אמה וארבעה טפחים על כ"ח אמה וד' טפחים עלה י"ח טפחים וכונס לקרן זוית של הי"ח בנין חלול מרובע לכל ארבע קרנות ומקום הקרנות אמה מזה ואמה מזה סביב, וכן מקום רגלי הכהנים אמה סביב נמצא מקום המערכה רוחבו עשרים וארבעה אמה וארבעה טפחים על עשרים וארבעה אמה וארבעה טפחים.

השגת הראב"ד רחבו עשרים וארבעה אמה וכו' א"א אולי אינו כן, כי הארבעה טפחים הם כניסת הקרנות מדפני המזבח.

במנחות דף צ"ז במסקנת הסוגיא לפירש"י מבואר דכניסת היסוד הוא באמה בת ו', והרמב"ם כתב דהוא באמה בת ה', וכתב הכ"מ דהרמב"ם מפרש דמה דאמר במסקנא אלא חיק האמה בגובהה, אמה רוחב כניסה דלא כפירש"י דכניסה הוא רק על כניסת הסובב, אלא דקאי גם על כניסה דיסוד, ולפי דבריו הוא דלא כר' יוחנן דאמר ואמה רוחב זה סובב, ובעירובין דף ד' איתא נמי בסתמא כר' יוחנן, והנה לשיטת הרמב"ם אין פ' להא דאמר בגמ' אלו הקרנות ל"ש הכי ול"ש הכי דהכונה דאפשר דגם משך הקרנות באמה בת ה', ולדעתו א"א דא"כ הוי אמה יתר למקום המערכה, וכתב החק נתן דהרמב"ם אינו גורס זה, ובדק"ס לא נמצא גירסא אחרת, והזבח תודה בזבחים פ' איזהו מקומן כתב דהרמב"ם גורס "הכא" והכונה דכל הד' קרנות הי' גובהן באמה בת ה' וזה דחוק טובא, דבפשיטות כיון דאמר אלו קרנות הוא ודאי בכלל הד' קרנות, ועוד דאינו נופל ע"ז לשון ל"ש הכא ול"ש הכא.

ולבאר דעת הרמב"ם נבוא מקודם לד' הראב"ד שכתב אולי אינו כן כי הארבעה טפחים הם כניסת מקום הקרנות, והכ"מ כתב על זה שטענת אולי אינה טענה וכ"ש לפי"מ שפירשתי דלפירש"י נמי

איננו מונה משום הכי כשבא אל מקום המערכה לא חשיב הב' טפחים אף שנצטרפו הטפחים לאמה אבל בקרא דלא חשיב אלא מקום המערכה הוה ליה למימר שהם י"ב וחצי על י"ב וחצי כיון שיש מקום לטעות באמה אורך ואמה רוחב אבל לפי המסקנא אמרינן דקרא לא חש להזכיר טפחים אבל הראב"ד כתב שהד' טפחים הם כניסת קרנות מדופני המזבח נראה דס"ל דקרא לעולם דק אפילו בטפחים ודוקא במשנה אמרינן דתנא לא דק בטפחים והא דלא מתרץ דלעולם כולהו כניסות היו באמה בת חמשה וכדקא ס"ד אלא שכניסת הקרנות היה אמה הוא משום דא"כ תיקשי דאמאי לא תני גבי קרנות כנס אמה וכדתניא גבי יסוד וסובב ובשלמא אי לא הוי אלא ד' טפחים כניסת הקרנות אפשר לומר כיון דלא הוי אמה לא חשיב וכמו דלא חשיב טפחים גבי מקום המערכה והא דלא קאמר דלעולם כולהו כניסות באמה בת חמשה אלא שכניסת הקרנות היה שני טפחים או ארבעה טפחים ומקום המערכה כ"ד וב' טפחים או ד' טפחים על כ"ד וב' טפחים או ד' טפחים הוא משום דקרא לעולם הוא בדוקא דאם איתא דהיה במקום המערכה טפחים הוה ליה למקרא לאשמועינן. וראיתי למרן שכתב על דברי הראב"ד הללו שטענת אולי אינה טענה וכ"ש למה שכתבתי דלרש"י נמי כ"ח על כ"ח לאו דוקא ע"כ. ולפי מה שכתבנו אין טענה כלל מדברי רש"י דהראב"ד נמי מודה דבמשנה לאו דוקא אלא בקרא סבירא ליה דליכא למימר לאו דוקא וכמו שכתבנו:

אבן האזל

(שייך גם להלכה ו) **י' אמות של גובה המזבח מהן באמה בת ה' טפחים ומהן באמה בת ו' טפחים ושאר כל אמות הבנין באמה בת ו' טפחים וגובה כל המזבח נ"ח טפחים.** וכך היתה מדתו וצורתו עלה ה' טפחים וכנס ה' טפחים זהו יסוד, נמצא רוחב ל' אמה ושני טפחים על ל' אמה ושני טפחים, עלה שלשים טפחים וכנס

כ"ח על כ"ח לאו דוקא עכ"ל, ואני תמה על הכ"מ שכתב רק דטענת אולי אינה טענה דבאמת ד' הראב"ד תמוהים שהם היפוך כל הסוגיא דשו"ט בהא דסבר דאמה דיסוד ואמה דסובב דכניסה באמה בת ה', ופריך על זה ממתני' דמדות, ולדברי הראב"ד לק"מ וגם במה דפריך בסוף לפי"מ דסבר דאמה דקרנות ברחבן ג"כ באמה בת ה' למה צריך הגמ' לשנויי דלא כר' יוחנן, דהא הד' טפחים הם כניסת הקרנות והב' טפחים כיון דלא הוי אמה לא חשיב כדאמר מעיקרא, ועוד כיון דאתאן להכי דהקרנות אינם בשוה לדפני המזבח, א"כ נאמר דכניסה הי' ג' טפחים ולק"מ.

ונראה דכיון דאם נפרש כהכ"מ דמה דמסיק בסוף הסוגיא דאמה רוחב כניסה הוא בין על יסוד בין על סובב הוא דלא כר' יוחנן, א"כ נוכל לפרש יותר דמה דמסיק אלא חיק האמה בגובהה אמה רוחב כניסה דהוא הכל על חיק האמה. והיינו על היסוד דחיק האמה הוא גובה היסוד, ואמה רוחב הוא רוחב הכניסה, אבל הסובב לא נכלל כלל באמות בת ה' ולא הוי אלא ד' טפחים ולא קא חשיב וכפירש"י, ומיושב מה דאמר ל"ש הכי ול"ש הכי, כמו לפירש"י, אבל הרמב"ם והראב"ד סוברים דכיון דסתמא דגמ' דעירובין מייתי הא דר' יוחנן בשינוייא דברייתא אליבא דרבא, לכן נקטינן להלכה כר' יוחנן דחיק האמה הוא יסוד ומפרשים דזהו בין בגבהה בין בכניסה ואמה רוחב דזה הסובב אינו אלא בכניסה, וממילא ע"כ דלא נפרש כהסוגיא דמנחות דגבולה על שפתה סביב אלו הקרנות הוא בין בגבהה בין ברחבן דא"כ הוי יותר אמה אלא דזה רק על גבהה וטעמא דלא הוזכר בקרא דמשך הקרנות בארכן ורחבן אמה ודוקא בגבהה יש לנו למוד לר' יוסי בזבחים דף נ"ט דקיי"ל כוותי' דהמזבח עשר אמות, ולכן לא מיירי קרא אלא בגבהה.

ולפי"ז נוכל לומר בטעמא דפליגי הסוגיא דמנחות על הסוגיא דעירובין ומסיק דלא כר' יוחנן, משום

דהסוגיא דמנחות אזלא אליבא דר' מאיר ור' יהודה ומפרש קרא גם אליבא דר' יהודה ולר' יהודה אין חילוק לגבי אמה של קרנות בין בגבהה בין ברחבן דגם בגבהה ליכא קרא שהם גבוהים אמה, דהא סבר דהא דכתיב ושלש אמות קומתו זהו דברים ככתבן והמזבח לא היה אלא שלש אמות, וא"כ אין לנו לחלק במה דכתיב גבולה על שפתה סביב אלו הקרנות בין גבהה לרחבן, ולכן אמר ל"ש הכי ול"ש הכי וכפי' רבינו גרשום, וכן הביא בחדושי הרשב"א בשם "ל"ה" ומשמע דזהו פירש"י והוא דלא כפירש"י שלנו, דהכונה ל"ש בגבהה ול"ש ברחבן, דדוקא ברישא דקרא דכתיב חיק האמה ואמה רוחב מוכח דמקודם הוא בגבהה ואח"כ ברחבה, וזהו לסוגיא דמנחות דאזיל אליבא דר' יהודה, אבל ר' יוחנן והסוגיא דעירובין הוא להלכה כר' יוסי וכמש"כ וכן פסק הרמב"ם.

ונמצא דבין הרמב"ם בין הראב"ד סוברים דסוגיא דמנחות אידיחי מסוגיא דעירובין רק דהרמב"ם סובר דלפי"ז לא קשה דבאמת הוי מותר ד' טפחים דכיון דלא הוי אמה לא קא חשיב, והראב"ד סובר דכיון דאין אנו פוסקים להלכה כסוגיית הגמ' דמנחות וכיון דהסוגיא בעירובין מייתי הא דר' יוחנן דסתמא ולא קשיא להו כלל מוכח דסבר הגמ' דעירובין דא"צ שיהיו הקרנות שוים לדפני המזבח והד' טפחים הם כניסת מקום הקרנות ואתי מתני' דמדות כפשטה וליכא מותר כלל.

והנה חביבי הרב הנעלה הב' מו"ה דוד בהגאון מו"ה משה פינקל זצ"ל (נכד גיסי הגאון רמ"מ זצ"ל) העיר על ד' הראב"ד לפימש"כ התוס' בעירובין דף כ"א במה דמבואר שם בגמ' דזרת חצי אמה דר"א הקליר יסד בפיוט דזרת שלישי אמה, ולפי"ז לא נוכל לפרש בקרא דיחזקאל גבולה על שפתה סביב הזרת האחד, דאמר בגמ' אלו הקרנות כפירש"י דהזרת האחד פירושו על הקרנות ומאמצעותו הוא מודד, כיון דזרת אינו אלא ב' טפחים, וצריך ע"כ לפרש דעל שפתה סביב אלו

הקרנות, אבל גבולה זהו גבול שקודם הקרנות וע"ז כתיב הזרת האחד, וזהו פי' הכתוב גבולה על שפתה סביב הזרת האחד דהזרת האחד היא גבולה, וא"כ מבוארים לפי"ז דברי הראב"ד דב' טפחים הם כניסת הקרנות והוא חריף ונכון מאוד אלא שהי' קשה שהראב"ד יסמוך שיטתו על דברי ר"א הקליר נגד ד' הגמ' בעירובין, ועיינתי בס' דרכי הוראה להגאון ר' יונתן עלישברג ז"ל שהוא בנוי על דרכי המדות ושעורים, וראיתי שהביא מד' הגר"א ז"ל בשנות אליהו פ"ב דערלה שמביא כן מד' הירוש' והוא מבאר שם דבריו ע"פ המדרש, וכן הביא ד' הגר"א בפ"ג דערלה משנה ב' שיש שני פירושים בזרת אם ב' טפחים אם ג', וכפי מה שביאר שם המחבר דברי הערוך רוצה לומר דגם הערוך סובר שהוא ב' טפחים, ולפי"ז לא רחוק כבר שהראב"ד יכריע כר"א הקליר והירוש' כיון שדברי הגמ' בעירובין הם דברי אגדה, ולפיש"כ יסבור הראב"ד דהגמ' דריש עירובין דניחא לי' בדעת ר' יוחנן סוברת ג"כ דזרת היא ב' טפחים, וע"כ דהזרת האחד קאי על גבולה וכשיטתו, ומצאתי שהרמב"ם בפ"ט מה' שבת כתב דזרת הוא חצי אמה, וכן פי' שם המ"מ בדבריו דזרת הוא ג' טפחים, א"כ מבואר דהרמב"ם שפיר מפרש כפירש"י דהזרת האחד הוא חצי האמה של הקרנות.

וראיתי עוד בס' דרכי הוראה שהביא מד' הלבושי שרד בחידושי דינים ליו"ד סי' פ"ט שכתב דזרת הוא שני טפחים וחצי, וכתב ע"ז שכיון לד' הרשב"א בתשובותיו חלק ה' סי' קמ"ז שכתב דזרת הוא חצי אמה מאמה בת ה' טפחים, ולפלא שלא הביא הסוגיא דמנחות דף צ"ז דמבואר דזרת הוא חצי אמה של קרנות וממילא תלוי כמה היו הקרנות ברחבן אם ה' ואם ו' ולפי' רבינו גרשום היו בודאי ו' וכבר כתבתי שבחידושי הרשב"א למנחות הביא כן מל"ה, ומשמע דהוא מפירש"י, כד' רבינו גרשום, עכ"פ הרשב"א בתשובה ודאי סובר כן, עוד ראיתי בערוך השלם בערך זרת שמביא

מתוספתא דכלים ב"מ פ"ו דאיתא שם בהל' ד' זרת אמורה בתורה חצי אמה של ו' טפחים [ותוספתא זו היא אמתני' דכל אמות שהיו במקדש דמייתי בגמ' במנחות דף צ"ז ובגליון מציין שם על הא דר' יוחנן ותוספתא זו בהל' ה'] והנה מפורש בתוספתא כשיטת הרמב"ם בהל' שבת דזרת הוא ג' טפחים, וממילא מבואר שיטת הרמב"ם כאן דאמה של קרנות ברחבן הם של ו' טפחים, אכן לפי"ז צ"ל דלפי"מ דמפרש בגמ' במנחות מתני' דכל הכלים שהיו במקדש היו באמות בינוניות חוץ ממזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד, דהכונה דהקרן בין בגבהו בין ברחבו הי' באמה בת ה', וכמשנה זו איתא בתוספתא בהל' ה' דזה אינו כמו דאיתא מקודם בהל' ד' דזרת שלשה טפחים, דא"כ א"א דאמה של קרן ברחבה היא בת ה' וע"כ לפי"ז צ"ל דתוספתא הקודמת שהיא סתמא אזלא כר' יוסי וכמו שכתבנו, ועוד אפשר לומר דהגמ' במנחות בעי בעיקר לפרושי אליבא דר' יהודה, וכמו שכתבנו למעלה, אבל בתוספתא דהל' ה' דקתני רק הא דר' מאיר נוכל לפרש דסבר נמי כר' יוסי וכמש"כ ועכ"פ מהא דתוספתא בהל' ד' מבואר להדיא כדעת הרמב"ם וכנ"ל.

אור הישר

נמצא מקום המערכה רחבו עשרים וארבע אמות וארבעה טפחים על עשרים וארבע אמות וארבעה טפחים. עיין לח"מ ומל"מ תמידין פ"ב ה"ז.

הר המוריה

למ"ד אמה וכו'. דע שבזו נחלקו אבות העולם עי' כל הסוגיא במנחות צ"ז ב'. והעולה משם לשיטת רש"י ז"ל דאמה יסוד בגובהה היתה באמת בת חמשה אבל אמה דיסוד דכניסה היתה בת ששה. ובסובב הוה להיפך דאותם חמש אמות דגובהה היתה של ששה ששה אבל אמה כניסה דסובב

וכ"מ לשון רש"י בד"ה לא שנא וכו' כלומר כניסתו דקרנות אי בעי למימר נמי באמה בת חמשה לא איכפת לן כיון דכניסת יסוד באמה בת שש לא פש ליה בין קרן לקרן אלא כ"ו אמות וד"ט ב' מכניסה דסובב וב' מכניסה דקרנות וכיון דלא הוי אמה לא חשיב לה עכ"ל מבואר מזה דכ"ש אם נימא דהקרנות היו רוחבן ששה דניחא טפי ובזה ניחא לי מש"כ מרן וז"ל ודע דאפ"ל לפירש"י אנו צריכין לומר דמתניתין לאו דווקא דהא גם למסקנא כנסה דסובב באמה בת חמשה טפחים וא"כ על כרחך כי קתני נמצא כ"ח על כ"ח היינו כ"ח וב' טפחים אלא כיון דהוי בציר מאמה לא חשיב ליה לדעת רבינו דכניסה דיסוד נמי הוה באמה בת חמשה טפחים הו"ל ד' טפחים דלא חשיב להו עכ"ל וכתב ע"ז המל"מ וז"ל וקשה דאמאי לא הביא מאי דאמרינן נמצא כ"ו על כ"ו דאף לרש"י לא דק התנא בד' טפחים שהרי לרש"י רוחב ב' הקרנות היה באמה בת חמשה וכ"כ רש"י בפ' שתי הלחם דלפי המסקנא לא דק התנא בד' טפחים עכ"ל ולפי מש"כ מיושב דברי מרן היטיב בעזר ה' הן אמת דלא הו"ל למרן להוכיח מהא דנמצא כ"ח על כ"ח והו"ל להוכיח זה מהא דנמצא כ"ו על כ"ו או מהא דנמצא מקום המערכה כ"ד על כ"ד דלרש"י הוה כ"ו וב' טפחים או כ"ד וב' טפחים מ"מ קושיית המל"מ מיושב היטיב אבל בעירובין ד' א' פירש"י בהחלט דרוחב הקרנות היה באמה בת חמשה טפחים וכ"כ בפ"ל ליחזקאל מ"ג י"ג יעו"ש ועוד כיון דניחא ליה לש"ס לאוקמה אף בקרנות דאורכן ורוחבן היה באמה בת חמשה טפחים א"כ מוכרח לומר דניחא ליה דלא דק בד' טפחים. כ"ה כוונת המל"מ) אמנם לרבינו קשה איך קאמר דלא שנא הכי ולא שנא הכי דהא מוכרח הוא דהקרנות היה רוחבן ששה על ששה וכן הקשה המל"מ והנה מצאתי ראיתי בילקוט יחזקאל רמז שפ"ב וז"ל חיק האמה בגובה. אמה רוחב כנסה. גבולה אל שפתה סביב גובהם לא שנא הכי ולא שנא הכי מזבח כמה הוי חמשין ותמניא וכו' ונ"ל דזהו גירסת רבינו

היתה של חמשה ומשפת סובב ולמעלה עד מקום הקרנות היתה של ששה ששה גובהם והקרנות בין גובהם ובין רוחבם היתה של חמש חמש. ונמצא לפי"ז היה המזבח גובהו נ"ח טפחים ונמצא נשאר מקום שבין הקרנות כ"ו אמות וד' טפחים ולא חשוב לה כיון דלא הוי אמה. אמנם לרבינו אמה יסוד בין בגובה בין בכניסה היתה רק של חמשה ובסובב ס"ל כרש"י דבגובה היתה של ששה והכניסה היתה של חמשה ולמעלה מהסובב היה שלש אמות בגובהה וכל אמה ששה טפחים והוה י"ח טפחים וכרש"י ובקרנות כתב בהלכה ח' דגובהן באמה בת חמשה אבל ברוחבן לא כתב רק ורבוץ כל קרן אמה על אמה ולא פ"ל כמה אם בבת ששה או בת חמשה אמנם בפ"ג דמדות מ"א כתב בהדיא וז"ל אבל רבוץ הקרן הרי היא ששה על ששה עכ"ל וכן מוכח מכאן דכתב מקום המערכה היה כ"ד אמות וד' טפחים על כ"ד אמות וד' טפחים ואם איתא דהקרנות היתה של חמשה הרי מקום המערכה כ"ה על כ"ה. והנה בש"ס דמנחות איתא שם וז"ל אלא חיק האמה בגובהה. אמה רוחב כנסה. גבולה אל שפתה סביב לא שנא הכי ולא שנא הכי וכו' דיקא נמי דכתיב חיק האמה ואמה רוחב וכו' יעו"ש היטיב ומפרש רש"י דחיק האמה היינו גובה דיסוד אבל לא הרוחב. אמה רוחב קאי על הסובב ולא קאי רק אכניסה ולא על גובהה. גבולה אל שפתה סביב קאי אקרנות ובין בגובהן ובין ברוחבן. והיינו כרש"י דלא כרבינו דלרבינו הוה כניסת היסוד רחב בחמשה ורוחב הקרנות בששה דאם היה רוחב הקרנות בחמשה א"כ הוה כ"ז על כ"ז ונמצא מקום המערכה כ"ה על כ"ה (הן אמת דלרש"י אינו מוכרח דקרנות היה ברוחבן באמה בת חמשה טפחים ומה שאמרו בש"ס לא שנא הכי ולא שנא הכי לאו דוקא דבין בגובהה ובין ברחבה הוה חמש רק ה"ק דלא איכפת לן אף אם נימא דהיה רוחבן בת חמשה טפחים וכ"ש אם נימא דרוחבן היתה בת ששה טפחים דניחא טפי דלא דק התנא רק בב' טפחים.

עלה שלש וכנס. והיינו כניסת ד' טפחים ונמצא החשבון מצומצם ודו"ק.

ונשאר לי לבאר עוד דבר יקר. על בעירובין ד' א' שם פירש"י שני לשונות על כך דילפינן דכל הני הוו אמות קטנות מחמשה חמשה טפחים פירש ראשון דה"ק ואלה מדות המזבח באמות. ר"ל אמות קטנות של חמשה טפחים. אמה אמה וטופח. ר"ל שבאמה בינונית של ששה טפחים יש אמה זו ועוד טפח. ומפרש מה הן הדברים הנמדדים באמה קטנה. ע"ז אמר. וחקיק האמה (היינו יסוד) ואמה רוחב (היינו סובב) וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד (היינו קרנות) וזה גב המזבח (היינו מזבח הזהב) אבל הקשה ע"ז מלשון המקרא דהו"ל לכתוב חיק האמה ולא וחקיק ועוד דאיתא בתרגום יונתן אמתא דהיא אמתא ופשך אלמא דהפסוק מיירי באמה גדולה. לכן חזר לפרש דה"ק ואלה מדות המזבח באמות אמה אמה וטופח. ר"ל כל מדות המזבח היו באמות בינוניות שהיו בו ששה טפחים דהיינו בכל אמה מהם היתה אמה קטנה של ה' טפחים ועוד טפח. וחקיק האמה ואמה רוחב וגבולה אל שפתה סביב וזה גב המזבח. ר"ל אבל חיק היה אמה קטנה וכן אמה רוחב היא קטנה וכן גבולה אל שפתה סביב וכן גב המזבח. דאלו הארבעה היה בת חמשה חמשה טפחים ועל תוס' שם. וא"כ תמהתי על רש"י במנחות שם צ"ז א' וכן התוס' שם החזיקו בהפירוש הדחוי מלפניהם בעירובין וחזרו ובחרו בו.

ומה מאד יקרו לי דברי הגר"א בזה ואמרתי להעתיקם. וז"ל ואלה מדות המזבח באמות (פ"א שמדד את המזבח בב' מיני אמות) אמה (פ"א אמה קטנה כדרך כל האמות שהיא ה' טפחים) אמה וטופח (פ"א שהאמה השנייה היתה בת ו' טפחים שהיא אמה קטנה וטופח) וחקיק האמה (שהחקיק היינו היסוד היה נמדד עם האמה) ואמה רוחב (היינו הסובב) וגבולה אל שפתה סביב (שהיה בשפת הסובב גבול לרגלי הכהנים והיה הגבול באויר רק

והכי מפרש לך כך גבולה אל שפתה סביב דקאי על הקרנות היינו בגובהן דקרנות אבל ברחבן הוו ששה על ששה. והדר קאמר לא שנה הכי ולא שנה הכי ר"ל בין דאסיקנא כאן דהכנסה של סובב הוו באמת בת ששה אבל הקרנות והיסוד היה גובהן באמה בת חמשה ובין הא דאמרינן לעיל דלא קאי רק אכניסה אבל גובה המזבח היו עשרה אמות של ששה ששה טפחים נחא הא דקאמרינן אפי' נתנן למטה מרגליה אפי' אמה אחת כשרה ודו"ק היטיב. א"נ י"ל דרבינו ל"ג כלל הא דלא שנה הכי והא דלא שנה הכי רק ה"ג גבולה אל שפתה סביב גובהה מזבח כמה הוי וכו' א"כ ה"נ חיק האמה גובהה לא שנה הכי ולא שנה הכי אמה רוחב כנסה וכו' והבן.

(ודע דלפי מאי שהבאתי לעיל בהלכה ה' דלרש"י היה גובה היסוד של בנין יחזקאל ב' אמות ואיך קאמר כאן וחקיק האמה וצ"ל כי ה"ק כל אמה מהם היתה בגובה ה"ט) והנה לפ"ז דאסקינן לרבינו ולרש"י דהיה מקום המערכה כ"ד אמות וד' טפחים על כ"ד אמות וד' טפחים צ"ל דמשום דהוי פחות מאמה לא חשיב לה ובאמת כן משמע פשט הסוגיא ולא מיקרי זה לא דק כיון דהוי פחות מהחשבון דמיירי בו ולכן אפי' הפסוק עצמו לא חשבו בחשבון ולא מקשה הש"ס וכ"ת ה"נ לא דק והא כתיב וההראל י"ב אורך בי"ב רחב רבוע ופירש"י וז"ל וקרא ליכא למימר לא דק עכ"ל היינו לפי מאי דמיירי התם דהוי עודף אמה שלימה אבל בפחות מאמה גם המקרא לא חשיב והכי מבואר פשט הסוגיא (ועי' במל"מ) אשר מזה נ"ל כי גם הראב"ד שכתב וז"ל א"א אולי אינו כן כי הד' טפחים הם כניסת הקרנות מדופני המזבח עכ"ל לא דבר זה דוחקתו מפני שא"א לומר כי המקרא לא דק רק אולי היה גורס עלה שלש וכנס זהו מקום הקרנות ומרן הביא בשם הסמ"ג שכן היה גירסתו במשנה ותימה שלא זכר שר המשביר מאי דאיתא בסוכה מ"ה א' ושם ברש"י ובתוס' ד"ה עלה שלש וכו' יעו"ש היטיב מש"כ בזה ואפ"ל כי הראב"ד גרס

מחובר בשפת הסובב) זרת האחד (רוחב הגבול היה חצי אמה כמש"כ לקמן) וזה גב המזבח (למעלה ג"כ מדד עם האמה) והשתא מפרש המדות שהיו לכולם. ומחיק הארץ עד העזרה וכו' (גובהו של חיק מן הארץ והחיק נקרא עזרה קטנה וגבהו מן הארץ ב' אמות) ורחב (רחב החיק אמה) ומהעזרה הקטנה (מן החיק) עד העזרה הגדולה (זה הסובב שהוא נקרא עזרה גדולה) ארבע אמות (גבהו מהחיק) ורחב (של הסובב) האמה (היא האמה הקטנה וכל היכא שמזכיר האמה פירושו האמה הקטנה שהיא הראשונה שאמר שבידו היתה ב' אמות וכתב שהראשונה אמה והשניה אמה וטופח וכשמזכיר האמה קאי על האמה הראשונה) ואח"כ בפסוק י"ז כתב וז"ל והעזרה ארבע עשרה (הסובב היה י"ד אמה כי לכל צד היה הסובב והוא הנקרא עזרה יוצא אמה כמש"כ למעלה) והגבול סביב (חצי האמה הקטנה היה הגבול יוצא לחוץ וכמש"כ לעיל) והחיק לה אמה (לה להסובב הי' רוחב החיק אמה אבל לחוץ לא היה בולט רק חצי אמה מחמת הגבול שהיה מחובר לסובב כנגדה ותחת הגבול היה אויר עד החיק אבל לא היה מן החיק בולט לחוץ רק חצי אמה עכ"ל) עוד כתב בפסוק כ' וז"ל על ארבע קרנותיו (אלה הקרנות) ואל ארבע פינות העזרה (זה הסובב) ואל הגבול סביב (זה הגבול חצי אמה שאצל הסובב עכ"ל).

והנה במה שהאיר עינינו בפ"י חדש בפסוק אמה אמה וטופח דהכוונה על שני מיני אמות הנה ממקום קדוש יהלך מן התוספתא דכלים (ב"מ פ"ו) ועי' באליה רבה בכלים פ"ז מ"י יעו"ש וכן פ"י לה רבינו בפ"י המשניות מדות פ"ג מ"א יעו"ש היטיב (ומתוך כך תמה תמה אקרא על ההג"ה הנמצאת בגי' התוס' במנחות שם על תוס' ד"ה באמות וכו' וכתב שם בהג"ה וז"ל כל פ"י זה איתא בתוספתא דכלים עכ"ל ולא ידעתי מבטן מי יצאה ההג"ה זאת ומי הולידה דהא פ"י התוס' דמנחות הוא כפי' קמא דרש"י דעירובין שם וכמש"כ לעיל וכמה רחוקה ממנה דרך התוספתא) אמנם מש"כ לחלק בין אמה

דהיא אמה גדולה להאמה דהיא אמה קטנה לפ"ז צריך יישוב קצת דלפ"ז יהיה וחיק האמה היינו אמה קטנה. ואמה רוחב דהיינו אמה גדולה וזה דלא כמסקנת הש"ס וצ"ל על כרחך לומר דהאי ואמה רוחב קאי על האמה הנזכר למעלה וה"ק ואמה רוחב יהיה ג"כ באותה האמה הנזכרת וכן מבואר באליה רבה שם.

אך לפ"ז יקשה עלינו הפסוק הבא אחריו דאיך קאמר ומחיק העזרה התחתונה שתיים אמות ורוחב אמה אחת ואם נימא דהכל היה באמה הקטנה וכשיטת רבינו דהיסוד בין בגובהו בין רוחבו דהיינו הכניסה היה הכל באמה הקטנה (ולפ"ז היה המזבח נ"ז טפחים גובהו כיון דב' אמות היסוד היה גובהו רק עשרה טפחים ולפ"ז צ"ל דבאמת במזבח העתיד לא יהיה כשר אמה מתחת רגליו לדמים העליונים ודו"ק) וא"כ איך קאמר ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות ורוחב האמה דהא גובהו מהיסוד עד הסובב לכו"ע היה באמות הגדולות (וזה יש ליישב דכיון דכתיב אמות והאמה אלמא דאמות היינו גדולות והאמה היינו קטנה וכמש"כ הגר"א ולא אתי לחלק בין אמה להאמה רק עיקר החילוק הוא בין אמות לאמה והבן) אבל הא דכתיב וההראל ד' אמות ויהיה השלשה מן שפת סובב ולמעלה עד מקום הקרנות כל אמה בת ששה והקרנות עצמן בת אמה של חמשה אתמהא. ועוד יש סתירה מן פסוק י"ג לפסוק י"ד דבפסוק י"ג כתיב דהיסוד היה נמדד באמה הקטנה ובפסוק י"ד אמר דהיה נמדד היסוד באמה גדולה גם מש"כ בפ"י וגבולה אל שפתה סביב פ"י חדש כי היה גבול בסוף הסובב לא ראיתי זה במקום אחר זולתו. ואולי באמת במזבח העתיד יהיה קצת בענין אחר ממה שהיה בבית השני כי ע"כ יהיה בענין אחר כי במזבח שהיה בבית שני היה היסוד גובהו אמה ובבנין העתיד יהיה ב' אמות ונמצא יחזקאל נתנבא בפסוק י"ג על בנין בית שני ובפסוק י"ד על מזבח העתיד (אבל לפ"ז יהיה גובה מזבח לעתיד ששים טפחים ויהיה כשר אמה אחת לדמים העליונים

מתחת לסובב כמו שהיה בבנין בית שני אבל מ"מ אינו צודק הא דכתיב בפסוק י"ג וגבולו אל שפתו וכו' ופי' הגר"א דהיה גבול סביב לסובב מה שלא מצינו זה בשום מקום) וצ"ע וה' יאיר עיני בתורתו ויראני את נוהו (ודע דלפי' הגר"א אפ"ל דהא דמקשה הש"ס במנחות צ"ז ב' וכ"ת נמי לא דק והכתיב וכו' א"צ לפרש כפירש"י דקרא וודאי דק אלא ה"ק דהא חזינן דחשיב חצי אמה במרובע דהיינו חצי אמה לכל צד וה"נ הו"ל למיחשב מקום המערכה י"ב וחצי אמה על י"ב וחצי אמה והבן).

וארבעה טפחים וכו'. כתב ע"ז הגה"ה (לא ידעתי מבטן מי יצאה) וז"ל כתב התוס' יו"ט שנראה שרבינו חזר בו כאן ממה שפי' בפירושו ששם בפירושו לא כתב אלו הד' טפחים ואני אומר שאחר נטילת רשות ממעלת תורתו אישתמיטתיה מש"כ רבינו בפ"י וז"ל וכן אמר נמצאת כ"ח על כ"ח היינו וד' טפחים וכו' אלא שהוא לא מנה הטפחים שהוא פחות מאמה כיון דלא הוי אמה לא חשיב ליה ע"כ הא קמן דאין בדבריו חזרה כלל אלא צדקו יחדיו עכ"ל ובאמת לכאורה הוא השגה גדולה על התוס' יו"ט אבל באמת במעט עיון תראה דהאמת עמו דז"ל רבינו בפ"י המשניות וז"ל והואיל והענין במדות כן כמו שאמרנו הרי הוא מבואר כי מה שאמר נמצא שלשים על שלשים הרי שלשים וב' טפחים על שלשים וב' טפחים לפי שלא כנס אלא ה' טפחים כמו שביארנו וכן אמר נמצאת כ"ח על כ"ח היינו כ"ח וד' טפחים על כ"ח וד' טפחים אלא לפי שהוא לא מנה הטפחים לפי שהם פחות מאמה וכיון דלא הוי אמה לא חשיב ליה וזה המאמר קיים עכ"ל והובא במרן ומדחזינן דהביא הנך תרי ולא כתב כן אדלקמיה אהא דנמצא כ"ד על כ"ד אלמא דהתם הוי החשבון מכוון ומצומצם ומטעם דכנס להנך ארבעה טפחים וכהראב"ד וכן משמעות לשון התוס' יו"ט להמדקדק בו והבן (שוב ראיתי בס' לחם שמים שהתמרמר עליו כדרכו בזה יעו"ש).

לחם שמים

נמצא מקום מערכה וכו' וארבעה טפחים. גם פה הדפיס המדפיס הגהה גדולה למראית עינים, ואין בה חידוש, רק הראה שטחו מראות עיניו, וכתב על בעל תוס' יו"ט דאשתמיטתיה לשון הרמב"ם ז"ל בפירושו, ומי בכל בית פירושו נאמן כהרב בעל תוס' יו"ט ז"ל הבודק בחורין וסדקין בפירושו של רבינו ז"ל, וזה המטעה אלו הביט ימין היה רואה ששקר בימינו, שהרי בראש הפרק שם במדות מביא הרב בעל תוס' יו"ט זה הלשון של רבינו בפירושו עצמו ולא יליזו מעיניו באותו משנה. ברם מגיה זה גלי אדעתיה שלא הבין כלל וכלל לא השגת הר"א ז"ל ולא מ"ש בעל תוס' יו"ט ז"ל, דאטו מאן פליג עליה דרבינו בהא דלא דק תנא בד' טפחים היתרים על כ"ח שזהו רוחב שטחו של מזבח משפת סובב ולמעלה שבחשבון זה נכללים הקרנות, ואף רש"י ז"ל לא פליג עליה אלא בכניסה דיסוד, מיהא לרש"י ז"ל נמי לא דק בשני טפחים, וכמבואר כבר בכ"מ. ולפי דעת הגהתו המשובשת מדוע שתק לו הראב"ד עד כאן, ולא פליג עליה לעיל בחשבון כ"ח וד' טפחים קודם שפירנס מקום הקרנות, והוא מבואר מאד לתינוקות של בית רבן דבהא כל אפיא שוין הפירוש והחיבור וכל המפרשים יחדיו יהיו תמים שכל רחבו של מזבח עם הקרנות מוסיף על חשבון כ"ח אמות עכ"פ: אלא שבמה שכתב מקום מערכה כ"ד וד' טפחים על זה בא הראב"ד להשיג בטענת שמא, דעתו אולי מקום המערכה הנזכר במשנה כ"ד ולא יותר מכוון, ואין צורך לדחוק בו ולומר לא דק אם נאמר שהקרנות לא היו בזוית מזבח ממש שוין עם דופןותיו, אלא כך היו עשוין הקרנות לאחר שעלה שלש משפת סובב כנס ב' טפחים מדופני מזבח והעמיד הקרנות ברחוק ב' טפחים מכל צד, זאת היא דעת הראב"ד ז"ל (וכן פירש הוא ז"ל עצמו דבריו שנית לקמן בהשגה הסמוכה) שלפ"ז לא נצטרך לדחוק גם במקום המערכה כ"ד בלא דק, אבל בדקדוק שנינו כן, עם שיודה הראב"ד בד' טפחים הנותרים, והם כניסת

עלה י"ח טפחים זהו מקום המערכה. בנוסח אחר כתב יד נמחק. ומ"ש עוד עלה י"ח טפחים וכו' עד לכל ד' קרנות בנ"א כ"י נמחק ועיין למרן ז"ל:

מקורי הרמב"ם לרש"ש

מש"כ המגיה [דפוס אמשטרדם] על התוס' יו"ט [רפ"ג דמדות] דאישתמיטתיה וכו', לא ירד לכוונתו, דודאי ראה זה והרי לעיל בד"ה נמצא למ"ד העתיק דבריו שבפירושו דלאו דוקא ל' וב' טפחים, אלא כוונת התוס' יו"ט דעל מה שאמרה המשנה דמקום המערכה היה כ"ד, שם לא כתב שהיו עוד ד' טפחים ומזה הוכיח אשר דעתו כדעת הראב"ד דהקרנות היו רחוקין ב' טפחים מדופני המזבח מכל צד וזה פשוט.

מרכבת המשנה

וכנס וכו'. עיין מנחות דף צ"ח דבהכרח רבנו מפרש לא שנא הכא ולא שנא הכא לא שנא כנסה דיסוד ולא שנא כנסה דסובב:

ומ"ש רבנו נמצא מקום המערכה עשרים וארבע אמות וד' טפחים. ועיין השגות ועל מה שכתבתי לעיל, והנכון דגירסת רבנו אלא חיק האמה כנסה. אמה רוחב כנסה (פ"א דבין כניסת היסוד ובין כניסת הסובב באמה בת חמישה טפחים) אל שפתה סביב גובהה לא שנא הכא ולא שנא הכא. (ר"ל דגבולה אל שפתה סביב מוסב על הגבול משני צדדים לא שנא דיסוד לא שנא דקרנות) ושפיר יסוד בין בכנסה בין בגבהה, דכנסה ילפינן מן חיק האמה וגבהה ילפינן מגבולה על שפתה דאיירי בין ביסוד בין בקרנות וחיק האמה קאי רק על כנסה דסובב ולא על גבהה. והקרנות ילפינן מגבולה על שפתה רק לענין גבהה ולא על כנסה. דבהכי ניהא לדרך רבנו הא דהכבש שפועו שלשים ושתים אמה ואוכל מן הארץ רק שלשים אמה. דלדרך רש"י דכנסה של היסוד אמה בת ששה טפחים נמצא הכבש אוכל

הקרנות, וזה פשוט מאד, וכן הבין התוס' יו"ט, ועל זה אמר בתוס' יו"ט שרבינו בפירושו הזניחם לד' טפחים הללו של מקום המערכה ולא הזכירם כלל אע"פ שדקדק לבאר שם צורת המזבח, ונראה שחזר בחיבורו בודאי לבאר זה להוציא מדעת הראב"ד ומכאן תוכחה עצומה לבעל הגהה זו דאפ"י בשותא דרבנן לא ידע, ונכנס לפנים ממחיצתו:

ובאמת ספקו של הראב"ד אף דהיא גופה רפיא בידו ועלובה עסה וכו' אעפ"כ לא ידעתי למה דחאה הרב בעל כ"מ ז"ל באמת הבנין, ומ"ש בתוס' יו"ט אין לו הכרח, ואדרבה ממ"ש הרב בכ"מ למעלה בשם סמ"ג שגורס במשנה עלה ג' וכנס אמה ועל פיו הגיה בלשון רבינו ז"ל, הרי גירסת הסמ"ג מראה הכרח לפי הראב"ד שאל"כ אין כאן כניסה כלל, ואע"פ שהלשון כנס אמה ג"כ אינו מדוקדק מ"מ יש לישבו בדוחק, אך מלת כניסה אין לה הוראה אחרת בענין זה רק על מקום פנוי מבנין וכעין פגום נכנס והכניסה היא רק ב' טפחים, ודקאמר עלה ג' וכנס אמה אלו הקרנות כך תפרשהו עלה שלש וכנס (ויש לעשות כאן פסיק) כניסה מה של ב' טפחים אמה הוא מקום הקרנות:

ולפי מה שפירש רש"י באמה דרוחב הקרנות שהיא ג"כ של ה' טפחים, איכא לפרושי נמי כנס אמה כמשמעו, דהיינו כניסה דשני רוחות קחשיב הכא דהויין להו תלת פושכי לכל חדא והן אמה בכללן, ואע"ג דלא דמיא כנס דסיפא לדרישא משום דלא מיירי בטפחים (ויש דוגמתה במשנה) והכי עדיף מלשבושי לישנא דכניסה לגמרי, ובסמוך אי"ה אבאר שגם הראב"ד ז"ל כרש"י ס"ל באמה דקרנות בת חמשה, אלא שסבור שאין הכניסה של הקרנות כי אם ב' טפחים, וב' טפחים אחרים העודפים יבוארו בעז"ה היאך היו:

מעשה רקח

שנא הכא ומפרש דגובה יסוד והקרנות חמשה טפחים ולא נחלק אלא בקרנות. עי' מל"מ (ואע"ג דלא דק בכוונת רבנו וגירסתו כמ"ש יפה כיון בכוונת הראב"ד דבלשון המשנה הוא דשייך לומר כיון דהוי בציר מאמה לא קחשיב אבל הקרא דייק הילכך נראה) דסובר הראב"ד דקרא דוקא נקיט וההראל שתיים עשרה וגו' מפני שהקרנות לא היו מכוונות עם הדפנות אלא היו משוכין לצד פנים וכנסו ב' טפחים מכל צד.

איברא זה דחוק בלשון המשנה דנקיט עלה אמה וכנס אמה ביסוד ונקיט עלה ה' אמות וכנס אמה בסובב ובקרנות לא נקיט כניסה עי' כ"מ. ומשו"ה סובר רבנו דהקרא חשיב כ"ד אמה מלבד ב' כניסות של היסוד והסובב ב' טפחים מכל צד דמפורש בקרא חיק אמה ואמה רוחב וממילא ידעינן דאיכא ב' טפחים לכל צד מה שפיחתו כניסות יסוד וסובב דהו"ל ד' טפחים וחוקי הד' טפחים הוי י"ב אמה בצמצום.

בארץ ל"ב אמה פחות טפח וגובה הכבש תשע אמות פחות טפח וכשתרבע ל"ב אמה פחות טפח יעלה אלף וי"ג אמה ושלוש עשרה חלקי שלשים ושש, וכשתרבע הגובה ט' אמות פחות טפח יעלה שבעים ושמונה אמה וחלק שלשים ושש, הרי קיבוץ שני המרובעים אלף תשעים ואחד אמות וז' חלקי י"ח שהוא שיעור מרובע אלכסון הכבש כמ"ש התוס' יו"ט במשנת ערוגה ונמצא שרשו יתר מל"ג אמה שהרי מרובע ל"ג הוא אלף שמונים ותשע. ולדרך רבנו וגירסתו ניחא דכנסה של יסוד חמשה טפחים דנמצא הכבש אוכל בארץ ל"ב אמות פחות ב' טפחים וגובה ט' אמות פחות טפח, שפיר הוי חיבור המרובעים רק אלף (אמה) [ו]שמונים אמה וארבעים ותשע חלקי ששים וארבע דהוי בציר מל"ג אמות שמרובעו אלף שמונים ותשע אמה וכיון דהוי בציר מאמה לא קחשיב וכמ"ש בקונטרס בריכות בחשבון ד"ה זבחים דף ס"ג. ולענין השגת הראב"ד נראה דגירסתו כגירסת רבנו ומודה דכנסה דיסוד חמשה טפחים דגריס נמי אלא חיק האמה כנסה וגריס נמי גבולה אל שפתה סביב גבהה לא שנא הכא ולא

הלכה ח

גְבוּהָ כָּל קָרָן וְקָרָן חֲמִשָּׁה טַפְחִים. וְרַבּוּעַ כָּל קָרָן אֶמָּה עַל אֶמָּה. וְאַרְבַּע הַקְּרָנוֹת חֲלוּלוֹת הָיוּ מֵתוֹכָן. וְגְבוּהָ מְקוֹם הַמַּעְרָכָה י"ח טַפְחִים: נִמְצָא חֲצֵי גְבוּהָ הַמְּזַבֵּחַ כ"ט טַפְחִים מִסוּף הַסּוֹבֵב וּלְמַטָּה.

השגות הראב"ד וגובה מקום המערכה. א"א לא ידעתי מהו גובה המערכה אם אמר על התפוח שבאמצע המזבח והלא הוא שאומר למטה שהתפוח ההוא אינו אלא הדשן המונח שם ועוד התפוח אינו מקום המערכה אבל הנוסחא המדוייקת ורוחב מקום המערכה שמנה עשר טפחים ושני הטפחים הם שפחתו משתי הקרנות ברחבן ואולי יש לומר שאותן שני טפחים היו פגימה שהקרנות היו כנוסים מדופן המזבח שני טפחים ז' טפחים מכאן וז' טפחים מכאן אחר כל זה התבוננתי מדבריו שהוא קורא מן הסובב ולמעלה מקום מערכה וזהו שכתב וגובה מקום מערכה שמנה עשר טפחים שהם שלש אמות ולמעלה במזבח של משה כתב כמו כן בזה הלשון כי בלשון אחרת ידבר אל העם הזה ומשנה לשון חכמינו:

כסף משנה

אמות ולמעלה במזבח של משה כתב כמו כן בזה הלשון כי בלשון אחרת ידבר אל העם הזה ומשנה לשון חכמינו עכ"ל. מ"ש ולמעלה במזבח של משה כתב כמ"כ בזה הלשון כלומר שכתב למעלה מזבח שעשה משה ושעשה שלמה ושעשו בני הגולה ושעתידי להעשות כולם י' אמות גובה כל אחד מהם וזה הכתוב בתורה וג' אמות קומתו מקום המערכה בלבד ולשם כתב כהוגן שהזכיר אמות וכאן שינה לשונו להזכיר טפחים ואני אומר דרבינו תנא דווקנא הוא ומפני שאמות גובה המזבח קצתם בנות חמש טפחים כמו שנתבאר הוצרך לכתוב מדת כל דבר גובה המזבח בלשון טפחים להודיענו באי זה מקום נמדד באמה בת ה' טפחים ובאי זה מקום נמדד באמה בת ששה יגמלהו ה' כצדקו שהאיר עינינו. ומ"ש רבינו נמצא חצי גובה המזבח כ"ט טפחים מסוף הסובב מבואר ממה שקדם:

אבן האזל

גובה כל קרן וקרן חמשה טפחים. ורבווע כל קרן אמה על אמה וארבע הקרנות חלולות היו מתוכן, וגובה מקום המערכה י"ח טפחים, נמצא

ומ"ש וגובה מקום המערכה י"ח טפחים. כתב הראב"ד על זה לא ידעתי מהו גובה המערכה וכו'. ובאמת שדבריו בזה תמוהים בעיני שאיך עלה על דעתו לומר דמקום מערכה הוא התפוח. גם מ"ש שהנוסחא המדוייקת רוחב מקום המערכה י"ח טפחים וכו' איני יודע איך אפשר לומר כך שהרי כתב רבינו בסמוך שרוחב המערכה כ"ד אמות וארבע טפחים ונתבאר שהוא משנה וגמרא ואיך יתכן לומר שרוחב מקום המערכה י"ח טפחים כמו שכתב הראב"ד שהיא הנוסחא המדוייקת גם מ"ש ושני הטפחים הם שפחתו משתי הקרנות ברחבן ואולי יש לומר שאותם שני טפחים היו פגימה וכו' איני יכול ליישבו דרבינו מיירי בגובה ואותם שני טפחים הם ברוחב ומה ענין זה לזה. ומה שכתב אחר כל זה התבוננתי מדבריו שהוא קורא מן הסובב ולמעלה מקום מערכה מי יתן ואדע מאחר שהתבונן וירד לסוף דעתו למה לו לכתוב לנו מה שעלה בדעתו קודם שהתבונן בדבריו ומה גם בהיותם דברים תמוהים. ומה שסיים הראב"ד וזהו שכתב וגובה מקום מערכה י"ח טפחים שהם שלש

תצי גובה המזבח כ"ט טפחים מסוף הסובב ולמטה.

השגת הראב"ד וגובה מקום המערכה, א"א לא ידעתי מהו גובה המערכה אם אמר על התפוח שבאמצע המזבח והלא הוא שאומר למטה (כונתו בפ"ב מהל' תמידין ומוספין) שהתפוח ההוא אינו אלא הדשן המונח שם, ועוד התפוח אינו מקום המערכה, אבל הנוסחא המדוייקת ורוחב מקום המערכה שמנה עשר טפחים, ושני הטפחים הם שפחתו משתי הקרנות ברחבן, ואולי יש לומר שאותן שני טפחים היו פגימה שהקרנות היו כנוסים מדופן המזבח שני טפחים ז"ט מכאן וז"ט מכאן, אחר כל זה התבוננתי מדבריו שהוא קורא מן המזבח ולמעלה מקום מערכה, וזהו שכתב וגובה מקום מערכה י"ח טפחים שהם שלש אמות, ולמעלה במזבח של משה כתב כמו כן בזה הלשון כי בלשון אחרת ידבר אל העם הזה ומשנה לשון חכמינו.

דברי הראב"ד כאן תמוהים כמו שתמה הכ"מ דהיאך עלה על דעתו לגרוס בדברי הרמב"ם ורוחב מקום המערכה י"ח טפחים, דהא כבר כתב למעלה דמקום המערכה הוא כ"ד אמות וד' טפחים, והראב"ד בעצמו בהשגה הקודמת חקר למצוא דרך שלא יהי' יותר מכ"ד אמות ששנינו במשנה והוא תימה גדולה.

והנה הגאון ר' יעקב עמדין בחדושי שנדפסו בסוף הרמב"ם הרעיש על הכ"מ שלא עמד על כונת הראב"ד ותוכן דבריו דהראב"ד לשיטתו דסובר בפ"ב מה' תמידין ומוספין שהתפוח הוא בבנין וגבוה אמה ורחבו כ"ב אמה, וכיון שמקום המערכה הוא כ"ד אמות וד"ט נשארו ב' אמות וד' טפחים וביחד ט"ז טפחים וב"ט הם שפחתו משתי הקרנות ברחבן, ודבריו תמוהים שמלבד שעיקר הך מילתא שהתפוח הוא בבנין הא כתב כאן הראב"ד גופי' שהתפוח אינו אלא הדשן המונח שם וא"כ לא יצא

מכלל מקום המערכה שבשעה שאין דשן מקטירין שם, ומלבד זה איך אפשר שהרמב"ם יכתוב י"ח טפחים ויצרף ב' טפחים מה שחסר מב' הקרנות ברחבן דהא הרמב"ם סובר להדיא שהקרנות ברחבן הם אמה בת ו' והוא מוכרח לזה כיון דסובר דאמת יסוד בכניסה היא באמה בת ה', ואם הקרנות היו ברחבן ג"כ באמה בת ו' נמצא עודף אמה והי' מקום המערכה כ"ה אמה דלא כמתני' ודלא כדכתיב בקרא, וא"כ איך אפשר שהראב"ד יפרש ד' הרמב"ם מה שא"א לשיטתו.

ונראה לבאר ד' הראב"ד באופן שיש לחקור בדין מקום המערכה דחשבינן לה בין המזבח שעשה משה בין המזבח של בית המקדש חוץ מאמה ממקום הקרנות, וחוץ מאמה מקום הלוך רגלי הכהנים אם זהו לעכובא, דבמקום הלוך רגלי הכהנים אסור להקטיר דאין זה מקום המערכה, או דמה דחשבינן מקום המערכה חוץ ממקום הלוך רגלי הכהנים, היינו כיון דרוב פעמים אין מקטירין שם חושבין עיקר מקום המערכה חוץ ממקום הלוך רגלי הכהנים, ונראה דהראב"ד סובר דאם דחוק המקום מותר לעשות מקום המערכה גם במקום הלוך רגלי הכהנים, ומה דאמרין בדף ס"ב דמקום המערכה במזבח שעשה משה הוא אמה על אמה הוא עיקר מקום המערכה, ולכן מחלק הראב"ד דאף דבהל' ז' כתב הרמב"ם דמקום המערכה כ"ד אמות וד' טפחים, וזהו חוץ ממקום קרנות וחוץ ממקום הלוך הכהנים זהו דוקא במזבח של בית המקדש דכיון דהוא גדול אין מציאות שיצטרכו להקטיר גם במקום הלוך רגלי הכהנים, אבל במזבח שעשה משה כיון דעיקר מקום המערכה הוא רק אמה על אמה ומשכחת לה בימים שיש הרבה להקטיר כמו בימי החג וכה"ג שלא יספיק אמה על אמה, ואז מותר להרחיב מקום המערכה לשעה אפי' במקום הלוך רגלי הכהנים, והכהנים שצריכים להפך בעצי המערכה ובאברי ההקטרה ילכו בין הקרנות, וזהו שכתב הרמב"ם דמקום המערכה רחבו י"ח טפחים והוא ממזבח שעשה

וכתבו דלא היו חלולות רק הקרן מערבית דרומית יעו"ש.

וגובה מקום וכו'. כתב הראב"ד וז"ל לא ידעתי מהו גובה המערכה אם אמר על התפוח שבאמצע המזבח והלא הוא אומר למטה שהתפוח ההוא אינו אלא הדשן המונח שם ועוד התפוח אינו מקום המערכה אבל הנוסחא המדוייקת ורוחב מקום המערכה שמנה עשר טפחים וב' הטפחים הם שפחתו מב' הקרנות ברחבן ואולי י"ל שאותן ב' טפחים היה פגימה שהקרנות היו כנוסין מדופן המזבח ב' טפחים זה טפחיים מכאן וזה טפחיים מכאן. אחר כל זה התבוננתי מדבריו שהוא קורא מן הסובב ולמעלה מקום המערכה וזהו שכתב וגובה מקום המערכה שמנה עשר טפחים שהם שלש אמות ולמעלה במזבח של משה כתב כמו כן (כצ"ל) בזה הלשון כי בלשון אחרת ידבר אל העם הזה ומשנה לשון חכמינו עכ"ל והנה מש"כ בסוף דבריו כי בלשון אחרת וכו' כתב מרן שתמיהתו למה במזבח של משה בהלכה ה' כ' דהיה שלש אמות קומת המערכה וכאן כתב בי"ח טפחים (ולפי לשון זה צ"ל בראב"ד כמו שהוא לפנינו ולמעלה במזבח של משה כתוב כמובן ר"ל בלשון המובן היטיב) אבל לפענ"ד לא נראה כן רק דעיקר השגתו דהו"ל לכתוב מהסובב ולמעלה וכדאיתא בזבחים ס' א' והכתיב ושלש אמות קומתו ההוא משפת סובב ולמעלה אבל שיהא נקרא מהסובב ולמעלה מקום המערכה לא נמצא זה כי גם במדות שם ובמנחות שם ובסוכה מ"ה א' לא נזכר בשם מקום המערכה רק הכל בשם סובב וכן הוא בהרבה מקומות בש"ס זהו תורף כוונתו. אבל באמת גם רבינו לא מעצמו בדה לשון זה ועי' בזבחים נ"ד א' שם תמצא כדברי רבינו. ועי' בפ"ג דמדות מ"א שם משמע מלשון רבינו דהיתה גירסא בזבחים שם ההוא משפת מערכה ולמעלה יעו"ש ונמצא שלשון רבינו הוא לשון חכמינו ז"ל.

משה, דמזבח של בית המקדש כבר כתב למעלה שרחבו כ"ד אמות וד' טפחים, והשמיענו בזה דאף דעיקר מקום המערכה הוא אמה על אמה, מ"מ בעת הצורך מותר להקטיר גם במקום הלוך רגלי הכהנים וביחד הם שלש אמות שהן י"ח טפחים.

וכתב אח"כ ושני הטפחים שפחתו משתי הקרנות ברחבן, ותיבת "הם" ט"ס, והיינו דלשיטת הרמב"ם דהקרנות הם באמה בת ו' מדוייק מה שכתב י"ח טפחים, אבל הראב"ד בעצמו סובר כפירש"י דהקרנות ברחבן הם ג"כ באמה בת ה' ואמת היסוד בכניסה היא בבת ו' אף שלא השיגו בזה למעלה, אבל כן מוכח כאן ולזה הוסיף דלשיטתו בעצמו נוסף עוד ב' טפחים שפחתו משני הקרנות ברחבן, אח"כ כתב ואולי י"ל שאותן שני טפחים היו פגימה וזהו עפ"מ שכתב בהשגה הקודמת דאולי הארבעה טפחים הם כניסת הקרנות, ולפי"ז לא שיתוספו ב"ט אלא שאדרבא יופחתו ב"ט, אלא שזה כתב רק לשיטתו אבל לשיטת הרמב"ם ודאי מדוייק החשבון י"ח טפחים וכנ"ל, וכל זה לפי"מ שחשב הראב"ד בתחלה, אבל מסקנת דבריו היא שהגירסא הנכונה היא וגובה מקום המערכה והיא מן הסובב ולמעלה, והשיג עליו במה שלמעלה במזבח שעשה משה כתב אמות וכאן כתב טפחים, וכבר יישב זה הכ"מ, משום דיש חילוק במזבח של ביהמ"ק דיש מהן של ה' ט' ויש מהן של ו' ט', אבל הראב"ד מוכח דסובר דגם מזבח שעשה משה אמה של קרנות הם באמה בת ה' וכנ"ל ולכן שפיר השיג.

הר המוריה

תמשה טפחים וכו'. כבר נתבאר זה למעלה היטיב.

חלולות היו וכו'. דעת רבינו מבואר דכל הארבע קרנות היו חלולות וכדעת רש"י בזבחים נ"ד ב' אמנם התוס' שם בד"ה ומלאו וכו' השיגו ע"ז

ומש"כ הראב"ד מענין התפוח וכו' עיין לקמן פ"ב מהל' תמידין ומוספין ה"ז ושם יבואר אי"ה מזה. אבל מש"כ אבל הנוסחא המדוייקת ורוחב מקום המערכה שמנה עשר טפחים ושני הטפחים הם שפחתו משתי הקרנות ברחבן ואולי י"ל שאותן ב' טפחים היה פגימה שהקרנות היו כנוסין מדופן המזבח ב' טפחים מכאן ומכאן. לכאורה הם דברים תמוהים וכמו שתמה עליהם מרן (הן אמת מש"כ מרן וז"ל גם מש"כ וב' טפחים הם שפיחתו מב' הקרנות ברחבן וכו' איני יכול ליישבו דרבינו מיירי בגובה ואותם ב' טפחים הם ברוחב ומה ענין זה לזה עכ"ל לק"מ כי אחרי שכתב הראב"ד דהנוסחא המדוייקת ורוחב מקום המערכה וכו' א"כ גם רבינו מיירי ברוחב) אבל עם כל זה אינו שוה לי כי מה מועיל פגימת כניסת מקום הקרנות למקום המערכה לקצרה בזה הא מלפנים מקום הקרנות אכתי היה מפסיק אמה מזה והאמה מזה למקום רגלי הכהנים ואז התחיל מקום המערכה וא"כ הקרנות לא מיעטו כלום במקום המערכה (ואף שי"ל כיון דנכנסו הקרנות לפנים ה"נ נכנס מקום רגלי הכהנים לפנים ומיעט מקום המערכה) ולבד זה יש זרות גדול בלשונו דמאן מפסי דהו"ל להיות עשרים טפחים ומחמת שפחתו הקרנות ב' טפחים נעשו י"ח אשר ע"ז כתב כי אותם הטפחיים הם מחמת כניסת הקרנות דהיינו פגימתם דהו"ט טפחיים בכל צד. סוף דבר דבריו תמוהים מאד ולית ליה פתר כלל זולת מה שתמה מרן דהא מקום המערכה הי' כ"ד אמה וד' טפחים על כ"ד אמה וד' טפחים אשר הם באמת קושיות חזקות ובצורות.

ולכן מכל הלין טעמי ולמען לא נשווה דברי הראב"ד לדברי הבל וריק ח"ו אמרתי להגיה שט"ס נפל בדבריו וכצ"ל ורוחב מקום המערכה פחות שמנה ועשרים טפחים וב' הטפחים הם שפחתו וכו' וה"פ מקצות המזבח תגרע שמנה ועשרים טפחים היינו מכל קצה תגרע י"ד טפחים והנותר מהם הוא מקום המערכה והיינו אמה מזה ואמה מזה מקום הקרנות והיינו י"ב טפחים והאמה

מזה והאמה מזה מקום רגלי הכהנים שהם כ"ד טפחים שצריך לפחות ממקום המערכה נשאר לנו עוד ד' טפחים וע"ז כתב וב' הטפחים הם שפחתו מב' הקרנות ברחבן ואיני יודע להם מקום לפוחתן ואכתי נשאר עוד ד' טפחים וע"ז כתב ואולי י"ל שאותן ב' טפחים היה פגימה וכו' ודוק ויש ידים מוכיחות לזה ממש"כ בסוף דבריו וז"ל וזהו שכתב וגובה מקום המערכה שמנה עשר טפחים שהם שלש אמות וכו' ולא כתב כן מקודם שהם ג' אמות אלמא דמתחלה ל"ג י"ח רק עשרים ושמנה טפחים שהוא ד' אמות וד' טפחים (אבל א"י לפי"ז כי הראב"ד אזיל לשיטתו בהלכה ז' שכתב דהיו הקרנות כנוסים לכל דופן ב' טפחים אבל רבינו לא ס"ל כן דהד' טפחים היו נוספים על מקום המערכה וצ"ע) וה' יאיר עיני במאור תורתו ואם ח"ו שגיתי אתי תלין משוגתי (אחר כל זה התבוננתי בראב"ד לקמן פ"ב מהל' תמידין ומוספין ה"ז שכ' דהתפוח היה מחזיק כ"ב אמה על כ"ב אמה א"כ י"ל שלא נשאר למקום המערכה עצמה רק י"ח טפחים ועי' לקמן פ"ז מאיסורי מזבח ה"ז ופ"ב מתמידין ומוספין הי"ז יעו"ש היטיב ושוב מצאתי כן בס' לחם שמים שהאריך בזה והעלה ג"כ יעו"ש היטיב וע"ע לקמן הי"ז מש"כ בזה).

ודע שמה שכתב רבינו בסוף ההלכה כ"ט טפחים מסוף הסובב ולמטה אין לו ביאור כלל וצ"ל כ"ט טפחים כששה טפחים מסוף הסובב ולמטה (ומאי דאיתא בהלכה ט' מוקף בשני חצאי לבנה אין מקומו כ"א כאן).

לחם שמים

וגובה מקום המערכה י"ח טפחים. עיין מ"ש בהשגות ע"ז ומ"ש עליו הרב בעל כ"מ ז"ל, וחם לבי בקרבי, לעצור במילין מי יוכל כי גדל כאבי, בראותי דברי הראב"ד היקרים מפז תפארת גאון כל צבי, נתונים למרמס היו לבז הלכו שבי, אין דן דינו למזור ותרופה אין להביא, כי נשאר דבריו

מקום המערכה כ"ד אמות שהרי בודאי התפוח מובלע באמות אלו שהוא באמצע מזבח והרמב"ם לא יכחיש התפוח וביאר כל מעשהו בהל' תמידין ומוספין, ואם לא יעלה על הדעת לומר שמקום מערכה הוא התפוח לענין הגובה, כל שכן ועל אחת כמה וכמה שלא יתכן כלל לומר שהוא בכלל מקום המערכה ברחבה, שהרי ודאי על מקומו לא היה מערכה שהרי ראשי הגזירין נוגעין בתפוח, לפיכך על כרחינו צריך לגרוע מנת התפוח מסך חשבון זה של כ"ד אמות למקום המערכה:

א"כ גדלה התמיהה ביתר שאת ונהפכה אל הרודף, שאילו היה הרב ז"ל נותן לב לדברי עצמו לא היו דברי הר"א ז"ל נחשבים אצלו כמו זר, וחוזרים להיות נגוהים אחרי שהיו תמוהים, והן הן דבריו ז"ל בפ"ב מהל' תמידין ששם השיב הר"א ז"ל על הר"מ בענין התפוח, ודעתו שהתפוח הוא תל גבוה אמה כעין טבלא מרובעת כ"ב על כ"ב אמה, ומהיכן למד לומר כן, (גם שם לא החשיב אותו הרב המבאר לפרש מניין לו) אלא שכל דבריו אחת הן והסתום במקום אחד מפורש במקום אחר, ששם נשען על הנוסחא המדוייקת הנמצאת לו כאן בענין זה שהיה רוחב מקום המערכה י"ח טפחים, א"כ בהכרח נשאר לתפוח (שהוא צריך למקום רחב שפעמים עליו כשלש מאות כור) כ"ב אמה, וכמו שאפרש היטב בעזה"י:

וזהו שאמר כאן שהנוסחא המדוייקת רוחב מקום המערכה שמנה עשר טפחים, לפי שהמזבח רחבו כ"ד אמה וד' טפחים אחר כל הכניסות וקרנות והלוך רגלי כהנים כמו שנתבאר, צא מהן כ"ב לתפוח, נשארו למקום מערכה ב' אמות ד' טפחים שהם בין הכל ששה עשר טפחים, ועל זה הקשה לעצמו שחסרו עדיין שני טפחים להשלים י"ח כפי נוסחא שלו, והשיב ושני הטפחים (ר"ל החסרים מחשבון זה) הם שפחתו משתי הקרנות ברחבן, והוא הדבר אשר דברתי למעלה שדעתו ז"ל שוה בזה עם רש"י ז"ל שרוחב הקרנות אמה בת ה'

עיר פרוצה אין חומה אצל הר"ב כ"מ ובנה עליה מצודים גדולים חיל תשובותיו עליה הצביא, ואני אמרתי לא כן אבי, יבחן אוהב בהמון משיג ומחלק שלל לאגפיו פורש כנפיו על המעיינים המבינים ויבחנו דבריו אם לא דבר גדול דבר הנביא הוא הראב"ד ז"ל דעדיף טפי דסבר באורייתא וחכים טובא גבור כארי ליש ולביא, והפלא מכבוד קדושת הר"ב כ"מ ז"ל עם כל תמיהתו על הראב"ד איך לא שת לבו להתבונן כלל בדבריו והניח דבריו כמשנת בן תדל ובני יוחנא בת רטיבי כי לא די כל הזרות שיסבול בהבנת ההשגה שלא ראה דברי הר"מ הכתובים כאן לפניו וכבר דיבר בהם בסמוך בהשגה הקודמת, ומה גם בהיותם משנה וגמרא כדבר הרב המבאר שלא יתכן לומר כן על קל שבקלים כ"ש למרי דתלמודא הראב"ד שכל דבריו במאזני צדק שקולים:

אבל רע מזאת שאין טעם וריח בדבריו, במ"ש ושני הקרנות הם שפחתו וכו' ואולי י"ל וכו' והם טפל בלי מלה (לפ"ד הר"ב כ"מ) הלנו אם לצרנו ובעל כ"מ העלים עין מביאורם וכתב ז"ל איני יכול ליישבו דרבינו מיירי בגובה וכו', ואין זו טענה שעד עתה הבין הר"א דאיהו מיירי ברוחב כדעתו, אבל יש לתמוה על בעל כ"מ שכתב שמפני כך לא יכול ליישבו, ויותר נוח היה לו ז"ל לפרש לנו דעת הר"א ז"ל בזה, ואולי מתוך כך היתה מתבארת כוונתו כאשר נבאר בעז"ה כוונתו הטובה מאד ודבריו בתכלית הדקדוק וההשערה קולע על השערה, ואם הם קשי ההבנה בתחלת ההשקפה ולכאורה:

איברא דאיכא לאתמוהי אר"ב כ"מ שדבריו נראין סותרין זה את זה, שבתחלה תמה על הר"א ז"ל בחושבו התפוח במקום המערכה, וכתב איך עלה זה על הדעת, א"כ כשטען שנית על הר"א איך אפשר לומר שרוחב מקום המערכה י"ח טפחים, שהרי היא כ"ד אמות ועוד כמבואר במשנה וגמרא, וליקשי איהו ז"ל לנפשיה איך אפשר זה להיות

טפחים ופיחתו שתי הקרנות ב' טפחים נמצאו י"ח טפחים בדקדוק לרוחב מקום המערכה:

אמנם יקשה עדיין על הנוסחא הלזו משיטת עצמו, שכבר פירש ז"ל בהשגה הקודמת בסמוך שאולי הד' טפחים הם כניסת הקרנות, א"כ מדויל ידיה משתלים שאי אפשר לקיים אותה נוסחא שתהא מדוייקת מכל מקום, שהרי אעפ"כ אין כאן רק י"ד טפחים מקום מערכה והיא אומרת י"ח טפחים, ויהי כמשיב לזה באומר, ואולי י"ל שאותן ב' טפחים היו פגימה שהקרנות היו כנוסים וכו', שלשון זה נראה שלא ירד לסוף דעתו בעל כ"מ ז"ל, לפי שכתב עליו ז"ל איני יכול ליישב, דרבינו מיירי בגובה ואותם שני טפחים ברוחב ומה ענין זה לזה עכ"ל:

ומלבד שאין זו תשובה על הר"א ז"ל כאשר כתבתי למעלה, עוד יש לשאול מה עלה בדעתו של הרב בעל כ"מ שאמר כן ומה חשב בשני טפחים הללו לאיזה צורך הביאם הר"א ז"ל, ומאי איריא דרבינו איירי בגובה ואי נמי איירי ברוחב מי ניחא, שהרי שפתיו ברור מללו שרוחבה כ"ד אמה ועוד, וגלוי לכל אשר עינים לו ומה יושיענו זה מה יתנו לו ב' טפחים ומה יוסיפו אם החסירו או העדיפו, חי אהבת האמת אם לא הוא כדבר שאין לו שחר לחשוב מעשה ידי אמן כמעשה יוצר חרס חסף די פחר. אבל מיעוט ההתבוננות שהיה לו ז"ל בדברי הראב"ד, נקל בעיניו להשליכם אחרי גיון, וגרם לו שלא עמד על דעתו הברורה מעתה לפי מה שכתבנו שאחזו צדיק דרכו בהשגה הקודמת להשוותה עם זאת שלא תתנגד לנוסחא שלו ברוחב המערכה, אלא שניהם צדקו יחדיו:

והיתה תשובתו בזה באולי י"ל (כמו שאמר למעלה בענין כניסת הד' טפחים שהיא דעת עצמו ולא קיבלה מרבותיו, משו"ה אמרה בלשון מסופק) שאותן שני טפחים, (ואין ר"ל ב' טפחים שפיחתו הקרנות שזכר כאן בתוך כדי דיבור, שא"כ היה

אומר שאלו ב' טפחים, אלא על ב' טפחים של כניסת הקרנות שזכר בקודם נתכוין, ושנים שהן ארבעה הם ב' טפחים לכל צד כנ"ל, ועל כן אמר שאותן ב' טפחים הנ"ל) היו פגימה, שלעולם הקרנות היו כנוסים מדופן המזבח, טפחים מכאן וטפחים מכאן כדרך שאמר בקודם ואעפ"כ אין זה סותר למ"ש כאן, שאולי שניהם אמת אם נניח שהיו באופן זה, שאותן שני טפחים של כניסת הקרנות שממעטים ברוחב מקום המערכה שהונח ח"י טפחים היו פגימה לבד, ר"ל שלא נחשוב שמשכו קו ישר מקרן לקרן בזויות ומאותו קו מודדין אמת ההילוך בשוה וכן ממנו למקום המערכה, שא"כ לא יעלה בידך כי אם ז' טפחים רוחב המערכה לכל רוח, אלא קרני זוית הקרנות נכנסין בריבוע ההילוך ועושין בו פגימה ב' טפחים על ב' טפחים, וכן כנגדו במקום מערכה פגום נכנס, ולא שיעלה בידינו מקום המערכה מרובע לרחבו וארכו י"ח טפחים, שהם ט' טפחים לכל צד כטבלא ארוכה לכל רוח כ"ד אמה ברוחב ט' טפחים, שהרי בקרן זוית מתמעט רוחב המערכה ב' טפחים על ב' טפחים ששם באלכסון לעומת זויות הקרנות אין ברוחב מקום מערכה כי אם ז' טפחים לכל צד, שהוא ריבוע ז' טפחים על ז' טפחים לכל קרן זוית מפני פגימה הנכנסת ואוכלת בו ב' טפחים, זוהי הפגימה שאמר ז"ל, שאעפ"כ לא נסוג אחר מדעתו בכניסה של קרנות ובדרך זה נוכל לכוין אותה עם הנוסחא הנזכרת שלא יתנגדו זה לזה, כמו שפירשנו דאע"ג דהקרנות כנוסים ב' טפחים וממעטים ברוחב מקום המערכה בקרן זוית היא פגימה ברבוע רוחב המערכה שאיננו שלם ושוה ברחבו כי בזויותיו מתקצר רחבו ועומד על ז' טפחים באורך ז' טפחים ברבוע ודוק, ותמצא מכוון מאד. ולא יזיק זה לנוסחא שלו הנזכרת, כיון שאינו אלא פגימה של ב' טפחים על ב' טפחים בקרן זוית ובכל האורך של כ"ד אמה הרוחב מכוון לתשעה טפחים כנ"ל אין בכך כלום:

בתחלת העיון שהלשון היה סובלו בודאי, אם לא מטעמים אחרים ומסידורו של הר"מ המעכב על ידו לפיכך חזר בו, ותהא משכורתו כפולה שהודיענו בפרטות מקום המערכה המיוחד לעצמו:

ובזה קצת תמהון על רבינו המחבר הנפלא אשר לא הניח דבר גדול וקטן שלא שם עינו ולבו עליו לדקדק ולמצות חשבון כל דבר הצריך והנה איננו פה אתנו, ובא רעהו הטוב וחקרו ומאחר שבדק אחריו ולא מצא הטיב אשר עשה לבארו, ולא נשאר מקום תפיסה על הראב"ד שדבריו צריכים מאד ולא יפול מכל דבריו ארצה, ובואו ונחזיק טובה על הודיעו אותנו מקום נפלא ממנו פרטיותו, ומכלל דבריו השגה להר"מ ז"ל שעכ"פ היה לו לבאר דעתו בזה, אלא שהניח מקום להתגדר:

וחפשתי בספר תוס' יו"ט לראות מה ידבר בו, והנה לא הזכיר כלום, מענין התפוח ומעשהו, ורוחב מקום מערכה, לא הטריח עצמו מאומה בכל זה, כי סמך על מ"ש בכ"מ שדחה דברי הראב"ד בענינים הללו מכל וכל בלי שום סמך, ואדרבה הם טובים ונכוחים ומוכרחים. ומכאן תוכחה למעיינים בל ימהרו להשיב על הגדולים (אף כי אין משיבין את הארי וכו') כל עוד שלא יבינו היטב דעת הכותב וכוונתו בבירור, שאז אין אשם על המשיב כפי מה שעיניו רואות, אבל להניח הדברים בלי צורה והבנה לא יתכן כלל, (שלא היה הכותב שוגג ופתי דלא חש לקמחיה ח"ו), כאשר קרה להארז בלבנון הנשר הגדול קדוש ה' מכובד הריני כפרת משכבו של רבינו בעל כ"מ ז"ל שלא הביט אל הבנת כוונת דעת הראב"ד ז"ל, על כן נראו לו דבריו תמוהים מאד והזניחם מעליו ואם היה ז"ל טורח עצמו בהבנתם ודאי שלא היה דוחאם בשתי ידיו, ואם בארזים נפלה שלהבת השגיאה מי יבין וידע איש בער כמוני ומה יעשו איזובי קיר וישמרו בנפשם, ודי בזה הערה, ולתועלת המעיין אצייר צורת המזבח ואניח חשבון שטחו העליון על דעת

וזה אם נניח שפגימה ב' נכנסת למקום המערכה כדי לתת לרגלי הכהנים את חלקם מנת הילוכם אמה בריבוע, שכדי למלאות פגימתה מקרני הקרנות של ב' טפחים על ב' טפחים נעשה פגימה אחרת כמותה במקום המערכה כנגדה באלכסון למלאות חסרון רבוע ההילוך כדי להרויח לכהנים שלא ידחקו רגליהם בזויות. אמנם אם תרצה אמור שהפגימה ברבוע ההילוך לבדה היתה, ואין המקום צר לכהנים לעבור שם בזוית בד' טפחים עם אלכסונו שהוא מקום מרווח להם די והותר, נשאר א"כ מקום המערכה כטבלא מרובעת ונשכרת את הזויות, ופשיטא שאינם סותרים זא"ז הנוסחא הנ"ל של הר"א ז"ל עם דעתו בכניסה:

ועל דרך זה מבוארים דברי המאור הגדול הראב"ד ז"ל בתכלית הביאור והדקדוק, ויתד היא שלא תמוט אצל הראב"ד שכן הוא צורת מקום המערכה, ולא חזר בו מחמת שהתבונן אח"כ מדברי הר"מ שאין כך דעתו, ושא"א לשנות ולתקן לשונו לכתוב במקום גובה רוחב אע"פ שכבר יסבלהו לשון הר"מ ז"ל, ולא ימנעהו טעמו של בעל כ"מ כסבור הרב מאחר שכבר כתב הר"מ ז"ל שמקום המערכה כ"ד אמה שא"א עוד לומר היותו י"ח טפחים ברחבו, ואין בכך כלום שזהו פרט מן הפרט, והרי בתחלה קורא הר"מ דרך כלל למקום המערכה כל הרוחב עם הקרנות ואמר נמצא רחבו שמנה ועשרים אמה וזה דרך כלל גדול, ואח"ז ביאר ופרט מקום המערכה, אחר שהסיר ממנו חשבון הקרנות והילוך נשאר לו כ"ד אמה, ועדיין על כרחך אין כולם מקום המערכה אף לפי דעת הר"מ, שהרי תפוח מובלע ביניהן, ויתכן א"כ תיקונו של הראב"ד לומר שביאר עוד בפרט מן הפרט מקום מערכה אחר שהוציא ממנו גם כן מדת התפוח הודיענו שוב הנשאר אח"כ במקום המערכה בעצם לבדו, אלא שאחר התבוננות דק ודאי יראה מדבריו ז"ל שאין כאן כוונתו על הרוחב ויפה אמר הר"א ז"ל בכל מה שאמר ותחשב לו צדקה במה שדן את הר"מ ז"ל לזכות, וחשב להגיה ולתקן לשונו

והכ"מ במחילת כת"ה השיא כוונתו לדבר אחר
דחוק ורחוק.

מרכבת המשנה

וגובה מקום המערכה וכו'. עיין השגות והכ"מ
תמה עליו. (ועי' מ"ש הראב"ד פ"ב מהל' תמידין
ומוספין ה"ז שהוא סובר שהתפוח היה כעין טבלא
מרובעת גבוה אמה להשלים המזבח לגובה עשר
אמות והיתה כ"ב על כ"ב דאע"ג שמקום המערכה
כ"ד היה התפוח רחוק אמה ממקום רגלי הכהנים
ועי' מה שכתבתי שם). והגירסא הנכונה בדברי
הראב"ד כאן כפי מה שהוא בדפוס ויניציאה ישן
ורוחב מקום המערכה ח' טפחים ושני הטפחים וכו'.
ויותר נראה לגרוס בקו"ף ורוחק מקום המערכה
וכו', שרצה הראב"ד להעמיס בכוונת רבנו שלא
תקשה עליו ההשגה הנ"ל ה"ז, דבקרא לא שייך
לומר הואיל דהוי בציר מאמה לא דק משו"ה סובר
רבנו אע"ג דלפי החשבון היה מקום המערכה כ"ד
אמות וד' טפחים מ"מ לא היה מקום המערכה זולת
כ"ד אמות מכוונות כדכתיב וההראל שתים עשרה
שהיו מרחיקין עוד ב' טפחים לכל צד ממקום
דריסת רגלי הכהנים שנמצא רוחב או רוחק ממקום
המערכה מן הקרנות ח' טפחים. אמה של מקום
דריסת רגלי הכהנים ועוד ב' טפחים. ונתן הראב"ד
לב' טפחים הללו שהם שפיחתו משתי הקרנות
ברחבן, ר"ל שהיה גומא ב' טפחים אצל כל קרן
שנמצא מקום רגלי הכהנים רחוק ב' טפחים
מהקרנות. וסיים הראב"ד ואולי י"ל שאותן ב'
טפחים היו פגימה מהכניסה שכל קרן נכנס ב'
טפחים מהדופן וכדרכו בפרקין ה"ז, דנמצא אין
מרחק בין הקרנות והמערכה זולת ו' טפחים וזה
ברור בכוונת הראב"ד לפי הגירסא בדפוס
ויניציאה ישן ח' טפחים והכ"מ היתה בגירסתו י"ח
טפחים (או שהיתה לפניו הגירסא שמנה טפחים
ולא ידע מה קאמר והגיה מדעתו י"ח טפחים הואיל
דרבנו נקיט וגובה מקום המערכה י"ח טפחים)
ומשו"ה תמה על הראב"ד. ובאמת גירסא שבדפוס

הראב"ד ז"ל עם מה שיצא לנו מכלל דברינו בו
בעזה"י, (עיין בראש הספר):

ודע שכתב הראב"ד בפ"ב מהל' תמידין ומוספין
שאפשר היה התפוח עגול, א"כ הרווחנו עוד
למלאות חסרון מקום המערכה בזויות אם נאמר
שגם רבועו של מקום מערכה פגום בקרנותיו ב'
טפחים על ב' טפחים, וק"ל:

ויש לדעת ששתי אמות של מקום קרנות ושל
הילוך היו עמוקות קצת ולא היה בשוה עם מקום
המערכה, ובשפתו של מזבח היה לו כעין בליטה
גבוהה מעט שזהו כרכובו של מזבח, ובין כרכוב
ובין מקום מערכה היו ב' אמות הנזכרות שקועות
בעומק קצת כעין חריץ כך פירש רש"י ז"ל בפ'
קדשי קדשים (דף ס"ב) אדתניא איזהו כרכוב וכו'
עיי"ש, והתימה שלא זכר רבינו ז"ל מאומה מן
הכרכוב וצ"ע:

מעשה רב

בהשגת הראב"ד אבל בנוסחא המדויקת. ונ"ב
עיין פ"ב דתמידין ה"ז ותבין כוונתו:

מעשה רקח

נמצא חצי גובה המזבח כ"ט טפחים. בנוסח אחר
י"ח טפחים ובנוסח אחר כתב יד נמצא גובה המזבח
בששה טפחים מסוף הסובב למטה:

מקורי הרמב"ם לרש"ש

בהשגת הראב"ד, ולמעלה במזבח של משה כתב
כמו כן בזה הלשון כי בלשון אחרת וכו'. ר"ל
שכתב שם וג' אמות קומתו מקום המערכה, ובא
להשיג דמה ענין לקרוא גובה או קומה למקום
המערכה דהלא היא איננה רק על השטח מלמעלה,
ושטח אין לו גובה ולא עומק אלא אורך ורוחב,

ידבר וכו' דזה הלשון צח ליישב הקושיא דמקרא מלא הוא ושליש אמות קומתו דפ"ה הפסוק על מקום המערכה שהוא מובדל מיסוד וסובב ע"י כניסה והמה כיסודותיו) ומחמת שהיטב חרה לו על שלא עמד תכף על כוונת רבנו בא כמתנצל שבלשון אחרת ידבר אל העם הזה וכל זה ברור ועי' מ"ש פ"ב מהל' תמידין ומוספין ה"ז.

וינציאה ישן דווקנית ח' טפחים שמגיה הראב"ד לשון רבנו וכוונתו כמ"ש. ושוב נמלך הראב"ד והבין כוונת רבנו דעל מקום המערכה בגובה קאמר י"ח טפחים וכמבואר בפרקין ה"ה, ולזה כתב הראב"ד ולמעלה במזבח של משה כתב כמו כן בזה הלשון, ר"ל דשם ג"כ כתב רבנו וזה הכתוב בתורה וג' אמות קומתו מקום המערכה בלבד וזהו האמת בכוונת רבנו. (וחנם כתב הראב"ד כי בלשון אחרת

הלכה ט

וחוט של סקרה הנה חוגר באמצע המזבח [פשוטה טפחים מסוף הסוכב ולמטה] להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים. ונמצא גובהו מן הארץ עד מקום המערכה תשע אמות פחות טפח (וזה היא צורתו לפי מדותיו):



ב' ובכורות י"ז ב' (וע"ע זבחים י' ב') ותוספתא דזבחים פ"ו.

ודע דאיתא בזבחים ס"ב א' וז"ל ת"ר איזהו כרכב בין קרן לקרן מקום הילוך רגלי הכהנים אמה אטו הכהנים בין קרן לקרן הוו אזלי אלא אימא ומקום הילוך רגלי הכהנים אמה והכתיב תחת כרכבו מלמטה עד חציו אמר רנב"י תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא נשתרקי עכ"ל הגמ' ובאמת תמהתי מה צורך לומר לנוי כיון שהיה עשר אמות גובהו וכי לא הוצרך לסוכב כדאיתא לעיל ס' א' משפת סוכב ולמעלה לכן לבי אומר לי כי הברייתא אזלא אליבא דר' יוסי ב"ר יהודה דאמר לעיל כרכב זה הסוכב ואיהו קאי בשיטתיה דאבוה דס"ל כל המזבח היה גובהו שלש אמות ולא יותר ולכן לא

כסף משנה

ומה שכתב וחוט של סיקרא היה חוגר באמצע המזבח להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים. משנה בפ"ג דמדות משנה א'. ומ"ש נמצא גובהו מן הארץ עד מקום המערכה ט' אמות פחות טפח. הוא פשוט ממה שנתבאר שאמות גובה היסוד היתה בת ה' ומשמע עד הסוכב ה' אמות בנות ששה וגובה מקום המערכה ג' אמות בנות ו' שהם ט' אמות בנות ו' טפחים פחות טפח:

הר המוריה

היה חוגר באמצע המזבח להבדיל בין וכו'. כצ"ל ע"י מדות שם פ"ג מ"א וזבחים נ"ג א' ומנחות צ"ז

בר קטינא שנאמר והיתה הרשת עד חצי המזבח וכו' ע"כ. אך קשה קצת דמאי איריא דבעי קרא בהך מילתא טפי מכמה דברים שהיו שם ואולי י"ל דבעי לה בהא משום דלא היה צורך לזה החוט דאי משום דמים העליונים וכו' דבר קל הוא לכוין בדבר זה לכך מייתי מקרא דקפיד בזה. אך אכתי קשה דפ"ב דבכורות פריך תלמודא לרבנן דס"ל בידי אדם א"א לצמצם מהך מתני' דחוט של סקרא וכו' ואי אמרת אי אפשר לצמצם בידי אדם זימנין דקיהיב עליונים למטה ותחתונים למעלה ומשני דמרווח בה פורתא ע"כ ורבינו שלא הצריך דמרווח בה פורתא נראה דפסק כר' יוסי הגלילי דס"ל התם אפשר לצמצם בידי שמים וכ"ש בידי אדם אך אין הדבר כן שהרי ברפ"ה דהל' בכורות פסק כחכמים וכן בפ"ט דהל' רוצח אם לא שנאמר דהעתיק לשון המשנה דמדות:

קרית ספר

וחוט של סקרא היה חגור באמצע המזבח להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים דמים העליונים חטאת בהמה דמים התחתונים חטאת העוף ומנא לן דבעינן הבדל בין אלו לאלו דכתיב והיתה הרשת עד חצי המזבח. הרשת כעין ציור מצודה בקליעה ושל נחשת הויא בתחתיו של מזבח עשוי [כמו] נפה וגבוה עד חציו של מזבח כדכתיב עד חצי המזבח ומדקפיד קרא אחציה משמע דנתנה מחצה בין דמים העליונים לדמים התחתונים.

הוצרך לסובב רק לנוי אמנם לר' יוסי דס"ל דהוי עשר אמות גובהו אה"נ דהוצרך לסובב ממש וזה אני אומר אחר נשיקת כפות רגליו של רש"י ז"ל. ועי' בברייתא דמלאכת המשכן פי"א וז"ל חוט של סיקרא היה חוגרו באמצע להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים מחוט סיקרא ולמטה ה' אמות. ביסוד וג' אמות כרכוב ואמה סובב ושם היו נותנים דמים הניתנין למטה. מחוט הסיקרא ולמעלה ה' אמות אמה קרנות וג' אמה כרכב ואמה כלה עורב עכ"ל וזהו כחידה ואין פותר. חדא דמש"כ דאצל הסובב היו נותנים דמים הניתנים למטה והא הסובב היה למעלה מן החוט אמה ועוד כרכב למטה ג' אמות מאי היא ועוד הא למעלה חשיב ג"כ ג' אמות כרכב ומאי היא ועוד אמה כלה עורב מאי היא סוף דבר לא ידעתי פתר לה וה' יאיר עיני בזה. וע"ע ברש"י בחומש מש"כ בזה ואני מבטל דעתי נגד דעתו הקדושה. (ועי' בתרגום אונקלוס שתרגם כרכב סובבא יעו"ש וברש"י).

ליקוטי חבר בן חיים

חוגר באמצע. עי' בכורות י"ז ע"ב וצ"ע:

מעשה רקח

היה חבר. בנוסח אחר כתב יד היה חגור. ומ"ש **כששה טפחים מסוף הסובב ולמטה** בנ"א כת"י נמחק כל זה ועיקר הדין בפ"ג דמדות ופרק איזהו מקומן בעי תלמודא מנא הני מילי ומתרץ רב אחא

הלכה י

יסוד המזבח לא היה מקיף מארבע רוחותיו כמו הסוכב. אלא היה היסוד משווק פנגד כל רוח צפון ומערבי ואוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת. וקרן דרומית מזרחית לא היה לה יסוד.

כסף משנה

מצד צפון היה ל"ב אבל מזרח ודרום לא היה אלא ל"א על ל"א דקרן דרומית מזרחית חסרה לה אמה לדרום ואמה למזרח ומותיב בגמרא לרב מדתניא כיצד בונים את המזבח מביא מלבן ל"ב על ל"ב וגובהו אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וקוניא וזפת וממחה ושופך וזהו מקום יסוד כלומר אלמא יסוד בולט בו מד' רוחותיו ומשני דגיז ליה אבנים שלימות כתיב דמחית מידי מתותיה ושקיל ליה ופירש"י דגיז ליה לאחר שיבש סתר הבנין מעל חלקו של יהודה ופרכינן והא אבנים שלימות כתיב שיהא חלק ולא פגימות וא"א לסתירה להיות חלקה. דמנח מידי תותיה כלומר במקומו על כנגד חלקו של יהודה הניח עץ ארוך ועביו כעובי המלבן וחלק בתוך המלבן ולא יכול להדביק עם חלוקי האבנים ע"י שפיכת המיחוי של סיד ושל קוניא ולכשיבש קצת נטלו ונשאר מקומו חלק:

אור הישר

וקרן דרומית מזרחית לא היה לה יסוד. עיין בהל' מעשה הקרבנות פ"ה ה"ז.

הר המוריה

לא היה וכו'. שם במדות ובתוספתא דזבחים ובזבחים נ"ג ב'. ושם איתא הטעם דלא היה בחלקו של טורף וא"כ למ"ד לא נתחלקה לשבטים לכאורה היה היסוד בכל מקום והנה לקמן פ"ז ה"ד פסק כמ"ד לא נתחלקה לשבטים וכאן פסק דלא היה לו יסוד בקרן מזרחית דרומית. וצ"ל כמש"כ התוס' ביומא י"ב א' ד"ה ירושלים וכו' דאפי' הכי גמירי שלא לעשות יסוד למזרחית דרומית כדכתיב

יסוד המזבח וכו'. בפ"ג דמדות תנן היסוד היה מהלך על פני כל הצפון ועל פני כל המערב ואוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת ובפרק איזהו מקומן (דף נ"ג:) אמרי' קרן מזרחית דרומית לא היה לו יסוד מ"ט אמר ר' אלעזר לפי שלא היתה בחלקו של טורף דאמר רב שמואל בר רב יצחק מזבח אוכל בחלקו של יהודה אמה ופי' רש"י טורף בנימין דכתיב ביה זאב יטרף שנתנבא עליו יעקב בבקר יאכל עד באחסנתיה יתבני מדבחא ואותה הקרן לא היתה בחלקו כדמפרש ואזיל וכו' מזבח היה אוכל בחלקו של יהודה אמה אמה במזרחו אמה בדרומו כל הארך וכו' על פני כל המזרח שכשמגיע לקרן מזרחית צפונית היתה כלה בסמוך לקרן אמה כל הארך בעובי האמה אלא שלא היתה אמה שבמזבח על פני כל המזרח וכו' וכן אכילת האמה הדרומית לא היתה מהלכת על פני כל הדרום שכשמגיע לקרן דרומית מערבית כלה בסמוך לקרן אמה כדתנן היסוד היה מהלך על פני כל הצפון ועל פני כל המערב ואוכל במזרח אמה אחת ובדרום אמה אחת נמצא יסוד לשלשת הקרנות ובתר הכי (דף נ"ד) אמרינן רב אמר בבנין ולוי אמר בדמים ופירש"י בבנין בקרן דרומית מערבית בנו יסוד אמה בארך הדרום וחדלו להם כל הדרום וכל המזרח עד אמה סמוך לקרן צפונית מזרחית כדתנן אוכל במזרח אמה ובדרום אמה ולוי אמר בדמים יסוד היה על פני כל המזרח אבל לא נותנים דמים בחלקו של יהודה ופסק רבינו כרב משום דפשטא דמתניתין כוותיה. ומוקי בגמרא אליבא דרב מתני' דהמזבח ל"ב על ל"ב מן הצד ופירש"י מן הצד לאו בארבעת רבעיו חשיב אלא

עכ"ל. וה"ה הרב המובהק והכולל מ' חיים מודעי דק"ק אזמיר השיב וז"ל תעה מדרך השכל כי כל מרובע וכל הנמדד באורך וברוחב לעולם אמת הקרן נמדדת לשתי רוחותיה באורך וברוחב ותהיה אותה אמה אלכסונית חציה לכל רוח הילכך אע"ג שבמזרח ודרום היה אמה אחת יסוד מ"מ אינו אלא חצי אמה למזרח כי חצייה האחר צפונית. וכן בדרום חצייה היא מערבית ושפיר אלו ואלו דברי אלקים חיים ע"כ ודברי פי חכם חן. (ואגב ראיתי במטפחת ספרים פ"ג שהרחיב בלשונו על מ"ש ברעיא מהימנא פרשת תצא ומהכא קרו לבי כנשתא אש נגה, וכן בתקונין אש נגה כמה פעמים ולא נמצא בגמ' או מדרש שיקרא בית הכנסת אשנוגה כי אם בלשון ספרדי והוא עושה לזה השם הלועזי שתי מלות ולא יאומן כי יסופר וכו' שבהכרח הוא תוספת מחכם מקובל ספרדי וכו' והרחיב שם להטיל דופי וזהו יסוד אצלו. ואני אומר אישתמיטתיה גמ' ערוכה ב"ב דף כ"ב (ואף ר"י) [ור' אבהו] סבר שכינה במערב (דאר"י) [דאר"ר אבהו] מאי אורייתא אור יה ופ' רש"י אורייתא שם מזרח בלשון פרס או בלשון לועז. הרי מצאנו לחז"ל שדרשו שם לועז ואמרו שהן ב' מילות בלשון הקודש והבן זה הלא כה דברי שלמה בן משה, המחבר).

קריית ספר

כל הקרנות היה להן כנגדן מלמטה יסוד חוץ מקרן דרומית מזרחית שלא היה לה יסוד לפי שלא היתה בחלקו של טורף דכתיב ביה בנימין זאב יטרף שנתנבא עליו יעקב בבקר יאכל עד באחסנתיה יתבני מקדשא וקרן דרומית מזרחית לא היתה בחלקו אלא רצועה מחלקו של יהודה שהיתה נכנסת בחלק בנימין וכך התנו שהאוויר של בנימין וקרקע של יהודה ולמעלה משלשה לאו קרקע הוא ובקרן מערבית דרומית היו השיתין שהדמים יורדים בהם ומתערבים באותה הקרן באמה ואית

הכל בכתב יעו"ש ולפי"ז א"צ כלל למש"כ התוס' בזבחים ס"א ב' ד"ה ארבע וכו' יעו"ש היטיב ולפי"ז י"ל כי גם במזבח שעשה משה לא היה לו יסוד בקרן מזרחית דרומית. ובזה י"ל נמי הא דפסק כרב ולא כלוי והא דכתב מרן בזה לכאורה אינו מספיק כיון דלוי תירץ שפיר דאתיא כוותיה אבל לפי מש"כ אפ"ל בפשיטות דעד כאן לא פליגי רק אליבא דמ"ד נתחלקה לשבטים והטעם שלא היה לה יסוד במזרחית דרומית לפי שלא היה בחלקו של טורף לכן ס"ל ללוי דדי בזה שלא יהיה קדושתו כקדושת טורף אבל בבנין לא נשתנה אבל לרבינו דס"ל דלא תלי מידי בחלוקת השבטים רק הכי גמירי להו ומטעם הכל בכתב א"כ הסברא נותנת דלא היה לה יסוד כלל ועיין בתרגום אונקלוס דתרגם בחלקיה יתבני מקדשא יעו"ש והיינו כלוי ולא כרב (ועיי"ש בזבחים בתוס' ד"ה שיתין וכו' שם ס"ב ב') ולפי מש"כ אתי שפיר והבן. ועיין ברע"ב פ"ג דמדות מ"א דבר תמוה שפסק כרב והביא התרגום שהוא כדעת לוי יעו"ש היטיב (שוב מצאתי בתוס' יו"ט פ"ה דזבחים מ"ד שתמה עליו בזה יעו"ש).

לחם שמים

וקרן דרומית מזרחית לא היה לה יסוד. עיין בגמרא דאיזהו מקומן (דף נ"ד ע"א) משמע שהיה שם באויר אותו קרן בליטה קטנה, עיי"ש ברש"י אהא דכך התנו ביניהם אוירא דבנימין, ולמ"ש התוס' שם אין הכרח לפירוש רש"י:

מרכבת המשנה

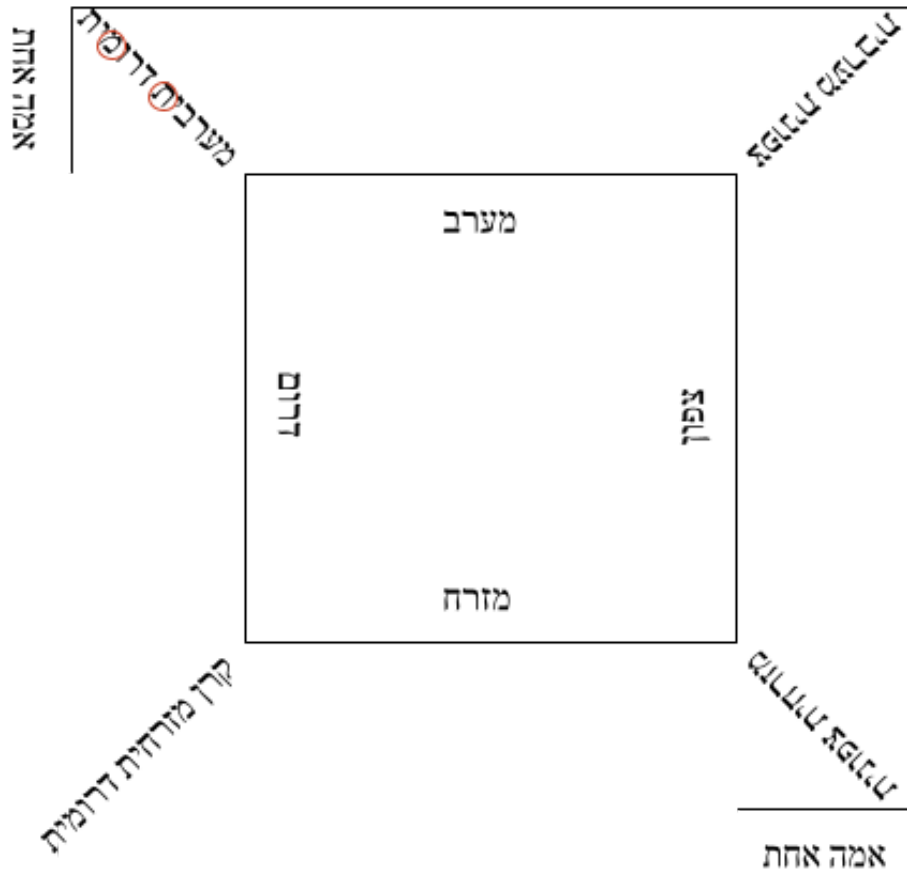
ואוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת. במטפחת ספרים השיב על הזוהר בחסרונות סוף חלק א' דפוס אמשטרדם שכתב אוכל במזרח חצי אמה בגין דעביד יהודה פלגו וכו' ובדרום חצי אמה וכו' דתיבת חצי בשניהם טעות בדבר משנה ריש פ"ג דמדות ויסוד סוד ופשט על שקר ובנה על תוהו

דסברי דשיתין מששת ימי בראשית נבראו דכתיב
בראשית אל תיקרי בראשית אלא ברא שית.

הלכה יא-יב

יא. ובקרו מערבית דרומית היו שני נקבים פמין שני חטמין דקיו. והו הנקראין שיתין שהדמים יורדין בקו ומתערבין באותה הקרו באמה ויוצאין לנחל קדרון:

יב. ולמטה ברצפה באותו הקרו הנה מקום אמה על אמה וטבלא של שיש וטבעת קבועה בה שבו יורדין לשיתין ומנקין אותו (וזו היא צורתו):



ועל יסוד דרומי באותה אמה שהיסוד אוכל בדרום. וכתב שם רבינו כבר נתבאר ששירי הדם יש מהם ששופכים על יסוד מערבית ויש מהם ששופכים על יסוד דרומית לפיכך נתן הב' נקבים בקרו מערבי דרומי עכ"ל. ובכן יהי פשוט לפניך מה ששנינו מתערבין:

כסף משנה

ובקרו מערבית דרומית וכו' עד ומנקין אותו. משנה בפ"ג דמדות (משנה ב') ולשון המשנה שהדמים הניתנין על יסוד מערבי ועל יסוד דרומי יורדים בהם ומתערבין באמה ויוצאים לנחל קדרון. ופי' ה"ר שמעיה שהדמים הניתנים על יסוד מערבי

משנה למלך

ובקרבן מערבית דרומית שם היו שני נקבים כו'.
עיין בברכת הזבח (דף מ"ד:) ודוק:

הר המוריה

יא. והן הנקראין וכו'. עיין בפ"ג דמדות מ"ב פי' רבינו וז"ל וכבר נתבאר בפ"ה מזבחים ששירי דמים כולם יש מהם שנשפכין על יסוד מערבי ויש מהם שנשפכין ליסוד דרומי לפיכך נתן הב' נקבים בקרבן דרומי מערבי מן היסוד כמו שבארנו בצורה זו עכ"ל מבואר מזה כי הנקבים הללו היו בקרבן מערבית דרומית ביסוד ולא למעלה בקרבן ואלו השיתין היו למעלה בקרבן מערבית דרומית עי' זבחים ס"ג א' וסוכה מ"ח א' איתא עלה בכבש ופנה לשמאלו וכו' יעו"ש אלמא שהיו למעלה ואף אם נימא ליישב שזה נמי נקראו שיתין אף שזה דוחק מ"מ קשה אמאי לא כתב השיתין ממש ועוד דהא בסוכה מ"ט א' ב' ושם איתא דרבנן ס"ל דהשיתין מחוללין ויורדין עד התהום וא"כ איך אפ"ל דדרך אותן נקבים היו יוצאין באמה ויורדין לנחל קדרון ועוד הא הקרבן כנוס לכל הפחות ב' אמות מהיסוד וא"כ על כרחך אינן מכוונין הנקבים שבקרבן נגד הנקבים שביסוד וע"ע פ"ג דמעילה מ"ג ששם פי' רבינו וז"ל כבר ביארנו בסוכה ששיתין הם שני נקבים במזבח שמתמצין מהם ייני הנסכים ע"כ (אף שבסוכה לא מצאתי זה) וע"ע לקמן פ"ב מהל' מעשה הקרבנות ה"ו יעו"ש היטיב ובמין שם שכתב שדעת רבינו שהיו מנסכין באותן נקבים שביסוד ולא בנקבים שהיו בקרבן ולפ"ז אתי שפיר הכל וי"ל דגם הנקבים שבקרבן מלמעלה היו פתוחים להנקבים שביסוד והיו הולכים דרך שם לשיתין והשיתין היו מכוונים כנגד הנקבים שביסוד וע"ע בהלכה שאח"ז.

יב. היו מקום וכו'. כ"ה בפ"ג דמדות מ"ג ועי' בסוכה מ"ט א' ומעילה י"א ב' לול קטן היה

במערכו של כבש בין כבש למזבח ורבינו לא הביאו ואין לומר משום דס"ל כרבנן דהיו מחוללין השיתין עד התהום ז"א דא"כ למאי צריך לנקות הכא (ובעין משפט שם ושם משמע דהכל אחד) ואולי אפ"ל דהכל לול אחד ורבינו ס"ל דלא היו נעשים עיגולי דבילה כיון שהיו יורדין לתהום רק מ"מ צריך לנקות כותלי השיתין שלא יסריחו מריח היין העובר דרך שם אבל אם נעיין בלשון רבינו שכתב ומנקין אותו ולא כתב ומנקין אותן ובאמת במשנה איתא ויורדין לשית ומנקין אותו ולכן י"ל כי ב' שיתין היו האחד עד התהום והוא היה לנסכים ואחד לדמים וזה שהיה (יורד) לדמים היה יורד דרך שם הדם לאמה ולא היה עמוק כ"כ ואותו היו צריכין לנקות אבל אותו של הנסכים לא היו מנקין אותו לפי שבו לא היה נקרא היין שהיה מחולל ויורד עד התהום ולכן לא הביא הא דלול והביא הא דהכא ומה דאיתא דשיתין היו מחוללין ויורדין עד התהום לאו בדווקא הוא (ודע כי בירושלמי פ"ד דסוכה ה"ו ובתוספתא דמעילה פ"א איתא בדברי ראב"צ דהיה הלול בין מזבח לאולם ומשמע דהיינו במערב המזבח ולפנינו איתא בין כבש למזבח ועי' היטיב תוס' זבחים ס"א ב' ד"ה ארבע וכו' יעו"ש היטיב וע"ע בשיירי קרבן בירושלמי שם ודו"ק היטיב) אמנם בענין הנקבים והשיתין עדיין לא נחה דעתי בזה ואף שראיתי בס' לחם שמים שהלך על דרך זה שכתבתי מ"מ עדיין לבי נבוך בזה וה' יאיר עיני. ולכאורה יש עוד ראייה דהשיתין היו תחת היסוד ולא תחת הקרבן מהא דאיתא בזבחים ס"א ב' דמתחלה היו השיתין רחוק מן המזבח ולבסוף הכניסום בתוך המזבח יעו"ש בזה ודי בזה דהכניסום תחת היסוד ולא בעינן שיכניסוה תחת הקרבנות והבן ועדיין צ"ע.

לחם שמים

ובקרבן מערבית דרומית היו נקבין כמין שני חוטמין והן הנקראין שיתין. נפלאתי בזה מאד דהא משמע מדוכתי טובא דאין אלו שיתין, כדמוכח

בס"פ לולב וערבה דשיתין היו מחוללין עד התהום והם היו בראשו של מזבח לנסך בהם הנסכים והמים בחג, אבל הדמים הניתנין ביסוד דאיירי בהו הכא למטה ביסוד היו, כמו ששנינו במדות שהדמים הניתנין ביסוד מתערבין בהן, וכן משמע מאותה ששנינו בפ' קדשי קדשים שלשה דברים היתה אותה קרן משמשת למעלן ושלשה למטן למעלן ניסוך ולמטה שיירי:

וא"א לומר שאותן חוטמין של ניסוך שלמעלן עוברין על אותן שלמטה של דמים שביסוד ולעולם חדא נינהו משו"ה קרי להו שיתין, דהא אפי' למאן דפליג התם בגמרא דלולב וערבה וס"ל דאין השיתין מחוללין עד התהום, מכל מקום אית ליה דעמוקין הן וחלל יש שם תחת המזבח שמתעכבין בו הנסכים, כדמשמע מהא דאיתא התם לול קטן היה בין כבש למזבח ואחת לשבעים שנה פרחי כהונה מלקטין משם יין קרוש, ואילו הכא גבי דמים תנן שמתערבין באמה ויוצאין לנחל קדרון, ונראה מדעת הר"מ דשני חוטמין דהכא ודתנן התם גבי ניסוך חדא נינהו, ועל זה נשתוממתי מאד, וביותר תמהתי על שלא העיר בכ"מ כלום בכל זה, שנראה שהיה פשוט אצלו בלי צורך לביאור, ואני בעונתי לא מצאתי ידי ורגלי בכאן וחפשתי בספרים ואין פותר:

שוב ראיתי בפ"ב מהל' מעשה קרבנות שם ביאר רבינו שנסכי כל השנה היו מתנסכין ג"כ ביסוד ושמשם הן יורדין לשיתין, והשיגו הראב"ד, ומעתה נתחזקה תמיהתי ולא ידעתי למה שתק הראב"ד ז"ל כאן, גם מ"ש בכ"מ שם ליישב בדוחק גדול, אינו מועיל כלל למה שאמרנו שאיך אפשר לומר ששם ביסוד הם השיתין:

גם בספר ברכת הזבח מצאתי אחר החיפוש שרצה לתרץ השגת הראב"ד ז"ל שם, ולא הונח לי בדבריו לגמרי (יעויין בו) שמלבד הדוחק שאי אפשר לאומרו שהרמב"ם בחבורו ידבר מבנין של

שלמה, שהוא דבר גלוי וידוע שאינו כן, ולא השמיענו כאן לענין בנין המזבח משני נקבין שלמעלה ולא כלום והניח משנה ערוכה בלי טעם וריח, עוד א"א לשמעו מחמת ההכרח שאמרנו שעל כרחך אין אלו שיתין, מפני שאמר כאן שהדמים יוצאין לנחל קדרון והיין לא היה יוצא לנחל קדרון כמו שהוכחנו, ובבית ראשון שלא היה הבור של שיתין במזבח אלא חוצה לו פשיטא שלא ירד לנחל קדרון, דאליבא דכו"ע בשיתין היה מתעכב זמן מרובה ואיך יצאו מהן הדמים לנחל קדרון, סוף דבר דעתי בזה קצרה והבנתי חסרה להעלות ארוכה למבוכה ומי שדעתו רחבה יתרץ זה וישא ברכה:

אמנם מה היו שני נקבין הללו משמשים ג"כ נעלם מאתי, שלדמים היה די באחד אחר שהדמים בסוף מתערבין באמה, ושל יסוד מערבי הוצרכו עכ"פ להמשך דרך צינור קבוע ברצפה להיותן נגרין אל קרן דרומי ששם הנקבין, א"כ היותן שנים יראה שהוא לבטלה לענין הדמים לבדן, ולא ראיתי מי שפירש זה:

ועל כן באמת יראה מזה קצת נטייה לשיטת רבינו בהל' תמידין ומוספין, שניסוך של כל השנה היו בנקב אחד משני נקבין הללו של יסוד, ומיושב ממילא דעתו שקראן שיתין דא"כ ודאי שהן נקראין שיתין דנסכים לשיתין אזלי וזה ידוע, אלא שלא נתיישב לי היאך אפשר לומר שגם הנקב שהדמים יורדין בו יקרא שיתין, מהטעם שזכרתי מאחר שהן יוצאין לנחל וא"א לומר כן בשיתין כמו שהוכחתי לעיל:

שוב מצאתי גם לזה תקנה, דלעולם שניהן נקראין שיתין, ורבינו דייק בשמא דשיתין לשון רבים משמע, ואשכחן נמי במתני' דמדות דקרי ליה שית בלשון יחיד, כדתנן הכא למטה בקרן מקום היה שם אמה וכו' שבו יורדין לשית ומנקין אותו, והיינו על כרחין דייק לחודיה הוא שצריך לנקותו משום

ונודעה לנו סיבת שתיקתו של הראב"ד ז"ל דמודה נמי דנקראין שיתין הנקבים שביסוד מהכרח הנ"ל, ולא מחמת זה חלק עליו בהל' מעשה הקרבנות, אלא טעם אחר יש לו בדבריו יבואר עוד בעזה"י בהגיענו לשם, וטעמו של רבינו בניסוך של כל השנה כבר ראית למעלה, מראיית הנקבים שהיו שנים למטה כמו למעלה:

וכלל רבינו דבריו כאן דרך קצרה שסתם וכתב ובקרון דרומית היו שני נקבים, שר"ל בין אותן נקבים שלמעלה בין שלמטה שארבעתם באותה קרן היו, כמו ששנינו שלשה דברים אותה קרן משמשת למעלה ושלשה למטה, ורבינו ז"ל בחר לתפוס כאן דרך קצרה על כן לא היה מתכוין לומר לא למעלה ולא למטה אלא בקרן סתמא, ושני חוטמין היו בכללם שהן ארבע בפרטן, שאותן שלמעלה הם נעשין רק נקב אחד במזבח ויורדין לשית דרך החלל שלמטה העשוי לניסוך כל השנה, והשני למטה לדמים וכנ"ל ופרטי הנקבים ביאר כל אחד במקומו בהל' תמידין ומוספין ובמעשה הקרבנות, ונתכוונו דברי רבינו בכל אופן המועיל. וגם מה שאמר כאן שהדמים יורדין בהן אינו קשה, שאע"פ שאין עשוי לשפיכת הדמים כי אם האחד, כיון שהיה האחר בצידו וסמוך לו אי אפשר שלא יעברו מהן לשני כשמתרבינן, ואינו מזיק אם מעט מן הדמים יורד לשית של ניסוך, אי נמי בהם באחד מהם נמי משמע, והרע"ב בפירוש המשנה במדות לא דק:

מעשה רקח

ומתערבין באותה הקרן. בכתב יד ומתערבין באמה וכן הוא לשון המשנה:

שמתעכב שם כדפרישית ומשו"ה קרי ליה בלשון יחיד דשל דמים אינו צריך לנקותו שאינו חפור בעומק אלא יוצא באמה שבעזרה, ומיהת שמע מינה דלתרוייהו קרינן שיתין, וליכא למימר דקרי להו הכי משום אותן שני חוטמין שבראש המזבח של ניסוך החג דהווי תרי שאותן אינן חלוקין כי אם בספלים, כדפירש רש"י בפ' לולב וערבה שהמים והיין יורדין שניהם לנקב שבמזבח לשיתין, משמע דבמזבח לא הוי אלא נקב אחד ואותו נקב עובר עד הנקב של ניסוך שלמטה ביסוד ודוק, א"כ מצאנו טעם בדברי רבינו, ויראה שהוא נכון ובאמת יש לו על מה לסמוך:

ועדיין לא נתקרה דעתי עד שמצאתי את שאהבה נפשי לדעתי מאין יצא לו לר"מ, ודקדקתי עוד דרך אחר וישר בעיני והוא זה דשית דתנן דמנקין אותו הוא של דמים בודאי והיה צריך לניקוי מפני הדמים היורדין לתוכו תדיר שלא יקרשו ויסתמו המעבר שלזה היתה מתוקנת הטבלא למטה ברצפה שיוכלו לנקותה מיד, וזה בהכרח שאותו נקב של דמים הוא הקרוי שית שמנקין אותו, (ושלא כדברי הרע"ב ז"ל) דאי של נסכים לא היה צריך לכך לפי שלאותו נקב שבו נסכים יורדין היה הלול במערבו של כבש שבו פרחי כהונה יורדין אחת לשבעים שנה ומלקטין היין, הרי מבואר מאד שא"א לומר שהשית הנזכר במדות שמנקין אותו שיהא אותו של ניסוך שהרי יורדים אליו דרך הלול לא למטה ברצפה, גם לא היו מנקין אותו שאינו מהצורך, ואדרבה היו מתעכבין בו הנסכים ואינן יוצאין משם ומניחין אותן במחילה ההיא זמן מרובה. הרי זכינו לדין שיפה כיון רבינו, שעל כרחך גם הנקב שביסוד של שפיכת דמים הוא קרוי כמו כן שית, ולזה קראום שיתין לשון רבים וכנ"ל, ואלו דברים מוכרחים כולם ברורים ואהובים, ורחוקים נעשו קרובים, וברוך ה' שהאיר עיני להבין דעת רבינו, דהוא גברא דמריה סייעיה, וכל דבריו צדקו יחדיו, אין בהם נפתל ועקש:

הלכה יג

וְכַבֵּשׁ הָיָה בְּנוֹי לְדְרוֹמוֹ שֶׁל מִזְבֵּחַ. אָרְכוֹ שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם אֲמָה עַל רֹחַב ט"ז אֲמָה וְהָיָה אוֹכֵל בְּאַרְצָן שְׁלֹשִׁים אֲמָה מִצַּד הַמִּזְבֵּחַ. וּפּוֹרַח מִמְּנֵה אֲמָה עַל הַיְסוּד וְאֲמָה עַל הַסּוּבָב. וְאוֹיֵר מְעַט הָיָה מִפְּסִיק בֵּין הַכֶּבֶשׂ לַמִּזְבֵּחַ כְּדֵי לְתַן הָאֵיבָרִים לַמִּזְבֵּחַ בְּזְרִיקָה. וְגִבָּה הַכֶּבֶשׂ תִּשַׁע אֲמוֹת פְּחוֹת שְׁתוֹת עַד כְּנֶגֶד הַמְעַרְכָּה.

כסף משנה

וְכַבֵּשׁ הָיָה בְּנוֹי לְדְרוֹמוֹ שֶׁל מִזְבֵּחַ וכו'. גם זה משנה שם (משנה ג') ובפרק קדשי הקדשים (דף ס"ב:) מייתי מקראי דכבש בדרום ותניא במכילתא לא תעלה במעלות על מזבחי עשה כבש למזבח שלא יעשה מדרגות שגורמים לגילוי ערוה מחמת הרחבת הפסיעות אין לי אלא עליה ירידה מניין ת"ל אשר לא תגלה ערותך עליו. ומ"ש והיה אוכל בארץ ל' אמה מצד המזבח ופורח ממנו אמה על היסוד ואמה על הסובב. בפרק קדשי הקדשים רמו מתני' אהדדי דתני חדא כבש היה לדרומו של מזבח ארך ל"ב והמזבח ל"ב ארך הרי ארך המזבח והכבש ס"ד וכי מני להו אהדדי בפ' ה' דמדות (משנה) הכבש והמזבח ס"ב והא ס"ד הוי תופסין בקרקע העזרה והתם לגבי תפיסת הקרקע מני להו ומשני נמצא פורח אמה על יסוד ואמה על סובב ופירש"י שראש הכבש פורח ועולה על [שתי אמות של] כניסת היסוד והסובב [מגיע לראש המזבח] ונמצאו שתי אמות העליונות שלו נבלעות בל"ב אמות [של מזבח] ובפרק איזהו מקומן (דף נ"ד) מקשה לרב דאמר דהא דתניא מזרחית דרומית לא היה לו יסוד בבנין מדקתני פורח אמה על יסוד מכלל דאיכא כניסת היסוד לדרום דהא כבש לדרום הוא ומשני אימא כנגד אמה יסוד ופירש"י כנגד מקום שהכניסה ראויה להיות ולא שהיתה שם ומיהו שתי אמות נבלעות לתוך ל"ב של מזבח שהיה נכנס לתוך הפנימי שכנגד בליטה שהיסוד התחיל לאכול בה בדרום אמה אחת:

ומ"ש ואויר מעט היה מפסיק בין הכבש למזבח כדי ליתן האיברים למזבח בזריקה. בפרק קדשי הקדשים (דף ס"ב:) שאל ר"ש בר יוסי בן לקוניא את ר' יוסי אומר היה רשב"י אויר יש בין כבש למזבח א"ל ואתה אי אתה אומר כן והלא כבר נאמר ועשית עולתיך הבשר והדם מה דם בזריקה אף בשר בזריקה א"ל שאני אומר עומד בצד מערכה וזורק כשהוא זורק למערכה דליקה הוא זורק או למערכה שאינה דליקה זורק הוי אומר למערכה דליקה הוא זורק התם משום דלא אפשר רב פפא אמר כי דם מה דם אויר קרקע מפסיקו אף בשר אויר מפסיקו ופירש"י אויר יש בין כבש למזבח שלא היה ראש הכבש נוגע במזבח אלא אויר מעט מפסיק בינתים וכו'. מה דם עולה שעומד בארץ וזורק מן הכלי כדכתיב וזרקו אף בשר בזריקה אלמא אויר יש ומחמת האויר הוא זריקה שעומד בכבש וזורק אל עבר האויר למערכה וכו' שאני אומר בצד המערכה בראש המזבח [וזורק] ולהכי אתא קרא. א"ל כשהוא זורק למערכה דליקה הוא זורק וכו' כלומר משום הא למה לי קרא פשיטא דע"כ הוא זורקו שהרי אין יכול לסדר סביב על ראשי העצים שאין המערכה דולקת שם אלא הימנו והלאה מקום שהמערכה דולקת והתם משום דלא אפשר הוא דע"כ כי אתא קרא לאשמועינן אתא דיש אויר בין כבש למזבח רב פפא אמר לא מצית אמרת דהיקש לאשמועינן אתא דעומד בצד המערכה וזורק דהפסקת אויר רצפה בעינן כי דם מה דם אויר קרקע הרצפה מפסיק בינו למזבח אף בשר וכו'.

ומ"ש וגובה הכבש ט' אמות פחות שתות עד כנגד המערכה. זה פשוט ממה שנתבאר שגובה

המזבח עד ראש המערכה למעלה ט' אמות וכולם באמה בת ו' טפחים חוץ מאמה יסוד שהיא באמה בת ה':

אבן האזל

וכבש היה בנוי לדרומו של מזבח, ארכו שלשים ושתים אמה על רוחב ט"ז אמה, והיה אוכל בארץ שלשים אמה מצד המזבח, ופורה ממנו אמה על היסוד ואמה על הסובב, ואויר מעט היה מפסיק בין הכבש למזבח כדי ליתן האברים למזבח בזריקה, וגובה הכבש תשע אמות פחות שתות עד כנגד המערכה.

והיה אוכל בארץ שלשים אמה, בדף ס"ג במה דאמר בגמ' כל כבשי כבשים שלש אמות לאמה חוץ מכבשו של מזבח וכו' משמע לכאורה מפירש"י דהכבש בשיפועו הי' ל"ב אמה, והקשה ע"ז בבה"ז דהא פשוט בכמה דוכתי דהכבש היה ל"ב אמה עם מה שפורח על אמה יסוד ואמה סובב בשטח הקרקע שלמטה, וכן מבואר במס' מדות בחשבון העזרה וכתב דגם כאן אין הכונה בשיפועו של הכבש אלא כמה שהיה למטה בקרקע, וכתב הבה"ז דלפי"ז הי' שיפוע הכבש קרוב לל"ד אמות, ודבריו ברורים והצ"ק הביא דבריו וחלק עליו ורוצה ליישב דבאמת לא הי' הכבש בשטח הקרקע ל' אמה והעלים עיניו מדברי הרמב"ם כאן שכתב להדיא שהי' אוכל בארץ שלשים אמה, והפמ"א כתב דאותן ב' אמות שהיה המזבח פורח על היסוד והסובב לא היה בהם שיפוע כלל, ודבריו תמוהים דהיאך עלו מהיסוד להסובב, ומהסובב למקום המערכה אם לא בשיפוע הלא כתיב לא תעלה במעלות.

ולפי"ז מיושב קושיית התוס' שהקשו שם ממזבח הנחושת למ"ד גובהו עשר דלא היה אורך הכבש אלא כ' אמות דלא משכחת לאמה אלא ב' אמות וטפח ואצבע ושליש אצבע והו"ל הילוך ע"י הדחק

דהוי מתלקט עשרה מתוך ארבע, אבל לפימש"כ הבה"ז דמהכבש שהיה ל"ב היה שיפוע קרוב לל"ד משום דחשבינן ל"ב פעמים ל"ב וט' פעמים ט' והגדר השורש מזה הוא האלכסון, וכונתו דביחד הוא אלף וק"ה ועולה ל"ג ושליש, א"כ במזבח הנחושת אם נחשוב כ' פעמים כ' וט' פעמים ט' יהי' תפ"א וגדר השורש מזה הוא כ"ב חסר משהו, דכ"ב פעמים כ"ב הוא תפ"ד, וא"כ לא קשה דכ"ב אמה בשיפוע אם נחשוב בחשבון מתלקט עשרה מתוך ארבע, דצריך לעלות בכל ארבע אמות עשרה טפחים ועל כ"ב אמה צריך לעלות נ"ה טפחים, וט' אמות של המזבח אינם אלא נ"ד טפחים ובפרט שאמת יסוד היה ה' טפחים, ואפ"י אם גם אמה כבש כנגד היסוד היה ה' טפחים כמש"כ התוס' לת"י א' במנחות דצ"ז ע"ב בד"ה אל חיק מ"מ אינו מגרע טפח כנגד טפח אלא לפי חשבון, וא"כ אינו מגיע לחשבון תל המתלקט עשרה מתוך ארבע.

ב) ואויר מעט הי' מפסיק בגמ' בדף ס"ב איתא ר"פ אמר כי דם מה דם אויר קרקע מפסיקו אף בשר אויר קרקע מפסיקו וכתבו בתוס' דקרקע לאו דוקא שהיה אמה על יסוד ואמה על סובב, והתוס' בדף פ"ז ע"ב בהא דאמר בגמ' אויר יש בין כבש למזבח כתבו בתוס' וז"ל אבל אי אויר מזבח כמזבח לא קשיא לי' וכו' דכנגד אותו אויר יש אמה סובב וכו' מיהו אין נראה לרבינו חיים שהרי יש אויר מפסיק יותר וכו' כדאמרינן לעיל מה דם אויר קרקע מפסיקו וכו' ודברי הר"ח תמוהים דאיך יפרש הא דאמר בגמ' נמצא פורח אמה על יסוד ואמה על סובב.

איברא דהגאון ר' יעקב עמדין בחדושו כאן כתב ע"פ מש"כ רש"י בסוכה דף מ"ט בהא דתניא ראבר"צ אומר לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש. ופירש"י דהלול הי' באויר שבין כבש למזבח בח' אמות מערבות של כבש, ולפי"ז כתב דע"כ מה דאמר בגמ' דהכבש הי' פורח אמה

על יסוד ואמה על סובב, זהו בחצי מזרחו של כבש, אבל בחצי מערבו הי' רחוק מן המזבח שהרי הי' הלול לפני היסוד, ובוזה הוא דאמרינן דאור קרקע מפסיקו, אכן לפי דבריו לא קשה קושיית רבינו חיים דכתבו התוס' שפיר דאי אור מזבח כמזבח לא קשיא, דהו"ל ירוד משום דכנגד האור יש אמה סובב ולא קשה דהא צ"ל אור קרקע מפסיקו דזהו בחצי מערבו של כבש ויכול להעלות האבר הפסול בחצי מזרחו דאין שם אלא מעט אור ולמטה הוא הסובב וכמש"כ בתוס'.

אכן מה דניחא לי' להגאון רי"ע להעמיד כן גם בשיטת הרמב"ם וכתב רק דהרמב"ם קיצר במקום הראוי להאריך, לדעתי אינו כן והרמב"ם בודאי אינו סובר כן, דהא כתב ארכו ל"ב על רוחב ט"ז והי' אוכל בארץ שלשים אמה, ומוכח דברוחב ט"ז הי' אוכל בארץ ל' אמה, וגם ממה שכתב ארכו ל"ב על רוחב ט"ז מוכח דלא כפירש"י, דלפירש"י אין ארכו ל"ב אלא ברוחב ח' דח' אמה מצד מערב אין ארכו אלא כ"ח אמה ומשהו דהא יש אמה יסוד ואמה סובב ורוחב הלול בודאי יותר מאמה כיון שהיו הכהנים יורדין לתוכו ומטעם זה באמת פירש"י קשה טובא דהא הכי תנן להדיא בפ"ג דמדות, וכבש היה לדרומו של מזבח ל"ב על רוחב ט"ז, ונראה דגם לפירש"י, א"א לומר דכוונתו לפרש כן מתני' דמדות, ואינו אלא מפרש מה דאמר ראבר"צ דע"כ פליג על מתני' דמדות, ומה שמביא ד' הגמ' דזבחים דאור יש בין כבש למזבח אינו אלא לומר דזה כו"ע מודו דהכבש והמזבח לא הי' בנין אחד אלא הי' הפסק ביניהם, וסבר ראבר"צ דאותו אור הי' גדול בצד מערבו של מזבח שהי' מקום לעשות בו לול שהיו פרחי כהונה יורדין בו עד הרצפה, עכ"פ זה פשוט דהרמב"ם אינו סובר כן, דלא קיי"ל כראבר"צ דהא לא הזכיר כלל הא דלול קטן הי' בין כבש למזבח, ולא הביא אלא הא דתנן שם בפ' דמדות דלמטה ברצפה בקרן מערבית דרומית הי' מקום אמה על אמה וכו' כמו שכתב בהל' י"ב, אלא דבאמת קשה מה שהקשה רבינו

חיים בתוס' דאור קרקע מפסיקו צריך להיות קרקע של הרצפה ולא של הסובב, דהא יליף מקרא דועשית עולותיך הבשר והדם מה דם אור קרקע מפסיקו, ובעולה הא מפסיק אור הרצפה דהא עומד ע"ג הרצפה כשהוא זורק כמש"כ רש"י ביומא דף ט"ו.

ונראה דמה דילפינן מדם אור קרקע מפסיקו אינו אלא דכמו בעולה כשהוא זורק אינו עומד ע"ג המזבח כמו בחטאת דעומד ע"ג הסובב, ה"נ כשהוא זורק האברים ע"ג המערכה אינו עומד ע"ג המזבח וצריך לעמוד חוץ למזבח, וזה דאמרינן בגמ' אור קרקע מפסיקו אין הכונה דצריך שיהי' למטה קרקע כנגד האור, אלא דכל הכבש יהי' מופסק מן המזבח, וגם במה שיש אור קרקע באלכסון נקרא אור קרקע מפסיקו לאפוקי דלא נימא דלמעלה בראש יהי' מופסק מן המזבח, אבל למטה אצל הסובב או אצל הכבש אין הפסק כלל, דאז נמצא דהכבש והמזבח הוא אחד והכל הוא מזבח, כיון דעכ"פ נתחברו במקום אחד ואז לא דמי לדם שזורק כשהוא עומד במקום אחר ולא על המזבח, ומ"מ כתבו בתוס' שפיר דאי אור מזבח כמזבח לא הו"ל ירוד דאף דהכהן עומד בכבש והאבר הוא באור הסובב מ"מ שפיר מהני דהא לא צריך שהכהן יעמוד על המזבח וכדאמרינן התם דתלינהו בקניא.

אור הישר

ואור מעט היה מפסיק בין הכבש למזבח כדי ליתן האברים למזבח בזריקה. עיין מ"מ מעשה הקרבנות פ"ו ה"ד ובאבן האזל שם.

הר המוריה

לדרומו של וכו'. בזבחים ס"ב ב' ובמדות פ"ג מ"ג ועי' לעיל פ"א ה"ו והי"ז.

על היסוד וכו'. לרב דפסק רבינו לעיל הלכה י' הלכה כוותיה אסקינן בזבחים נ"ד א' דצ"ל כנגד אמה יסוד ועל אמה סובב יעו"ש והש"ס דשם ס"ב ב' דנקט לשון זה על אמה יסוד וכו' כבר כתבו התוס' שם בד"ה שיתין וכו' דאזלא אליביה דלוי יעו"ש וא"כ לכאורה לשון רבינו שלא בדקדוק וצע"ק.

היה מפסיק וכו'. ולקמן בהלכה י"ד כתב ומובדלין מן המזבח כמלא נימא משום דהתם הטעם דבעינן שיהא מרובע לכן די בהפסק כל שהוא אבל כאן הטעם דבעינן שיהא זריקה כמו דם לכן בעינן אויר גדול וניכר וכמש"כ התוס' זבחים ס"ב ב' ד"ה אויר קרקע וכו' ועי' בסוגיא דהש"ס דהתם. ועי' תוס' זבחים פ"ז ב' ד"ה אויר וכו'. ודע כי בספרי ראה פיסקא ע"ח איתא וז"ל הא מה אני מקיים ועשית עולותיך הבשר והדם מקיש בשר לדם מה דם בזריקה אף בשר בזריקה יכול יהא עומד ברחוק וזורק ת"ל וערך הכהן אותם עומד בקרוב ומסדרו ע"ג המערכה עכ"ל וזהו לכאורה דלא כמסקנת ש"ס דידן ובתוספתא פ"ד זבחים כך הגירסא מה אני מקיים הבשר והדם מקיש בשר לדם מה דם בזריקה אף הבשר יכול יהא זורק ודובק ת"ל וערך הכהן אותם זורק ועורך לא זורק ודובק עכ"ל ולכאורה כוונתו שלא יעמוד בקרוב סמוך למערכה אלא יעמוד ברחוק על הכבש וכמסקנא דש"ס דידן. וראיתי בתו"כ ויקרא פרשה ד' וז"ל ד"א הדם ע"ג המזבח אע"פ שאין בשר מה אני מקיים ועשית עולותיך הבשר והדם הקיש הדם לבשר מה דם בזריקה אף הבשר בזריקה יכול יהא זורק ורובג ת"ל וערך הכהן אותם הא כיצד זורק ועורך עכ"ל ופי' שם הק"א זורק ורובג היינו שלא יסדרם זה ע"ג זה רק יזרקם זה ע"ג זה בלי סידור נכון יעו"ש ומעתה נ"ל להגיה בתוספתא הנ"ל כן וזהו כוונת הספרי ג"כ (ודלא כזרע אברהם שכתב שכוונת

הספרי כס"ד דש"ס) ועי' לקמן פ"ה מהל' כלי הקודש הי"ג וי"ד ופ"ו מהל' מעשה הקרבנות ה"ד יעו"ש וכתבו התוס' בפסחים ע"ז א' בד"ה אויר וכו' דהאי אויר מפסיק היינו משום דלא ישכח לזרוק יעו"ש והכוונה כיון דכל עיקר הקפידא בכדי שיהיה בזריקה א"כ למה מקפיד דווקא על אויר מפסיק והא אפי' אי לא היה אויר מפסיק היה יכול לקיים זה שיעמוד על הכבש רחוק ממקום המערכה ויזרוק לכן נותנים טעם להפסיק דהטעם הוא כדי שלא ישכח (ולא רחוק הוא כי בעל מימרא זו הוא רשב"י כדאיתא בזבחים שם והוא דריש טעמא דקרא בכ"מ כידוע) ובזה מסולק מה שתמה בחכם צבי סי' קנ"ג יעו"ש והבן.

אבל לכאורה יש לעיין דהא מבואר בפסחים ע"ז א' ובזבחים ק"ד א' ושם בתוספתא ובספרי דזה אינו אלא לר"א אבל לר' יהושע דס"ל דבעי האי קרא ועשית עולותיך הבשר והדם להשמיענו דאם אין בשר אין דם ורבינו פסק לקמן פ"א מהל' פסולי המוקדשין הל"א כר"י ואם כן מנ"ל דאויר מפסיק וצ"ל על כרחך דגם ר"י מודה להאי היקש מדכתיב עולותיך הבשר והדם והא בעולה מצטרף חצי זית בשר לחצי זית אימורים ולא בעי כזית בשר דווקא אלא ודאי אתי להאי היקשא ומתוך כך ניחא נמי הא דאיתא בזבחים שם ואתה אי אתה אומר כן והלא כבר נאמר ועשית עולותיך הבשר והדם וכו' ומאי קושייא דילמא כר"י ס"ל אלא ודאי דגם ר"י מודה בזה ולפי שגם סתמא דמתניתין פ"ז דתמיד והובא במנחות צ"ד א' דהבשר בזריקה פסק רבינו בפשיטות כן. שוב מצאתי להלח"מ בפ"ו דהל' מעשה הקרבנות ה"ד שכתב מזה יעו"ש היטיב וע"ע שם בצל"ח פסחים מש"כ בזה יעו"ש היטיב.

פחות שתות. היינו פחות שתות אמה שמיעט גובה היסוד וכמש"כ מרן ועי' תוס' זבחים ס"ג א' ד"ה חוץ וכו'. ותוס' מנחות צ"ז ב' ד"ה אל חק וכו' יעו"ש היטיב מש"כ בזה.

לחם שמים

וכבש היה וכו' ופורח אמה על היסוד ואמה על הסובב ואויר מעט היה מפסיקו. רבינו סתם כאן דבריו, והוא מקום שאמרו להאריך, ולבאר אני צריך, איתא בגמרא דבעינן כי דם שאויר קרקע מפסיקו, דהיינו רצפה כדפירש"י ז"ל, והתוס' כתבו על זה לאו דווקא דהא פורח אמה על יסוד ועל סובב אמה, עוד כתבו ובלאו האי קרא בעינן הפסקה מדכתיב סביב, אלא דסגי בכל דהו, והכא בעינן אויר גדול וניכר עכ"ל. ונפל פותיא דהאי אוירא בבירא, דודאי משמע כדבריהם שצריך להיות כאן אויר גדול, אלא שצריך אומן גדול לעשות אויר גדול עם שיהיה פורח על היסוד וסובב אמתים, כמו שתפשו הם ז"ל בפשיטות דפריחה ב' אמות דווקא, א"כ איך אפשר זה וזה:

איברא ניהזי אנן במאי דכתבו נמי מעיקרא דאויר רצפה לאו דווקא, ומאי פסקא והיכי פשיטא להו כולי האי, ואלא במאי מוקמי להא דרב פפא דבעי אויר קרקע מפסיקו, אי בהפסקה מעט מקרקע סובב אין זו הפסקת קרקע כי דם דסובב הוא חלק מהמזבח, ואין ספק שלא נקרא הפסק קרקע שא"כ אף אני אומר יעמוד בצד מזבח ויזרוק ואיכא הפסקת קרקע, על כן נראה ברור דבעינן דווקא הפסקת קרקע של רצפה כדפירש רש"י ז"ל דווקא:

וא"ת היכי משכחת לה, כד מעיינינן ודייקינן במילתא טפי משכחינן דכולה ניהא ואתי שפיר איתא להא ואיתא להא, רצוני דודאי פריחה כמשמעה שהכבש פורח קצתו על ב' אמות הנ"ל ואינו מובדל שם רק כמלא נימא, כדרך שאמרו בכבשים קטנים לקיים המקרא דסביב, וקצתו מופסק באויר גדול ורחב נוקב ויורד עד לרצפה בתחתית המזבח ממש ואין רחבו פחות מאמה בלי ספק, וכל דברי חכמים קיימים:

ובוא וראה שאין ספק בדבר, ותלמוד ערוך הוא בידינו מאותה שזכרנו למעלה, דלול היה בין כבש ולמזבח, ופירש"י ז"ל בפ' לולב וערבה לול ארובה מלמעלה למטה היה בין כבש למזבח במערבו של כבש, דאויר מפסיק בין הכבש ולמזבח לקיים זריקה בבשר, והיה באותו אויר לול במערבו של כבש, שהכבש רחבו ט"ז אמה ובשמונה אמותיו לצד מערבו היה הלול, שבו יורדין ומלקטין היין הנקרש מהנסכים, הרי מבואר לפניך בהדיא שהכבש חלוק שחציו פורח כל ב' אמות הנ"ל עד קרוב למזבח מעט מזער וחציו האחר של צד מערב מופסק בלול הנ"ל, שעל כל פנים צריך ליתן לו אמה ויותר לשירדו בו פרחי כהונה:

נמצאת אומר על כרחך שאותו רוחב של שמנה אמותיו של צד מערב מופסקין מן המזבח באויר אמה ויותר, ובכל אותו משך לא היה סובב, כי הארובה ההיא מפסקת ויורדת מלמעלה למטה עד החלל שבתחתית המזבח, ואי אפשר לומר בענין אחר כלל, הרי יפה נתקיימו שני דברים הללו, שבשמונה אמות מזרחיות של כבש היה פורח על ב' אמות של יסוד וסובב בענין שיוכלו כהנים לעלות בו למזבח בלי שיצטרכו לפסיעות גסות, ושמונה אמות האחרות של מערב שלא היו עשוין לעלייה וירידה, (כי היורד מן המזבח עבר על פני חצי רחבו של כבש עד שמגיע אצל חציו למזרח ויורד שם בדרך שעלה או שמא בזוית מערבי דרומי של כבש היה עשוי גשר קטן לעבור עליו ולירד דרך שם), היו מופסקין כדי ליתן ריוח גדול באויר קרקע ממש עד למטה ובו ירדו בלול, ועל האויר הזה מתקיימת מצות זריקה באיברים בודאי, והכי נמי מסייע לן מתני' דפ"ח דשקלים, עיין מ"ש בפ"א המשנה בס"ד:

ואל יקשה בעיניך דהא תנן התם בתמיד סדר מערכה גדולה מזרחה וחזיתה מזרחה, וביותר לפי מ"ש רבינו בהל' תמידין בסידור עצי מערכה גדולה במזרח, שיראה מלשונו שסבור היה ברוח מזרח

אופל כמוני העני נבער מדעת כבד לשון וערל שפה, אל ה' ויאר לנו, ונפלה האורה על החלון שזכר רבינו כאן בסמוך:

מעשה רקח

וכבש היה בנוי וכו' ובורח ממנו אמה על היסוד. בנוסח אחר כתב יד וסורה ממנו. ומ"ש למזבח בנ"א כת"י נמחק והנה מרן ז"ל הזכיר המכילתא דקתני אין לי אלא עליה ירידה מנין ת"ל אשר לא תגלה ערותך עליו ע"כ. ולכאורה קשה טובא דלעיל בפ"א הל' י"ז לא חייב רבינו מלקות אלא על העליה וכבר כתבתי שם דרבינו לא פסק כת"ק אלא כר' ישמעאל וס"ל דפליג את"ק ולא מחייב דרך ירידה כלל וכן מתבאר ממ"ש בספר המצוות לאוין פ' ומה שלא ביאר דין פסיעה גסה משום דמילתא דפשיטא מכ"ש דבדין המלקות קא עסיק ובפסיעה גסה לכו"ע אין בה מלקות ומה שהזכיר מרן זאת המכילתא אינו אלא מפני הכבש וכו' תדע עוד דבפ"א כתב פשוט הוא וכמ"ש שם:

מרכבת המשנה

וכבש וכו'. ע"י מה שכתבתי בקונטרס בריכות בחשבון על תוס' זבחים דף ס"ג ד"ה חוץ ועיין מ"ש בפרקין ה"ז.

קרית ספר

וכבש היה בנוי לדרומו של מזבח דמזכתיב ולא תעלה במעלות משמע אלא כבש חלק ולדרומו דכתיב ושחט אותו על ירך המזבח צפונה שיהא ירך בצפון ופניו של מזבח שהיא מצד הכבש לדרום כאדם השוכב ארצה ורגליו לצפון נמצא ראשו ופניו שהם צד המזבח של כבש והכבש לדרום דשיער הכתוב באדם רבוע ומושכב ארצה כדכתיב רבוע ואף על גב דאיבעי ליה רבוע שיהא מרובע ולא עגול אפ"ה מדה"ל למיכתב מרובע

של מזבח היתה מערכה גדולה סדורה, א"כ היאך יוכל להתקיים הבשר בזריקה בדרך שאמרנו אחרי שאין שם מערכה והם רחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב:

אבל תדע באמת שא"א לומר שהיתה המערכה סדורה ברוח מזרחית ממש מזה הטעם בעצמו, שהרי אין רחבו של כבש יותר מט"ז אמה, ואיך יוכלו הכהנים לזרוק האיברים מן הכבש עד כנגד סוף מזרחו של מזבח גם זה א"א לגמרי, א"כ תמה על עצמך היאך תתקיים הזריקה, הא אין לך לומר אלא שאין פירוש מזרחה אלא בערך חלוקת הכבש לרחבו לשני חלקים שוים ומפלגא דמזבח למזרח מזרחה קרי ליה, ולעולם מערכה בדרום קיימא אלא שמשוכה לצד מזרח מחציו של מזבח והלאה כנגד חציו של כבש המזרחי מאמצעו ולהלן, ולאפוקי מערכה שנייה שהיא במערב ומשוכה לצפון, אי נמי כדפירש הראב"ד שם, שהגזירין סדורין מזרח ומערב ולאפוקי צפון ודרום דלא, זהו פירוש מזרחה דרישא, וחזיתה מזרחה פירושו החלונות והפתחים שבה ודוק, ובהל' הנ"ל אי"ה יבואר יותר בענין זה:

והיוצא לנו שאין דרך אחר בעולם כי אם לומר שהמערכה סדורה בדרום על פני הכבש בחציו של מזרח ומגעת עד אמצעיתו שדרך שם על הלול היו זורקין האיברים כמצותן, [וראה ציור בענינים המורחבים פ"ב ה"ח] (ומתוך משא ומתן הלז מענין לענין נשכרנו עוד בריוח גדול, כי עתה הרחיב ה' לנו להבין עם זה פירוש משנה סתומה מאד השנויה בפ"ח דשקלים עיין מ"ש בלחם שמים שם, שלא עמדו עליה המפרשים, ובחמלת ה' עלי נתגלה פירושה על ידי הצעירה, ובקשתי מן המעיין לשום עינו עליה, כי משם חיזוק וסיוע נוסף למה שכתבתי כאן והדברים עוזרים זה את זה, והאחד מעיד על חבירו) ובזה הכל מתוקן ומקובל טוב ויפה, ומינה לא נזוע כי כולה סולת שקלטה הנפה, וברוך החונן לאדם דעת, ומאיר עיני היושבים במו

וכתב רבוע משמע הכי ומשמע הכי הילכך תרוייהו יליף מינה ותנא מייתי לה מדכתיב ביחזקאל במזבח ומעלותיה פונות קדים כל פונות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין למזרח דפנות קדים כתיב בקרא ואין לך רוח ראויה לכך אלא דרום דבעינן דרך ימין כדילפינן מים שלמה דכתי' פונים (פונים). ואורך הכבש ל"ב ורחבה י"ו שעולים בו במשא איברים כבדים והוא חלק צריך שיהא משופע ביותר ונוח לעלות לכך האריכוהו ל"ב לתשעה אמות גובה ואויר היה מפסיק בין הכבש למזבח כדי ליתן האיברים למזבח בזריקה דכתיב ועשית עולותיך הבשר והדם הקיש בשר לדם מה דם בזריקה כדכתיב וזרקו אף בשר בזריקה אלמא אויר יש ומחמת האויר הוא זריקה שעומד בכבש וזורק אל עבר האויר למערכה דאי תימא זריקה הינו משום דלמערכה דלוקה הוא זורק דאין יכול לסדר סביב על ראשי העצים אלא הימנו והלאה במקום שדולקת הא לא איפשר בלאו הכי ולהא לא איצטריך קרא אלא לאשמעינן דיש אויר בין כבש למזבח אי נמי לא מצית אמרת עומד בצד המערכה וזורק דהפסק אויר בעינן בזריקה כי דם מה דם אויר מפסיק בינו למזבח דכשזורק מרחיק עצמו לזרוק אף בשר מפסיק אויר בזריקתו בינו למזבח. וגובה הכבש תשעה אמות פחות שתות עד כנגד

המערכה ולא תימא הרי עולה במעלות על המזבח שתות אמה דהא אמרן לעיל דאמה גובה יסוד הויא אמה בת חמש הרי חסר שתות שלא היתה גבוהה מקום המערכה אלא תשעה אמות פחות שתות דאמה אחת בת חמשה כדאמר'. ושני כבשים יוצאים פונים ליסוד ולסובב ומובדלים מן המזבח כמלוא נימא אי משום דכתיב במזבח סביב שיהא הקף למזבח כל דהו ואי הוו מחוברין שוב אין הקף ואפילו בחוט אין אדם יכול לסובבו אי משום דכתיב רבוע ואי מחוברין לא הוה בנינו של מזבח מרובע ואיצטריך למיכת' סביב ואיצטרי' למיכת' רבוע ואע"ג דאפקינהו לתרוייהו להך דרשא שלא יהא בנין אחר מחובר בו דאי כתב רחמנא סביב הוה אמינא דעגיל מעגל ולא יהו לו זווית להכי כתב רחמנא רבוע ואי כתב רחמנא רבוע הוה אמינא ארכו יתר על רחבו וזווית יהו לו כתב רחמנא סביב שיהו כל סביביו שוין ואף על גב דכתיב במזבח חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב הרי שסביבותיו שוין איפשר דהוי אמינא דהיינו למעלה אבל למטה לא קפיד להכי איצטריך סביב לומר שיהו כל סביביו שוין ואפילו מלמטה דאי תימא לעיכובא קשיא דלעכב מהמזבח נפקא (ורכובה) [ורכובה] ושתי שלחנות היו במערבו של כבש.

הלכה יד

וּשְׁנֵי כִבְשִׁים קִטְנִים יוֹצְאִים מִמֶּנּוּ שְׂבָהָם לְיָסוּד וְלִסּוּבב וּמִבְדָּלִין מִן הַמִּזְבֵּחַ כַּמְלֵא נִימָא: וְחֵלּוֹן הֵיטָהּ בְּמַעְרְבוֹ שֶׁל כֶּבֶשׂ אִמָּה עַל אִמָּה וְרִבּוּבָה הֵיטָהּ נִקְרָאת. שְׂבָה נּוֹתְנִין פְּסוּלֵי חֲטָאת הָעוֹף עַד שֶׁתַּעֲבֹר צוּרְתָהּ וְתֵצֵא לְבֵית הַשְּׂרָפָה.

השגות הראב"ד ורבוּבָה הֵיטָה נִקְרָאת . א"א לא כי אלא החלון לבד והרבובה לבד וכך היא שנויה במסכת מדות:

בתיבה. ולשון רבובה פירש ה"ר עובדיה שהוא כמו נבובה כלומר שהיתה חלולה:

כסף משנה

משנה למלך

וּשְׁנֵי כִבְשִׁים קִטְנִים וכו'. פירש"י שני כבשים קטנים יוצאין מן הכבש אותו שפונין בו לסובב יצא במזרחו של כבש לימין כו'. ודע דבפ"ו דזבחים (דף ס"ד) נחלקו רש"י והתוספות אם במערב הכבש היה כבש קטן שהיה פונה לסובב דרש"י ס"ל דדוקא במזרחו של כבש היה כבש קטן שהיה פונה לסובב אבל במערבו של כבש לא אך התוספות ס"ל דגם במערבו היה כבש קטן פונה לסובב ועיין במה שכתב הרב תי"ט פרק ו' דזבחים משנה ג':

אבן האזל

וּשְׁנֵי כִבְשִׁים קִטְנִים יוֹצְאִים מִמֶּנּוּ שְׂבָהָם פּוֹנִים לְיָסוּד וְלִסּוּבב וּמִבְדָּלִים מִן הַמִּזְבֵּחַ כַּמְלֵא נִימָא, וְחֵלּוֹן הֵיטָהּ בְּמַעְרְבוֹ שֶׁל כֶּבֶשׂ אִמָּה עַל אִמָּה וְרִבּוּבָה הֵיטָהּ נִקְרָאת שְׂבָה נּוֹתְנִין פְּסוּלֵי חֲטָאת הָעוֹף עַד שֶׁתַּעֲבֹר צוּרְתָהּ וְתֵצֵא לְבֵית הַשְּׂרָפָה.

השגת הראב"ד ורבוּבָה הֵיטָה נִקְרָאת א"א לא כי אלא החלון לבד ורבוּבָה לבד וכך היא שנויה במסכת מדות.

ומ"ש וּשְׁנֵי כִבְשִׁים קִטְנִים יוֹצְאִים מִמֶּנּוּ שְׂבָהָם פּוֹנִים לְיָסוּד וְלִסּוּבב וּמִבְדָּלִים מִן הַמִּזְבֵּחַ כַּמְלֵא נִימָא. מימרא דרב יהודה בפרק קדשי הקדשים ומסיים בה משום שנאמר סביב ורבי אבהו אמר רבוע ופירש"י שני כבשים קטנים יוצאים מן הכבש וכו' אותו שפונין בו לסובב יצא במזרחו של כבש לימין ויוצא ומתחיל בשיפולו של כבש ונמשך ועולה באלכסון עד שמגיע לסובב והפונה ליסוד יוצא למערבו להוליך בו שירים של חטאת שיוֹרֵד מן המזבח פונה לשמאלו ליסוד דרומי ומתחיל לצאת בשיפולו של כבש רחוק מן המזבח כדי שיהא נוח לשפע ולירד ליסוד, משום שנאמר סביב שיהא היקף למזבח כל דהו ואי היה מחוברין שוב אין היקף אפילו כחוט: ומ"ש וְחֵלּוֹן הֵיטָהּ בְּמַעְרְבוֹ שֶׁל כֶּבֶשׂ אִמָּה עַל אִמָּה וְרִבּוּבָה הֵיטָהּ נִקְרָאת שְׂבָה נּוֹתְנִין פְּסוּלֵי חֲטָאת הָעוֹף וכו'. במשנה פרק ג' דמדות ורבוּבָה הֵיטָהּ לוֹ בְּמַעְרְבוֹ וכו' ששם היו נותנים פסולי חטאת העוף. וכתב הראב"ד על דברי רבינו א"א לא כי אלא החלון לבד והרבובה לבד וכך היא שנויה במסכת מדות עכ"ל. ושותיה דמר לא ידענא שאין במסכת מדות זולת המשנה שכתבתי בסמוך ורבינו כתב בפ"ה המשנה דאיתא בתוספתא בזבחים חלון היתה במערבו של כבש אמה על אמה ורבוּבָה הֵיטָהּ נִקְרָאת ששם זורקין פסולי חטאת העוף עד שתעובר צורתה ותצא לבית השריפה עכ"ל. והוא הלשון שהעתיק פה תיבה

הכ"מ תמה על דברי הראב"ד שאין במס' מדות משנה אחרת זולת בפ"ג דמדות דאיתא שם במשנה ג' ורבובה היתה לו במערבו ששם היו נותנין פסולי חטאת העוף, ובפיהמ"ש שם הביא הרמב"ם מה דאיתא בתוספתא בזבחים, ר' ישמעאל ברבי יוחנן בן ברוקה אומר חלון היתה במערבו של כבש אמה על אמה ורבובה היתה נקראת ששם היו נותנין פסולי חטאת העוף עד שתעובר צורתה ותצא לבית השרפה, והוא כלשון הרמב"ם כאן ודברי הראב"ד צריכים באור.

והנה בהר המורי' כתב בפסחים ל"ד איתא הך תוספתא ולא הוזכר שם ורבובה היתה נקראת, [ואף דשם הוזכר לול בודאי בזה הי' גירסת הראב"ד בגמ' כמו בתוספתא] וסובר שהם ב' ענינים דבמתני' דמדות לא הוזכר אלא ששם היו נותנין פסולי חטאת העוף ולא הוזכר עד שתעובר צורתן וזה היתה ברבובה שהיו נותנין פסולי חטאת העוף שצריך לשרפן תיכף, אלא שהכהן שנפסלה אצלו כשעומד על הסובב ועסוק בקרבנות אחרים נותן שם עד שיבוא כהן אחר שיעסוק בשריפת הקדשים, ובחלון היו נותנין פסולי חטאת העוף שטעון עיבור צורה, ודבריו נכונים, אכן מה שהוכיח ממה דהרבובה היתה בכבש והחלון היתה ברצפה לפירש"י בפסחים, אין זה הוכחה דפירש"י אינו מוכרח דלשון בין כבש למזבח במערבו של כבש משמע ג"כ שהחלון היתה בכבש, ומה שהוכיח ממה דלא פריך הגמ' דפסחים ממתני' דמדות אם נימא כד' הרמב"ם שהוא ענין אחד זה ודאי לא קשה כלל, דכיון דעכ"פ לא הוזכר במתני' עד שתעובר צורתן היכי מצי למיפרך על מ"ד היסח הדעת פסול הגוף דל"ל עיבור צורה וע"כ מייתי זה מתוספתא.

גדול בבנין עב ואינו יוצא חוץ להבנין אין ע"ז שם חלון, ולכן כונת הראב"ד דרבובה הוא חור גדול בעיקר הכבש במערבו של כבש, אבל חלון הוא במקום שהכבש לא הי' למטה בנוי בקרקע, והיינו כשהגיע סמוך ממש ליסוד ולסובב לא הי' צריך לבנות כל השבעה אמות שיהי' הכל אטום, דכיון שאורך הכבש הי' ל' אמה עד היסוד א"כ כשהתחיל לשפע בגובה חמשה או ששה אמות כבר לא הוצרך לבנותו עד הרצפה והי' מחזיק אף שלמטה לא נבנה, ולכן הי' מקום פנוי בין הכבש למזבח, אלא שהי' סתום בדופן בשני הצדדים שלא תתלכלך שם הרצפה בדמים ולא יהי' אפשר לנקות מקום דחוק, ושם הי' חלון היינו רק מקום פתוח בדופן שבין כבש למזבח, ומה דתנן במתני' דמדות ורבובה היתה לו במערבו זהו חור גדול בעיקר הכבש סמוך להמקום שבין כבש למזבח, ושם היו נותנין פסולי חטאת העוף שאינו טעון עיבור צורה, והדבר מובן בסברא דאותן שהיו שורפין תיכף לא הי' צריך למקום גדול כי תיכף הי' בא הכהן העוסק בשרפת קדשים והי' שורפה, אבל מה דטעון עיבור צורה הי' אפשר שיתאספו במשך היום הרבה והי' צריך מקום גדול וזה נתנו בין כבש למזבח וזהו בחלון.

ודעת הרמב"ם ע"פ דברי התוספתא שהחלון והרבובה הם אחת דבשביל חטאות שצריך לשרפן בלא עיבור צורה לא הי' צריך מקום שמצותן לישרף מיד, וגם פירושא דמתני' הוא כמו בתוספתא בשביל פסולי חטאת שטעונין עיבור צורה, וכן הרא"ש במתני' דמדות מביא על המשנה הברייתא דפסחים וסובר שהוא ענין אחד וכדעת הרמב"ם.

אברהם יגל

עד שתעובר צורתו ותצא לבית השרפה וכו'. מכאן יש להוכיח דרבינו פסק כרבי יוחנן דאית ליה פסול היסח הדעת הוא משום חשש טומאה ולדידיה מתוקמה האי ברייתא דקתני שם היו זורקין פסולי

ונראה יותר בדעת הראב"ד דאינו מפרש שהחלון הי' ברצפה סמוך לכבש ולמזבח כמו שפירש"י, שלא הזכיר זה אלא דלשון חלון הוא בדופן שהוא פתוח למקום שהוא בפני עצמו, אבל אם נעשה חור

חטאת העוף עד שתעובר צורתן הוא בפסול היסח הדעת וכדאיתא בפסחים דף ל"ד אבל לריש לקיש דאית ליה פסול הסח הדעת הוא פסול הגוף לא מיתוקמה האי ברייתא אלא כתנא דבי רבה בר אבוה דאמר אפי' פיגול טעון עיבור צורה וכדאיתא בגמ' שם וכבר פסק רבינו בפ"ד מהלכות קרבן פסח דכל שפיסולו בגופו ישרף ולא בעי עיבור צורה והיינו דלא כרבה בר אבוה וא"כ איך פסק להאי ברייתא דבעי עיבור צורה אלא ודאי דפסק כר' יוחנן ומיתוקמה האי ברייתא דפסול חטאת העוף דנפסל בהיסח הדעת ועיין מ"ש פט"ו מהלכות פסולי המוקדשין יעו"ש.

אור הישר

וחלון היתה במערבה של כבש אמה על אמה ורבובה היתה נקראת וכו'. עיין מש"כ בחידושי למדות ל"ו ע"א.

הר המוריה

כבשים קטנים וכו'. היינו המזרחי פונה לסובב והמעריבי ליסוד וכמש"כ רש"י הובא במר"ן ולדעת התוס' בזבחים ס"ד א' ד"ה יותר וכו' היה עוד כבש קטן ממערבו לסובב יעו"ש ורבינו שלא הביאו מסתמא לא ס"ל כן ועיי"ש בתוס'. ועי' במל"מ שהביא זאת.

וחלון היתה וכו'. כתב בהשגת הראב"ד וז"ל א"א לא כי אלא החלון לבד והרבובה לבד וכך היא שנויה במס' מדות. והנה במדות פ"ג מ"ג איתא וז"ל ורבובה היתה לו במערבו ששם היו נותנין פסולי חטאת העוף עכ"ל וכתב שם הר"ש וז"ל ורבובה כעין ארובה חקוקה בכבש במערבו ושם נותנין פסולי חטאת העוף עד שתעובר צורתן ויצאו לבית השריפה עכ"ל מבואר מזה כי בכבש עצמו היה זה וכ"מ שם מלשון רבינו בפ"ה המשניות שבכבש עצמו היה זה ובפסחים ל"ד א' איתא וז"ל

ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש ששם היו זורקין פסולי חטאת העוף ותעובר צורתן ויוצאין לבית השריפה עכ"ל הגמ' ומדקאמר בין כבש למזבח אלמא ברצפה היתה וכדכתוב שם בפירש"י בהדיא ובתוספתא דזבחים פ"ז איתא וז"ל ר"י בר"י בן ברוקה אומר חלון היתה שם למערבו של כבש ורבובה היתה נקראת ששם זורקין פסולי חטאת העוף שתעובר צורתה ותצא לבית השריפה עכ"ל והנה אם נימא דהיינו כתנא דמתניתין דמדות זה אינו חדא דבמשנה משמע דהיה ברצפה ועוד אם והלול דהוא החלון משמע דהיה ברצפה ועוד אם נימא דהמשנה מיירי ג"כ בחטאת העוף כדי שתעובר צורתו ויצא לבית השריפה א"כ הא דפריך הש"ס בפסחים שם מהתוספתא דהיא לר"י בנו של ריב"ב לפרוך טפי מסתם מתניתין דמדות אלא ודאי המשנה מיירי בפסולי חטאת שאין טעונים עיבור צורה רק היו נותנין אותם במקום אחד שמה כדי לקבצם כלם ולשורפם הכל ביחד ואותן שטעונים עיבור צורה לא היו נותנים שם ור"י בנו של ריב"ב מוסיף ואומר כי על אותם שטעון עיבור צורה היה חלון בפ"ע ולול היתה נקראת והוא היה ברצפה והנה לפנינו לא נזכר בשום מקום ארכו ורחבו של הלול הזה רק רבינו העתיק בפ"ה המשנה מהתוספתא כי אמה על אמה היתה יעו"ש אבל הרבובה שבמשנה לא נמצא בה שיעור מפורש רק רבינו ס"ל כי הכל חד ולכן העתיק לשון התוספתא שהיתה לפניו אבל דעת הראב"ד כי שתיים להנה וכמש"כ לעיל וזה ברור לענ"ד דעת הראב"ד. ומיושב מה שתמה עליו מרן. אבל דעת רבינו ג"כ ניחא לפי התוספתא שהכל אחד הוא. שוב ראיתי בס' לחם שמים שכתב קצת מעין זה.

לחם שמים

ושני כבשים שבהם פונים ליסוד ולסובב. הוה קשיא לי טובא דלכאורה משמע שאין שם אלא

כבש אחד הפונה לשוב למזרח, א"כ בהכרח צריך העולה לשם לחזור על עקיבו, וזה אינו נראה מכמה טעמים וקשיא לי עד שמצאתי להתוס' זבחים (דף סד ע"א) שנתקשו ג"כ בזה:

אמנם לענ"ד ברור שהיו שני כבשים קטנים פונים לשוב מזה אחד ומזה אחד יוצאין משיפולו של כבש גדול ומשפעין ועולין עד שנעשין גבוהים בשוה עם הסובב הימני לעלייה והשמאלי לירידה שבו יורדין מן המזבח להוליך בו שירים ליסוד דרומי (ורחבן של כבשים קטנים הללו איני יודע), והא דלא קחשיב להו תלמודא בתרתי בהדיא לק"מ דהנך תרתי דסובב בחדא חשיב להו כיון דתרווייהו לשובב אזלי, ולא קשיא נמי מהא דכתב רש"י מההיא דסוכה דתנן ופנה לשמאלו, ולא קתני לשובב, והא ודאי לא מוכח מידי מהתם דהיכי ליתני לשובב והלא ניסוך המים והיין בראשו של מזבח הן נעשין, כדתנן נמי בפרק קדשי קדשים בג' שהיו עולין וחוזרין לעקב והיינו משום שהיו עולין בכבש גדול לראשו של מזבח ולא פנו לשובב כלל כי אין שם מקומם, ואולם הכבש השני הקטן הנזכר כאן הוא פונה ליסוד מלבד אותו שבצדו הפונה לשובב, וזה השני הוא קטן ונמוך ביותר לפי גובהו של יסוד בלבד [וראה ציור בענינים המורחבים פ"ב ה"ח]:

וחלון היתה במערבו. הראב"ד נטה קו תשובתו והר השגתו עליה כגיגית כפה, ובא הר"ב כ"מ והכהו בלשון ודברים אשר לא כן עליו חפה, ולא אוכל לצייר מה חשב הרב ז"ל, וכי ח"ו חשוד הראב"ד ז"ל לכדות דבר מלבדו, או לכתוב כל העולה על רוחו מבלי הבט אל האמת וחלופה, הלא הוא החסיד הר"א ז"ל בור סיד שאינו מאבד טפה, הלא לזה יענו הכה בן דוד בריבותיו והשגותיו בלשון נקייה מזוקק שבעתיים וכל אמרתו צרופה:

אולם כנים דברי הראב"ד ז"ל שמלבד הרבובה היה ג"כ חלון באותו קרן כמו שהוכחנו, וזהו שאמר

ז"ל לא כי אלא החלון לבד והרבובה לבד, ור"ל שעל כרחק חלון לבד שהוא היה באותה קרן על פני הכבש בינו ולמזבחה והוא כעין חלון וארובה, ורבובה לבד שהיא בכותל הכבש, ומ"ש וכך היא שנויה במדות, לא נתכוין אלא לומר שהרבובה לבד כך היא שנויה שם בלי מדה ידועה, אבל המדה של חלון ברוחב אמה סבור הראב"ד שהיא לענין הלול כמ"ש לעיל, ואין בידינו התוספתא לכוין לשונה היטב, עכ"פ אינני מסופק שזו היתה דעת הראב"ד ז"ל בהשגתו זו, דגברא רבה אמר מילתא לא תיהוי כי חוכא, והא בגוונא דאמינא ודאי לא היא בדותא ובורכא, אלא כל דבריו הלכה, ומשנה צריכה:

ולמדנו ממנו גם כן שהיה הלול שהוא ז"ל קוראו חלון רחבו אמה, לפי שהיה צריך לאויר גדול כדברי התוס' [וראה ציור בענינים מורחבים פ"ב ה"ח אות י"ח כ'], וא"ת למה צורך לאויר רחב כל כך שאינו אלא כדי לקיים מצות זריקה בבשר, ואפי' לרב פפא דמשום דבעינן הפסק קרקע דווקא תיסגי ליה בהבדלה מועטת כעין של כבשים קטנים וכחצי כבש של מזרח, וניתתי ביה טובא עד קרקע הרצפה, (דאי משום לול, הוי עבדינן ליה מן הצד, אי לאו משום דבלא"ה מיבעי לן ההוא אוירא מפני הזריקה וכנ"ל), ועל כן נראה דהא דרוח אוירא כולי האי לא נפיק לן מקרא אלא תקנת חז"ל הוא כמ"ש בעזה"י, והיינו דכתבו התוס' ז"ל בפרק כיצד צולין דאף בלא אויר היה יכול לקיים מצות זריקה אלא שעל ידו יזכור לזרוק:

וראיתי בתשובותיו של אדוני אבי הגאון ז"ל הביא דברי התוס' הללו ותמה עליהם, וגם בעיני יפלא לכאורה, דהכא משמע דגזרת הכתוב הוא, ובמאי דכתיבנא ניחא דפשיטא להו דבעינן אויר מפסיק כי דם, ובלא"ה נמי לא סגי דלא הוי אויר דהא כתיב סביב, אלא דמשום לקיים בזריקה צריך לן הפסקת רצפה, אכתי הוה סגי בהפסק כמלא נימא עמוק עד קרקע הרצפה וכדאמרן והיה מתקיים זה וזה בטוב, לכן הוצרכו לומר שעל כרחק לזה האויר הרחב של

וכו' אלמא דרבוכה אינו החלון הנזכר ברישא
ונדמה להראב"ד מדכתב רבנו וחלון וכו' אמה על
אמה דהיינו מקום אמה על אמה שברישא ועליו
קאמר ורבוכה היתה נקראת לזה השיג דהאי לחוד
והאי לחוד. ובאמת מעולם לא עלה זה על דעת
רבנו דדין מקום אמה על אמה כבר הזכיר בפרקין
הי"ב ורבוכה שהזכיר פה ענין בפני עצמו. ומ"ש
רבנו וחלון היתה וכו', תפס לשון התוספתא פ"ו
דזבחים אות באות. הן אמת שבתוספתא שבידינו
לא נזכר לשון אמה על אמה אמנם בפ"ה המשנה
העיד רבנו שהיתה בגירסא שלו בתוספתא דזבחים
לשון אמה על אמה עיי"ש.

הלול (שלתשמיש לול יצטרך עכ"פ אמה) לא היה
בו צורך מפני הזריקה בעצמה שכבר תוכל
להתקיים בלא זה, אלא בודאי מדברי חכמים הוא
כדי שע"י כך יזכור לזרוק, שאם היה צר כהבדלות
האחרות היה שוכח ופוסעו בלי שיכיר אבל מתוך
שהיה רחב כל כך על כרחו נזכר וא"א לפוסעו,
וגם זה ברור בכוונת התוס':

מרכבת המשנה

ורבוכה וכו'. עיין השגות. וכוונתו דבפ"ג דמדות
מ"ג תנן למטה ברצפה באותו קרן מקום היה שם
אמה על אמה וכו' (וזהו הנקרא בלשון הראב"ד
חלון) והדר תנן וכבש היה וכו' ורבוכה היתה לו

הלכה טו-טז

טו. ושני שלחנות היו במערב הכבש אחד של שיש שנותנין עליו את האיברים ואחד של פסח שנותנין עליו פלי השרת:

טז. כשבנין המזבח בונין אותו פלו אטום כמין עמוד ואין עושין בו חלל כלל. אלא מביא אבנים שלמות גדולות וקטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך לתוך מלבן גדול כמדתו ובונה ועולה: ונותן בתוך הבנין גוף של עץ או אבן בקרן דרומית מזרחית כמדת היסוד. וכן נותן בתוך כל קרן וקרן עד שישלים הבנין ויסיר הגופים שבתוך הבנין כדי שתשאר קרן דרומית מזרחית בלא יסוד וישארו הקרנות חלולין:

כסף משנה

ג"כ ה' בקרנות (והגר"א הגיה בש"ס גפסים תחת זפת יעו"ש) ומש"כ רבינו מלבן גדול כמדתו וכו' היינו ר"ל בכל מדה ומדה ששייך לו היינו ביסוד ה' נותן מלבן של ל"ב על ל"ב ולמעלה ממנו ה' נותן מלבן של ל' על ל' בגובה ה' אמות וזהו סובב ולמעלה ממנו ה' נותן מלבן של כ"ח על כ"ח בגובה ג' אמות ולמעלה ממנו ה' נותן בקרנות ד' מלבנים כל מלבן אמה על אמה כמו שמבואר הכל בזבחים שם יעו"ש.

ושני שלחנות היו במערב הכבש א' של שיש וכו'. בפ"ו דשקלים (משנה ד') :

כשבנין המזבח וכו' עד וישארו הקרנות חלולים. הכל בפרק איזהו מקומן (דף נ"ד ע"א וב') ונתבאר בפרק זה. ופירש"י מלבן דפוס מרובע עשוי מד' קרשים. קוניא ניתוך אבר כעין שעושים לציפוי כלי חרס שקורין פלומי"ר:

ונותן בתוך וכו'. כן איתא שם בש"ס ע"ב והתוס' שם ד"ה דגייז וכו' כתב תימה מעיקרא ליעבד מלבן בענין זה עכ"ל אבל י"ל כי בכך ה' הדבר נקל יותר וגם התוס' לא הקשו רק על מאי דמקשה וכ"ת דגייז לי' וכו' ואכתי לא מסיק אדעת' דמחית מידי מתות' לכן הקשו הו"ל לומר דעביד מלבן בענין זה אבל למאי דמסיק דמחית מידי מתות' שוב ל"צ לדחוקי דעביד מלבן בענין זה כיון שעכשו הוא בקל יותר וק"ל ויש לעיין בזה.

הר המוריה

של שיש וכו'. עי' שקלים פ"ו מ"ד ובירושלמי שם ובתמיד ל"א ב' ועי' בתוס' מנחות צ"ט ב' ד"ה אחד וכו' דכאן כו"ע מודים דשל איברים היה של שיש יעו"ש היטיב.

כולו אטום וכו'. עי' לעיל פ"א ה"ז והי"ג יעו"ש.

וישארו הקרנות וכו'. עי' לעיל ה"ח.

לחם שמים

ונותן בתוך הבנין גוף של עץ. כן צ"ל ג"כ לענין עשיית הלול הנזכר, ולהבדיל הכבשים מן המזבח, והרבובה הנזכרת למעלה בדברי רבינו, שבודאי גם

סיד וזפת וכו'. כ"ז מבואר בזבחים נ"ד א' ומשמע שם דבקרנות לא היו סיד דכן איתא שם וחוזר ומביא מלבן שהוא אמה על אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא זפת וקוניא וממחה ושופך וזהו קרן יעו"ש ועי' סוכה מ"ט א' תוס' ד"ה שכל מזבח וכו' שבקרן ה' ג"כ סיד יעו"ש (והשיגו על רש"י מש"כ שהקרן היה אבן אחת יעו"ש) וכ"מ מדברי רבינו כאן שסיד

אלא בכלי זהב ולא שנותנים בהם מים דא"כ מאי איריא זהב וכו' ע"כ אפשר דלא פליג ההא דשאני הבשר דמצד טבעו מסריח מהר טפי מהעלין ודוחק:

קריית ספר

אין עושין המזבח חלל אלא אטום כדילפינן לעיל שלא יבננו על גבי כפין וגו' ונותן על גבי הבנין גוף של עץ בקרן דרומית מזרחית כמדת היסוד שהיה בחלק יהודה כדאמר' לעיל וכדי שלא ישאר הבנין פגום היה משים הגוף של עץ דכשהיה מסירו היה נשאר מקום חבורו חלק בלי שום פגימה.

הכבש כולו היה נעשה בנין אטום באופן המבואר בדברי רבינו:

מעשה רקח

ושני שולחנות וכו'. פ"ו דשקלים ופי' הרע"ב ז"ל דלא עשאוה של כסף וזהב דהא אין עניות במקום עשירות לפי שהזהב והכסף מרתיחים ומסריחים והשיש מצנן וכו' ע"כ. ובפ"ז דהל' לולב הל' כ"ב אמה שכתב רבינו שהיו מניחים ערבה בגיגיות של זהב כדי שלא יכמשו העלין כתבתי שם בשם הגאון הר"י בן חכמון ז"ל כי סגולת העדר הכמושין אינה

הלכה יז

אַרְבַּע קַרְנוֹת שֶׁל מִזְבֵּחַ וְיִסּוּדוֹ וְרִבּוּעוֹ מְעַכְבִּין. וְכָל מִזְבֵּחַ שֶׁאֵין לוֹ קָרוֹן יְסוּד וְכִכָּשׁ וְרִבּוּעַ הָרִי הוּא פְּסוּל שֶׁאֲרַבְעָתָן מְעַכְבִּין. אֲבָל מִדַּת אֲרָכּוֹ וּמִדַּת רְחִבּוֹ וּמִדַּת קוֹמָתוֹ אֵינָן מְעַכְבִּין. וְהוּא שְׁלֵא יִפְחַת מֵאִמָּה עַל אִמָּה בְּרוּם שְׁלֵשׁ אַמּוֹת כְּשֶׁעוֹר מְקוּם הַמְעַרְכָּה שֶׁל מִזְבֵּחַ מְדַבֵּר:

כסף משנה

הר המוריה

מְעַכְבִּין. עַיִן זְבַחִים ס"ב א' וְסוּכָה מ"ט א' וְעֵי"ש בִּירוּשָׁלַיִם וּבִיּוֹמָא פ"ק וּבִתְּוֹסְפַתָּא פ"ג דְּסוּכָה וּבפ"ו דְּמִנְחוֹת וְעַיִן מִש"כ לְעֵיל פ"א ה"ד. וְהַטַּעַם דְּאֲצֵל כָּל אֱלוֹ כְּתִיב הַמִּזְבֵּחַ לְעַכְב. וְצַע"ק הָא אֲצֵל כְּרַכְבַּ כְּתִיב נְמִי הַמִּזְבֵּחַ וְרַבִּי ס"ל דְּהֵיִינוּ כִּיּוֹר וְר"י בְּר"י ס"ל דְּהֵיִינוּ סוּבַב (יַעו"ש ס"ב א') וּמ"מ בֵּין לְמַר וּבֵין לְמַר מְעַכְבַּ כְּדֵאִיתָא הַתָּם בִּש"ס וְאַנְן כְּמֵאן ס"ל דְּלֹא פְּסִיל שׁוּם חֵד מִיַּנְיֵיהוּ וְרַש"י ז"ל בְּסוּכָה כְּתִיב שֵׁם וּז"ל ר"י בְּר"י אֹמֵר אִף הַסּוּבַב מְעַכְבוּ דְּסַבְרַ כְּרַכְבַּ הַמִּזְבֵּחַ זֶה הַסּוּבַב וְהָרִי נֹאמֵר בּוֹ הַמִּזְבֵּחַ וְרַבִּנּוּן ס"ל זֶה הַכִּיּוֹר וְהָכִי אֲמַרִּינָן בְּזַבְחִים וְכו'. יַעו"ש וְא"כ הו"ל לֹמַר דְּהַכִּיּוֹר מְעַכְבַּ וּבֵאִמַּת לֹא קַחְשִׁיב שֵׁם רַק ד' דְּבָרִים וְכ"מ דְּפָרִיךְ הַתָּם בְּזַבְחִים אֲלֵא מַעַתָּה כִּיּוֹר לְר' וְסוּבַב לְר"י בְּר"י וְכו' מִשְׁמַע דְּלְבַרִּיתָא לֹא מְעַכְבַּ לֹא זֶה וְלֹא זֶה וְצַע"ק וְה' יֵאִיר עֵינַי.

וּמִדַּת קוֹמָתוֹ וְכו'. עַיִן מִש"כ לְעֵיל הַלְכָה ה' בְּשֵׁם הַתּוֹס' דְּמִדַּת קוֹמָתוֹ מְעַכְבַּ יַעו"ש וְעַיִן בְּתוֹסְפַתָּא פ"ו דְּמִנְחוֹת וּז"ל קָרוֹן וְכִכָּשׁ וְיִסּוּד וְרִבּוּעַ מְעַכְבִּין זֶה אֵת זֶה ר"י בְּר"י אֹמֵר אִף הַסּוּבַב מִדַּת הַמִּזְבֵּחַ בֵּין אֹרְכּוֹ בֵּין רְחִבּוֹ אֵינָן מְעַכְבוֹת אֲבָל רִיבּוּיֹ מְעַכְבַּ עַכ"ל וְהוּגָה שֵׁם אֲבָל רִבּוּעוֹ מְעַכְבַּ יַעו"ש אֲבָל לְדַעַתִּי שֶׁפֶת יֵתֵר הוּא לִכְּנ"ל לְהַגִּיחַ אֲבָל רוּמוֹ מְעַכְבַּ וְכַשִּׁיטַת הַתּוֹס' וְהַבֵּן.

מֵאִמָּה עַל וְכו'. בֵּאִמַּת בִּש"ס לֹא נִזְכַּר מְגוּבָהָ כִּמְהָ יֵהִיָּה רַק נִזְכַּר שֵׁם רְחִבּוֹ וְאֹרְכּוֹ וְאוּלַי רַבִּינוּ אֲזִיל לְטַעְמִיָּה לְעֵיל הַלְכָה ה' וְהַלְכָה ח' דְּזֵהוּ מְקוּם הַמְעַרְכָּה הוּא קוֹרָא מִשְׁפַּת סוּבַב וְלַמְעַלָּה וּבִש"ס

אַרְבַּע קַרְנוֹת שֶׁל מִזְבֵּחַ וְיִסּוּדוֹ וְרִבּוּעוֹ מְעַכְבִּין וְכו'. בְּפֶרֶק קְדָשֵׁי הַקְּדוּשִׁים (ד"ך ס"ב): תְּנוּ רַבִּנָּן קָרוֹן וְכִכָּשׁ וְיִסּוּד וְרִיבּוּעַ מְעַכְבִּין מִדַּת אֲרָכּוֹ וּמִדַּת רְחִבּוֹ וּמִדַּת קוֹמָתוֹ אֵינָן מְעַכְבִּין מִנְּא ה"מ אֲמַר רַב הוֹנָא אֲמַר קִרְא הַמִּזְבֵּחַ כָּל מְקוּם שֵׁנָא הַמִּזְבֵּחַ לְעַכְבַּ וּפִירְש"י וְרִיבּוּעַ אִם אֵין הַמִּזְבֵּחַ מְרֻבָּע. כָּכֵל מְקוּם שֵׁנָא הַמִּזְבֵּחַ לְעַכְבַּ דְּהַמִּזְבֵּחַ מִשְׁמַע כְּשֶׁהוּא כֵּן הוּא דְּמִיקְרֵי מִזְבֵּחַ וְאֵי לֹא לֹא וּבְקָרוֹן כְּתִיב קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וּבִיּוֹד כְּתִיב אֵל יִסּוּד הַמִּזְבֵּחַ וּבְכִכָּשׁ כְּתִיב אֵל פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ וְהוּא הַכִּכָּשׁ שֶׁהוּא פְּנִיֹ שֶׁל מִזְבֵּחַ שְׁעוּלִין לוֹ דְּרַךְ שֵׁם כִּי הֵיכִי דְּחָשִׁיב צַד מְזַרְחִית פְּנֵי אֵהֵל מוֹעֵד מַחְמַת שֶׁהַפֶּתַח שֵׁם וּבְרִיבּוּעַ כְּתִיב רִבּוּעַ יֵהִיָּה הַמִּזְבֵּחַ. וְאֵהֵא דְּתַנִּיא מִדַּת אֲרָכּוֹ וּמִדַּת רְחִבּוֹ וּמִדַּת קוֹמָתוֹ אֵינָן מְעַכְבִּין אֲמַר רַבִּי מְנַי וּבְלָבַד שֶׁלֹּא יִפְחַתְנוּ מִמִּזְבֵּחַ שְׁעֵשָׂה מִשָּׂה וְכִמְהָ אֲמַר רַב יוֹסֵף אִמָּה מַחְכוּ עֲלֵיהָ חֲמֵשׁ אַמּוֹת אֲרַךְ וְחֲמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רִבּוּעַ יֵהִיָּה הַמִּזְבֵּחַ א"ל אֲבִי דִּילְמָא מְקוּם מְעַרְכָּה קֹאמֵר מַר אֲמַר לִיָּה מַר דְּגַבְרָא רַבָּא הוּא יָדַע מֵאֵי קֹאמִינָא וּפִירְש"י דִּילְמָא מְקוּם מְעַרְכָּה קֹאמֵר דְּהוּי אִמָּה שְׁבִין הַקַּרְנוֹת וּמְקוּם הַיְלֹךְ מִמְעַטִּים בּוֹ אֲמַתִּיִּים לְכָל צַד פֶּשׁ לִיָּה אִמָּה עַל אִמָּה:

אור הישר

אַרְבַּע קַרְנוֹת שֶׁל מִזְבֵּחַ וְיִסּוּדוֹ וְרִיבּוּעוֹ מְעַכְבִּין וְכו' אֲבָל מִדַּת אֲרָכּוֹ וּמִדַּת רְחִבּוֹ וּמִדַּת קוֹמָתוֹ אֵינָן מְעַכְבִּין וְכו'. עֵינָן בְּתַשׁוּבוֹת מֵהַר"ק ס' ע"ה וּבְמִש"כ בְּחִידוּשֵׁי לְזַבְחִים ס"ב ע"א.

ועל מקום המערכה לא נשאר רק אמה אחת ואולי דשם זהיה המזבח חדש ביום שהוקם וא"כ אכתי לא היה עליה דשן רב וא"כ לא היה מקום גדול לתפוח. אבל אכתי יקשה מאי שקלי וטרו במזבח של משה אם היה גדול או קטן הא מ"מ שם היה דשן רב ומקום המערכה לא היה רק ערך אמה ויש לדחוק בזה).

כרוב ממשח

והוא שלא יפחות מאמה על אמה ברום ג' אמות. הנה בגמ' איתא אמה כמו שכתבה מרן אבל הגובה לא נזכר בגמ' ואם נאמר דרבינו יליף לה מרוחב דשיעור של משה אית ביה קפידא א"כ בעינן י' אמות לעכובא כשל משה שמקום המערכה גבוה מן הארץ י' אמות כמ"ש לעיל ריש פרקין וי"ל דסובר רבינו דמדלא קפדינן גבי רוחב אלא אשיעור המערכה בלבד ממילא נשמע ה"ה לגובה דלא קפדינן אלא אגובה דמקום מערכה והו' אמות האחרים לא נאמרו אלא אם יש רוחב אליהם וכיון שהרוחב אינו מעכב ממילא הגובה אינו מעכב והיינו שלא ביאר הכתוב אלא ג' אמות גובה בלבד שהם לעיכובא:

מעשה רקח

אבל מדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו אינן מעכבין. לכאורה קשה טובא דבריש הפרק הל' ג' כתב רבינו מדות המזבח מכוונות הרבה וצורתו ידועה וכו' ואין להוסיף על מדתו ולא לגרוע ממנה ע"כ והוי היפך מ"ש כאן והנה התוס' ז"ל בזבחים דף ס"ב ההך דמדת ארכו ומדת רחבו אין מעכבין כתבו דהא דכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל ומיירי אף גבי מזבח הא אמרינן דמה בית בששים אף מזבח בששים היינו שיהיה קדוש עד ששים אם ירצו להרחיבו ולא שיהא חובה לעשות כן ע"כ. והרב קרית ספר הביא ג"כ טעם ז"ל של התוס' ואינו מעלה ארוכה למ"ש הוא עצמו בתחילת

(ס"ב א') איתא דבעינן מקום המערכה שיהיה שוה למזבח של משה יעו"ש א"כ ס"ל לרבינו כל מה שכתבה התורה בפירושו במזבח של משה זה מעכב וכיון דכתיב שלש אמות קומתו ה"ז מעכב והנה לפ"ז צ"ל מקום המערכה ה' על ה' בעינן שיהא נשאר אמה על אמה מקום המערכה לבד וכ"ה בש"ח שם (ומזה ג"כ ראייה לרבינו דפסק לעיל הלכה ה' הלכה כר' יוסי דלר' יהודה מקום המערכה היה עשר על עשר וכשתסיר מקום הקרנות ואמה מקום הילוך הכהנים היה נשאר שש אמות על שש אמות. וכן מהא דקאמר שם גזירין שעשה משה ארכן אמה וכו' מזה ג"כ ראייה מוכרחת דהלכה כר' יוסי והבן. וע"ע בירושלמי פ"ו דשקלים ה"ד וז"ל ר' יהושע בן לוי אמר עוביין אמה באמה שוחקת וארכן באמה גדומה ר' חוני בשם ר' אמי כמין טורטני א"ר שמואל בר רב יצחק לפי שלא היתה מקום המערכה אלא אמה על אמה לפיכך לא היה בו אלא אמה גדומה ותני כן אמה היסוד אמה סובב אמה כרכב ואמה קרנות ואמה מערכה עכ"ל אלמא דכר' יוסי אתי ודו"ק (והנה גם הירושלמי אין לו פתר דמאי קא חשיב אמה יסוד ואמה סובב ואמה כרכב כיון דרצה לחשוב את שטח מקום המערכה למעלה על המזבח ויסוד וסובב מאי בעו התם (ועי' פ"י מהר"א [פולדא] שלפי פ"י מיושב קצת דה"ק דכל אלה היה שיעורן אמה אלמא חזינן דמקום קרנות ומקום הילוך כהנים (דהוא כרכב) היה כל אחד אמה וכן תני בהדיא דמקום המערכה היה אמה) אבל ראיתי בשם הגר"א דמחק כלל להא דאמה יסוד ואמה סובב יעו"ש ובזה ניחא טפי (ודע דלפי' הראב"ד וכמש"כ לעיל ס"ק ט"ז דהתפוח היה כ"ב על כ"ב ולא נשאר למערכה רק אמה וכ"כ הלחם שמים וכמש"כ שם יעו"ש היטיב א"כ אין ראייה מזה דאתי כר' יוסי ולא כר' יהודה דאף לר' יהודה היה מקום המערכה לא יותר על אמה. ויש לעי' לפ"ז האיך יפרנס הסוגיית דזבחים נ"ט ב' דפליגי במקום המערכה יעו"ש ולכאורה מאי נפק"מ בגודל המערכה כיון דהיה התפוח במקומו

אל פני המזבח והוא הכבש שאין פניו של מזבח שעולים לו דרך שם כי היכי דחשיב צד מזרחית פני אהל מועד מחמת שהפתח שם ובריבוע כתיב רבוע יהיה המזבח אבל מדת ארכו ומדת רחבו וקומתו אינם מעכבים דלא כתיב בהו המזבח והא דכתיב עלי השכיל ומיירי אף גבי מזבח דמה בית ששים אף מזבח ששים היינו שיהא קדוש עד ששים אם ירצו להרחיבו אבל לא שיהא חובה לעשות כן כדאמר' לעיל ובלבד שלא יפחות ממזבח מדבר אמה על אמה ברום שלש אמות.

הפרק דאין להוסיף על מה שבנו ועל מה שעתידי להבנות ולא לגרוע ממנו אם לא שנאמר בדוחק דהא דאין להוסיף וכו' לא קאי אלא אצורת הבית שכ"כ וצורתו ידועה איש מאיש:

קריית ספר

כל מזבח שאין לו קרנות ויסוד וכבש וריבוע הרי הוא פסול שארבעתן מעכבין דכל מקום שנאמר המזבח לעכב דהמזבח משמע כשהוא כן הוא דמיקרי מזבח ואי לא לא ובקרנות כתיב קרנות המזבח וביסוד כתיב אל יסוד המזבח ובכבש כתיב

הלכה יח

מִזְבַּח שְׁנֵפָגִים מִבְּנֵינֹו אִם נִפְגַּם מִבְּנֵינֹו טָפַח פְּסוּל פְּחוֹת מְטֻפָּח כְּשֶׁר וְהוּא שְׁלֵא יִהְיֶה בְּנִשְׂאָר אַבֹּן פְּגוּמָה:

ד"ה ובפגימה ולבכורות כ"ג ע"ב בתוד"ה משנת
ולמשניות כלאים פ"ד מ"ח ולאבות דר' נתן פי"ח.

כסף משנה

מזבח שנפגם מבניינו וכו'. בפרק קמא דחולין
(דף י"ח) אמרינן דפגימת המזבח כדי שתחגור בה
צפורן מיתבי כמה פגימת המזבח רשב"י אומר
טפח ראב"י אומר כזית ל"ק הא בסידא הא באבנא
ופירש"י באבנא כל דהו דכתיב אבנים שלימות
ופסק רבינו כרשב"י משום דמאריה דגמרא הוא
טפי מראב"י ואע"ג דקי"ל משנת ראב"י קב ונקי
אפשר דה"מ במשנה אבל לא בברייתא:

משנה למלך

מזבח שנפגם וכו'. כתב מרן ואע"ג דקי"ל משנת
ראב"י קב ונקי אפשר דה"מ במשנה אבל לא
בברייתא ולקמן ספ"ז מהלכות פרה אדומה כתב
מרן סברא זו בפשיטות גבי כללא דכל מקום ששנה
רשב"ג במשנתנו הלכה כמותו דלא נאמר כלל זה
בברייתא אך ראיתי בנ"י פרק יש נוחלין אהיהיא
דשתק ולבסוף צווח באנו למחלוקת דרשב"ג ורבנן
שכתב דאף דכללא רשב"ג אינו בברייתא כללא
דראב"י הוא אף בברייתא ועיין בתשובת מהר"ר
צבי סי' י' שהאריך בכלל זה ועיין עוד שם שנתן
טעם למה פסק רבינו כרשב"י (*א"ה עיין במ"ש
הרמ"ז בס' כפות תמרים):

אור הישר

**מזבח שנפגם מבניינו אם נפגם מבניינו טפח
פסול פחות מטפח כשר וכו'.** הארכתי בזה
בחידושי לחולין י"ח ע"א ועיין עוד במל"מ פרה
פ"ז הי"א ושם בהל' עבדים פ"ג הי"ד סד"ה העניק
ובמש"כ בחידושי למדות ל"ו ע"א בפ"י הרא"ש

אור יקרות

מזבח שנפגם וכו'. כתב מרן בכ"מ ואע"ג דקי"ל
משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי אפשר דהוי
דוקא במשנה ולא בברייתא וכו' עכ"ל. וכתב על זה
הרב כנה"ג [הלשונות ברמב"ם שבסוף חלק או"ח]
וז"ל תימה דהא גבי אנוסת חברו ברייתא היא
ואפ"ה פריך והא קי"ל הלכה כראב"י דמשנתו קב
ונקי ושמא ס"ל דכיון דאסיקנא בקשיא ולא
בתיובתא אית ליה פתר וכו' עכ"ל ועדיין קשה לי
דרבינו ז"ל בהל' תשובה גבי עבירות שהתודה וכו'
פסק כראב"י אף בברייתא וכמ"ש מרן ז"ל שם
וצ"ע.

בן אריה

כ"מ: משנת ראב"י [וכו'] אפשר דה"מ במשנה.
נ"ב ע' בבעל העיטור אות ח' חוב חלק שני [וז"ל
בעל העיטור שם. ואע"ג דקי"ל משנת ראב"י קב
ונקי לאו כללא הוא דהא קי"ל ר' יוסי נימוקו עמו
ולית הלכתא כוותי' בכולהו הכי נמי ראב"י הוא
ורובא מינייהו אשכח דאפסק כוותיה ואי בכל
דוכתא הלכתא כוותי' אמאי אצטרך למפסק כו'
עכ"ל וע"ש שהאריך בראיות וממקומות הרבה.
וע"ע תוס' בכורות כ"ג ע"ב ד"ה משנת ראב"י ותו'
עירובין מ"ב א' ד"ה מכלל וברא"ש שם פ"ד סי'
ב'. וע' רי"ף ורא"ש פ"ק דביצה סימן ו' ז' ובט"ז
י"ד סי' ט"ו ס"ק א' ובביאור הגר"א שם ס"ק ב'
וע' יבמות דף ז' ודף ס' וע' מ"ש בבן ארי' או"ח סי'
שנ"ז וע' תשובת חכם צבי סי' י'. וע' נימוקי יוסף

פ' יש נוחלין דף ס"ג ע"ב ד"ה אבל אם שתק כו' ומ"ש בהגהות בן ארי' על אלפס שם]:

המאיר לארץ

כ"מ, טפי מר' אליעזר בן יעקב וכו'. נ"ב מה שלכאורה קשה על זה מהא דאיתא מנחות דף ס"א והבכורים כדראב"י הואיל ורב גובריה וכו', עי' חכם צבי תשובה ס"ו ישוב על זה.

הר המוריה

מבנינו טפה וכו'. עי' במרן מש"כ טעמא למה פסק רבינו כרשב"י ולא כראב"י ועי' בס' הכריתות ובליקוטי מאמר מרדכי אות תמ"ז מה שהביא להקת הרבה ראשונים ואחרונים שדברו הרבה בזה הכלל. ועי' לעיל סי' א' ס"ק ל"ב מש"כ שהכבש אין נפסל בפגימת הסיד. יעו"ש.

אבן פגומה. דבאבן פוסל כדי חגירת צפורן כמבואר לעיל פ"א הי"ד יעו"ש.

לחם שמים

מזבח שנפגם. עיין בתשובות אבא מארי הגאון זצ"ל סי' י', כתב טעם למה שפסק [שלא] כרבי אליעזר בן יעקב, ובהך כללא דמשנת ראב"י עיין מ"ש בעזה"י בהגהות הכללים, ומ"ש הרב בעל כ"מ דבברייתא לא קיי"ל כוותיה, עיין בהר"ן פרק אלו טרפות דמקשי על הרי"ף דלא פסק כראב"י באפרוחים שלא נפתחו עיניהם, אע"ג דלא מיתניא אלא בברייתא, (והובאו דברי הר"ן באחרונים ביר"ד סי' ט"ו):

מעשה נסים

מזבח שנפגם וכו'. עיין במרן ז"ל ובתשובת חכם צבי ז"ל סי' י' ושם ראינו שכתב דרבי אליעזר בן יעקב תלמיד ר' עקיבא וזהו טעמו של הרמב"ם

שפסק במדידת עגלה ערופה כר"ע נגד ראב"י כי אין הלכה כתלמיד במקום הרב עכ"ל יעוין עליו. ואשתמיט מניה דמר מ"ש הרמב"ם בהקדמתו לסדר זרעים בפ"ד שמנה את ראב"י בדורו של רבי יוחנן בן זכאי שהיה רבו דר' אליעזר הגדול רבו דר"ע ואיך חשב הרב ז"ל שרבינו ס"ל דראב"י תלמיד ר"ע וזכורני שהרב בעל הליכות עולם מנה ראב"י מדור ריב"ז כהקדמת רבינו ז"ל וכעת אינו מצוי בידי. ויש סיוע לזה מגמ' דמס' יבמות דף מ"ט ע"ב תני בן עזאי מצאתי מגילת יוחסין בירושלים וכתוב בה משנת ראב"י קב ונקי יעו"ש וכן עזאי תלמיד חבר לר"ע כידוע וקאמר דמצאתי מגלת יוחסין וכו' משמע דכותב המגילה קדים טובא אליו בזמן על כן בא להסתייע ממנה דהלכה כר' יהושע מדעבדו הכי עובדא בדורות הראשונים וכתוב בה משנת ראב"י קב ונקי הרי מבואר דקדם ראב"י לר"ע ואיך יהא תלמידו דר"ע ובפ"א דמס' מדות אמר ראב"י פעם אחת מצאו אחי אמא ישן ושרפו את כסותו יעו"ש הרי מוכח שהיה בזמן ביהמ"ק קיים ואילו ר"ע וכל שכן תלמידיו לא ידעו ולא ראו הבית שהרי בימי ריב"ז נחרב כמבואר בגיטין בפ' הנזקין יעו"ש ור"ע תלמיד ר"א תלמיד ריב"ז כידוע.

אמנם קשה לי ממה דאמרינן בב"ב דף י' ע"ב ר' אליעזר בן יעקב אומר לא יתן אדם פרוטה לארנקי של צדקה אלא א"כ ממונה עליה כר' חנניא בן תרדיון עיי"ש והרי רחב"ת הוא מדורו של ר' עקיבא ואחריו נהרג כידוע וקאמר ראב"י אלא א"כ ממונה כרחב"ת משמע שקדם אליו א"כ משמע שהיה אחר ר"ע וקשה לרבינו ז"ל ולאותה ברייתא דיבמות וכו' כמו שכתבתי וצ"ע וכפי סדר המונח בפ"ד ממס' אבות יראה שהוא היה אחר ר"ע שהרי קאמר ר' יוסי אומר וכו' ואחריו הזכיר לר' ישמעאל בנו ואחריו לר' יונתן ור' מאיר ואחריו ראב"י ואחריו ר' יוחנן הסנדלר וכו' ור' שמעון ור' אלעזר בן שמוע וכו' יעו"ש וכולם בדור אחד היו כדכתב רבינו בהקדמה א"כ גם ראב"י מדורם היה

מלא אגרוף דאתאן לר"ש בר יוחאי דלא כר"א בן יעקב.

משרת משה

מזבח שנפגם וכו'. עיין מ"ש מרן בכ"מ. ומה שכתבנו אנן בעניותינו בספרינו הקטן זרע יצחק בפלפלת כל שהוא בסי' ב' במקום שאמרו להאריך בס"ד.

פרי האדמה

מזבח שנפגם מבניינו אם נפגם מבניינו טפח פסול פחות מטפח כשר והוא שלא יהיה בנשאר אבן פגומה. כתב מרן בכ"מ דפסק רבינו כר' שמעון בן יוחאי משום דמאריה דש"ס הוא ואע"ג דקי"ל משנת רבי אליעזר קב ונקי איפשר דה"מ במשנה אבל לא בברייתא וקשה שהרי בהל' תשובה פ"ב הל' ח' כתב הכ"מ ברייתא שם וכו' ופסק כראב"י דמשנתו קב ונקי והרי התם דהיא ברייתא והדרינן לכללא דידן זאת הקושיא מצאתיה מכתב יד מר אבי זלה"ה ולענ"ד נ"ל לומר דלא קשה דלא אמרינן הני מילי במשנה אבל לא בברייתא אלא נגד רשב"י שהוא מאריה דש"ס דבמתניתין פסקינן כראב"י אבל לא בברייתא אבל לעולם אימא לך התם דקאי דפליג ת"ק אמרינן דהלכתא הוי כראב"י משום דמשנתו קב ונקי ובודאי הלכה כמותו נגד בר פלוגתיה וכן בעלמא גם כן אמרינן הכי ועיין בכנה"ג אורח חיים בחל' על הרמב"ם ודוק.

קרית ספר

מזבח שנפגם מבניינו טפח פסול פחות מטפח כשר דכל שהו פחות מטפח חשיב מרובע אבל אי נפגם מבניינו טפח לא חשיב מזבח מרובע והוא שלא יהא נשאר אבן פגומה דכתיב אבנים שלמות:

כמו שנמנה בתוכם שהם תלמידי ר"ע. שוב ראיתי להרשב"ץ ז"ל במגן אבות פ"ד במשנת ראב"י שכתב שהיה חבר לר"מ וכו' והביא ראיה לדבריו מסוף ברכות יעו"ש והיא ראיה לדברינו האחרונים ודוק. והנה מ"מ דברי הרב חכם צבי ז"ל לא ניתנו ליאמר בדעת הרמב"ם שהרי הרמב"ם כתב בהדיא דראב"י בימי ר' יוחנן בן זכאי היה וא"כ קדם הוא לר"ע טובא ודוק [א"מ עיין במס' יבמות דף צ"ג דאמר רב הונא כרב ורב כר' חייא וכו' ור"מ כראב"י וראב"י כר"ע דאמר אדם מקנה דבר שלא בא לעולם עיי"ש בפירושו רש"י וזה סיעתא להרב חכ"צ עד כאן הגהה]:

מעשה רקח

מזבח שנפגם וכו'. עמ"ש מרן ז"ל (כדראב"י) [בדר' אליעזר בן יעקב] עיין להכנסת הגדולה והמל"מ והפר"ח ז"ל ואין להאריך:

מקורי הרמב"ם לרש"ש

בכ"מ, ואע"ג דקיי"ל משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי וכו' אבל לא בברייתא. ביבמות (ל"ז, ס'), מבואר להדיא דאף בברייתא נאמר כלל זה ועי' מל"מ.

שוב מצאתי בהרא"ש פ"ק דביצה סוף ס"י ז' שכתב כן מהראיה דיבמות ועיי"ש בהגהת הגאון ר' ישעיה פיק, וראיתי בתוס' בכורות (סוף דכ"ג) דהיכי דלא מסתבר טעמיה לית הלכתא כוותיה ולהכי בכמה מקומות הוצרכו לפסוק כוותיה להדיא, ועי' מ"ש בשבת (קי"ג).

מרכבת המשנה

אם נפגם מבניינו טפח. עי' כ"מ. והחכם צבי שאלה י' תירץ דסמך רבנו אהא דתניא בסוכה דף מ"ח ע"ב הביאו בול של מלח וסתמוה ופלי רש"י בול